MIRKO BREYER

FRAN KURELAC

886.2(091)
BREY
T
D3406094

HRVATSKI MODERNI PISCI

KOLO III 1939 KNJIGA 6

MIRKO BREYER

FRAN KURELAC

HRVATSKI PREPORODITELJ I KNJIŽEVNIK

(1811 — 1874)

Binozino Kolo Hrvatskih Modernih Pisaca izlazi redovito svakog drugog mjeseca. Kolo od 6 knjiga sastoji se od 4 knjige »Hrv. Moderni Pisci« i 2 knjige »Moderni Pisci«. Kolo od 6 knjiga stoji Din 180.—. Pretplatnici mogu plaćati po Din 15.— ili kad prime knjigu Din 30.—. Knjige izvan pretplate imaju drugu cijenu. — Pretplatnici uživaju popust za izvanredna izdanja.

MIRKO BREYER:

5234
II-1102

TRAGOM ŽIVOTA I RADA

FRANA KURELCA

HRVATSKOGA PREPORODITELJA I KNJIŽEVNIKA

(1811 — 1874)

ZAGREB 1939

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D. ZAGREB

METEL Digital LIBRARY

1739/1947

D 34060/94

Narodna čitaonica i knjižnica - u Varaždinu
SLOB A

5804 b

886.2(091)/821.163.42(081)

B1

VLASNIK I IZDAVAČ: BINOZA, NAKLADNI ZAVOD Z. S O. J.
ZAGREB VI.
Dalmatinska 10. Telefon 96-51. Račun Poštanske štedionice 37389 i 38288.

PREDGOVOR

Navršilo se šesto desetgodište ,otkada je rođena gruda primila u svoje krilo smrtne ostatke hrvatskog rodoljuba i književnika FRANA KURELCA »starinom Ogulinca, a rodom iz Bruvna u Krbavi.« Čuveni taj sin kršne Like našao je svoj počinak u mirogojskom Panteonu preporoditelja hrvatskog naroda, a gradovi Zagreb, Karlovac i Split prozvaše njemu u počast po jednu ulicu njegovim imenom.

Ali je razorni dah vremena prohujao i nad uspomenom Frana Kurelca. Ona je našem pokoljenju, a napose mlađem naraštaju već daleka i neodređena, u mnogočemu strana i neshvatljiva. U tom užurbanom našem vijeku športsko-tehničke savršenosti i svakodnevnih grubih senzacija i previranja, izblijedio je lik čudovitog našeg putnika i patnika, i kano da još živi tek u nizu nasmijanih anekdota i pričica, što se — s pravom i s nepravom — ovišе oko njegova šarenog i uzbuđenog života.

Dugi niz godina slijedio sam stope tog idealnog učitelja, prosvjetitelja i ustrajnog pobornika misli bratstva i srdačne međusobne povezanosti Južnih Slavena. Marno sam sabirao podatke o njemu, njegovu djelovanju i vijeku, što ga je proživio, prošavši trnovitim stazama svoga žića, posutim jedino cvijećem njegove bujne mašte, a ukrašena miljem njemu toliko drage besjede materinje. Savjesno sam bilježio, što sam mogao doznati iz usmene predaje, kao i iz pisanih i štampanih vrela. Prebirao sam pisma, što su nam sačuvana od njegove ruke, i još brojnija, što ih je primao iz domovine i iz ostalog slavenskog svijeta. Pozabavio sam se obilno književnim njegovim radom, u kojemu se zrcali — po riječima nezaboravnog Augusta Šenoe — njegova duša i njegov značaj kao žeženo zlato.

METELWIN Digital LIBRARY

Iz tog ambijenta usrdno gajenih i pod utjecajem iskrene simpatije nanovo proćućenih i proživljenih uspomena, proizašao je životopis, što evo izlazi na svijetlo dana. Uspjelo mi je, da tu iznesem lijep niz važnijih novih podataka o ovoj tako izrazitoj hrvatskoj ličnosti iz minulog devetnaestog stoljeća. Neka mojoj knjizi bude mjesta uz građu, koju su već prije izdali razni naši književnici o Franu Kurelcu. Ujedno neka to bude i čedan prinos povijesti uznositog razdoblja hrvatske kulturne renesanse. Osjećaj mi kaže, da ogledalo takova života i okoline, u kojoj je taj život protekao, može da nam i danas pruži štošta drago, zanimljivo i spomena vrijedno, a malo ili nikako poznato. Tako se nadam, da će ovo moje djelo biti dobrohotno primljeno.

Život Frana Kurelca razvijao se i protekao u vrijeme, kad je sudbonosna problematika političko-narodnosnih previranja u minulom stoljeću potresala nekadašnju habsburšku monarkiju i sve njezine dijelove. To se odrazuje kod njega (kome nije bilo suđeno, da se ikad smiri i sredi) u čitavom njegovu razvitku, a i u njegovim idejama i književno-filološkom nastojanju i radu. Iznio sam vjernu sliku njega i njegova vremena, ne povodeći se za onima, koji, ne mogavši odoljeti zlosretnom pritisku raznih suvremenih spoljašnjih strujanja, preobličuju ozbiljnu, neumitnu povijest u nekritična romantična pričanja. Držao sam se značajnih i snažnih riječi Anatola France-a: »Povijest, nekad umijeće, u kojemu se mogla raspojasati i najživlja mašta, postala je u naše vrijeme znanost, kojoj treba pristupiti najrigoroznijom metodom.«

Preostaje mi još, da zahvalim upravi Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i akad. knjižničaru, sveučilišnom profesoru dru Stjepanu Ivšiću za dopuštenje, da pregledam i upotrijebim rukopisnu ostavštinu Frana Kurelca. Zahvaljujem usto što srdačnije svima vrijednim licima, koja su mi podacima i drugim kojim načinom bila na usluzi, a na-

pose dobrohotnom svom prijatelju sveučilišnom profesoru dru Arturu Schneideru, ravnatelju Sveučilišne biblioteke u Zagrebu dru Mati Tentoru, kao i sveučilišnom profesoru dru Franji Fancevu. — Dobroti nezaboravne, blagopokojne gospođe Ivane Brlić-Mažuranić, iskazane mi priopćenjem podataka iz obiteljske pismohrane, sačuvat ću trajan spomen pun iskrene zahvalnosti.

U Zagrebu, o 128. rođendanu Frana Kurelca.

MIRKO BREYER

METELWIN Digital LIBRARY

FRAN KURELAC
Mramorno poprsje od Ivana Rendića

IZ KNJIGE ŽIVOTA FRANA KURELCA

»Nord-Amerika hat sich von England, Süd-Amerika von Spanien losgemacht; auch uns hat kein unerbittliches Schicksal für immer an Ungarn gekettet.«

(»Sjeverna Amerika otkinula se od Engleske, Južna Amerika od Španije; ni nas nije neumoljiva sudbina prikovala za uvijek uz Ugarsku.«)

Fran Kurelac 1833.

»Ta naša sloga biti će od koristi i Serbljem i Slovencim, i oni će kada tada uz nas ili mi uz nje.«

Fran Kurelac 1848.

Sebe nitko ne preskoči!

Fran Kurelac 1860.

»Bila bi velika nespretnost, da uz slog vrste Vukove, koji prilikuje epičnoj širini, kano da se golema rieka razljeva preko ravninah, sasvim prezremo koštunjavu jezgrovitost Kurelačku, koja leti kano kada brzica o krš udara.«

Vatroslav Jagić 1862.

»Za domovinu bud ona i nezahvalnom tebi se ukazala te ni korice kruha ti ne dala, nikad d o s t a učinio, nikad p r e v e ć pretrpio nisi.«

Fran Kurelac 1864.

METEL WIN Digital LIBRARY

Narodna čitaonica i knjižnica
SLOB
-u

U RODITELJSKOM DOMU

»Kršna njega porodila Lika,
Pak je kršna i narav mu bila.«
(Iz »Milovanke« Vlad. Vežića.)

Fran Kurelac rodio se u Bruvnu, ličkom mjestancu, danas od kojih šeststotina stanovnika, dana 14. januara 1811. godine, od oca Ivana, krajiškog satnika i majke, na glasu krasotice, Rozalije rođ. Stošić. Krsni kumovi mu bijahu satnik Nikola Rukavina i Marija, supruga satnika Jose Mudrovčića. Rodio se Fran u čednoj »krajiškoj potleušici crnki drvenici«, kratko vrijeme, otkako je na temelju bečkog mirovnog ugovora od 14. oktobra 1809. Francuskoj pripala i Lika, a njome upravljao, kao generalni gubernator »Ilirije«, maršal Marmont. Netom se bijahu vratili iz Pariza članovi velikog izaslanstva iz novih ilirskih pokrajina sa poklonstva pred svesilnim Imperatorom.

Tamo je bila zastupana i kršna naša Lika, »gdje se kamen sije a junaci niču«. Bijedna u golemoj svojoj sirotinji i skučenosti, u jadnom svom dotadašnjem trajnom živovanju pod krutim vojničkim zaptom; pod beznadnom i tada težinom nemilosrdnih vojničkih zahtjeva novog vladara.

Kad je Napoleon I. preuzeo pripale mu dijelove hrvatske krajine, potvrdio je, pouzdajući se u vojničke vrline graničarske, svim vojnim licima uz prijašnji njihov čin još i potpune godine službe. Učinio je to, da ih time što više priljubi uz vojnu svoju silu, napose u času, kad je na vršku svoje moći stvorio zamašnu, u svojim posljedicama toli sudbonosnu i kobnu po njega odluku, da prenese rat u srce Rusije.

Teška se mora slegla nad oskudna ona ognjišta, nad slaborodne one poljane i gole šumice, kada je muškom dijelu pučanstva, ocevima i sinovima, u pramaljeću 1811. g. valjalo ostaviti domovinu, i malo zatim, u službi rato-

METELWIN Digital LIBRARY

bornog novog gospodara, poći u neizmjernost carstva ruskog.

Pošao je tada s prvom hrvatskom pukovnijom (»I-er régiment provisoire croate«) i kapetan prvog bataljuna Ivan Kurelac. Kod kuće mu ostala mlada žena, koja mu je bila upravo rodila najstarijeg sina Frana i prema tradicionalnoj graničarskoj sudbini, u samopregoru i pokornosti rastala se od svog supruga na ikada ili nikada.

Preko Italije, Njemačke i Poljske vodio je u napornim etapama tegotan put fatalnom opredjeljenju. U bici kod Ostrovna dođoše Hrvati, uz velike gubitke, prvi put pod vatru ruskog protivnika. U znatno smanjenom broju nađoše se izatoga u Smolensku pred Napoleonom, koji pohvali njihovu valjanost i junaštvo, te odabranicima podijeli krstove legije časti. U desetom buletinu velike armade bje osobitim načinom istaknuta prva hrvatska pukovnija, o kojoj general Delzons reče »Le régiment croate a fait des merveilles«. Sve to bijaše doista gorka ironija nad ledenim grobovima tolikih poginulih jadnika — vojnika.

Sredinom septembra stigoše u Moskvu, a odanle redale se doskora strašne etape katastrofalnog uzmaka. »Od dugoterpnoga stradanja i preveć stroge zime — veli očevidac Hrvat — momci nij'su već mogli oružje u rukah deržati, i zato cela vojska dojde u najvekši nered, ter u ovoj smutnji počela se je natrag potezati bez hrane i bez oružja. Neima pera koje bi izpisati moglo ondašnji tužni udes naš: glad i vsakoverstno stradanje, zima, žalost!«[1]

Pred Krasnojeselom bude 17. novembra teško ranjen i kapetan Ivan Kurelac. Sa bijednim ostacima prve i treće hrvatske pukovnije dostignu i on smrtonosnu Berezinu. Za najljuće tada zime i sve veće gladi poginuše na hiljade pješaka, a konjanici od iznemoglosti popadaše sa svojih konja. U isto vrijeme počeše udarati ruski topovi, a kozaci napadali čete na uzmaku. Nabujala ledena rijeka, po kojoj su plivale lešine, služila je kao prijelaz preostalim vojnicima propale silne armade: »Nijemcima, Poljacima, Talijanima, Španjolcima, Hrvatima, Portugalcima i Francu-

[1] Stipić A. Dika i kod neprijatelja. Zagr. 1838., na str. 36—37.

zima«, koji svojom srećom iz ubitačnog ruskog leda i snijega, kao nekim čudom, izniješe žive svoje glave. Grozote toga uzmaka nadmašile su sve, što je dotada u ratu bilo doživljeno. Od prvobitnih 48 časnika i 1610 podčasnika i momčadi prve pukovnije vratilo se u svemu 53 što časnika, podčasnika i vojnika!

Dana 16. maja 1814. g. — iza bitke kod Lajpciga i Napoleonova sloma — odoše ostaci hrvatskih četa: sjedinjena i dopunjena prva i treća pukovnija, iz Devina (Magdeburga) put domovine, te stigoše 14. jula u Karlovac, a odanle doskora svojim domovima.[1] Kapetan Ivan Kurelac ugleda tada opet iza duga vremena uz požrtvovnu i mukotrpnu drugaricu svoga života trogodišnjeg Frana, kojeg bijaše ostavio na majčinu krilu kao nejako, dvomjesečno tek djetešce.

---

[1] Boppe. La Croatie Militaire. (1809—1813) Paris 1900 na str. 119—133.

METELWIN Digital LIBRARY

DJETINJSTVO I MLADOVANJE

»Četiri godine na školi mene pililo i tesalo i strugalo, nu sve uzalud: tvrda je gora ispod Kleka.«

Fran Kurelac (1860.)

Odrasao je Fran za ranih godina svoga djetinjstva uz roditelje svoje, u onom uzornom duhu poštenja i čestitosti, koji je vladao u domovima starih naših graničara. Kada je bio dozrio za školu, polazio je isprva krajišničku pučku školu u Švarči, a izatoga četvrti razred, g. 1821. do 1822. u Rakovcu, gdje mu je otac tada službovao.

Sačuvala se svjedodžba (1822.) iz »Oberschule zu Rakovacz. IV Normalklasse, I Jahrgang«, potpisana po »Oberlehreru Kovachevichu«, po kojoj je Fran iz vjeronauka imao ocjenu »sehr gut«, a iz svih ostalih predmeta »gut«. — Od jeseni 1823. do 1825. svršio je s odličnim uspjehom prva dva razreda karlovačke gimnazije.

Od trećeg razreda dalje polazio je Fran gimnaziju u Gracu, kako je to uobičajeno bilo kod sinova krajiških časnika. Proboravio je tamo neprekidne četiri godine, a da se štednje radi ni o praznicima nije navraćao kući. Isprva je lijepo napredovao. Ali što dalje to je više popuštala njegova revnost, jer se dan i noć bio zadubio u prekomjerno čitanje svakovrsnih vanškolskih knjiga. Zbog toga mu je vid već tada znatno oslabio, a on sam u kritično doba duševnog i tjelesnog svog razvitka podlegao utjecajima, protiv kojih u njega ne bijaše dovoljne otporne snage. U drugom godištu humaniora (1828-9) zapeo je i dobio ocjenu II. reda. Očeve imovinske prilike bijahu međutim — i krivnjom Franinom — pošle nizbrdo, i on nije više bio kadar, da namakne nužna sredstva za daljnje školovanje svoga sina. U prvim časovima svog nemilog neuspjeha pomišlao je sam Fran, da se zaredi kod redemptorista (ligorijanaca)«, ali se napokon po želji očevoj, iza četverogodišnjeg izbivanja, vrati u Oštarije.

U neuspjelom gradačkom školovanju tražiti nam je začetak Franina grabancijaštva. Nikada više ne dođe on u priliku, da svoje nauke dovrši redovitim načinom. Proučavajući čitav svoj vijek sve i sva, domogao se vremenom, ponajviše samouk, obilna znanja, uz osobito lijep i uspješan napredak u izučavanju slavenskih i drugih glavnih svjetskih jezika. Nu pomanjkanje propisno dovršenih nauka nije nikada pregorio, i još potkraj života gorko se zbog toga tužio.

*

Ipak nije neskladno dovršeno gradačko razdoblje ostalo bez zamašna utjecaja na daljni njegov život. U Gracu se upoznao i sprijateljio s Ljudevitom Gajem, koji je u Beču (1826) započete filozofske nauke iz zdravstvenih razloga bio prekinuo, da ih tek god. 1827/28 i 1828/29 na gradačkom sveučilištu nastavi i svrši. Susret taj snažno je djelovao na smjer Kurelčeva razvitka u budućnosti i usko ga i zauvijek povezao s kulturnim napretkom hrvatske mu otadžbine.

Što se pod povoljnim utjecajem u okolini roditeljskog mu doma nekada javljalo u duši Gajevoj, još na izmaku njegova djetinjstva i u doba gimnazijskih mu nauka; što je plaho i neodređeno ispovijedao već u svom prvijencu »Die Schlösser bei Krapina« (1826), s vremenom se sve većma u njemu razvijalo i neodoljivo njime zavladalo. Misli, što ih je tamo, na tuđem jeziku, iz dna mlađahne svoje duše iznio o ponosu Slavena i o velikom slovinskom rodu, nisu se izgubile ni na višim naukama.

U Hrvatskoj ostadoše dični raniji glasovi pojedinih rodoljuba glasovima vapijućih u pustinji zamrlog narodnog osjećanja i klonule samosvijesti. Kraj otuđenog domaćeg plemstva, i svijesno zanemarenog, nehajnog puka, sablast silovite madžarske preplave sve više se približavala. Tada Ljudevit Gaj u mašti svojoj, sveudilj na vrelu povijesnoga književnog blaga, prikupljajući i sam dragocijenu građu za pozniji rad, snuje i umuje o preporodu i uskrsnuću svoga roda. Snovao je on to, u svetom nadahnuću, na širokoj podlozi jugoslavenskoj a pod imenom ilirskim,

METELWIN Digital LIBRARY

kao odjek onoga, što je koju godinu prije (1822) tek pjesnička mašta dra. Ludovika Jelačića nagovijestila: »Moli Boga da zjedini — što sad leži po širini.«

Takova upoznao ga i od srca zavolio sedamnaestgodišnji tada Fran Kurelac. Podobnost Ljudevita Gaja, da snagom svog zanosa, uvjerljive svoje ličnosti i neobično razvijena dara govora zavlada svojom okolinom, moćno je djelovala i na mladog Krajišnika, odgojenog u tuđem — njemačkom — duhu, po vlastitoj izreci »tada još prijesna srca, za sve što se Slavenstva ticalo«.

Ali kako reče u kasno doba života, u dirljivoj evokaciji davno prošlih onih dana: »Nu se mladi vatrenik (Gaj) time ne uplašio, nego sve to veće domorodni oganj u mene pirio i podjarivao, ako i jesam otvrd i oporan bio.«

U Gracu, kako sam priča u svom »Vjekopisnom nacrtu«, drugovao je s nekim mladim krajišnicima, pa »on u njih poznanstvom naroda i otačbine, sve većma gojaše probudjeno rodoljublje«, dok su mu oni to vraćali »poznavanjem čistoga jezika i kazivanjem narodnih spomena junačkih.«

Tamo se Gaj napose priljubio Mojsiji Baltiću, koji se »kano živ izgled svih kreposti u mladjana domorodca osobito odlikova.« S njim, koji mu je »prvi otkrio nutarnju vriednost čistoga našega narodnoga jezika,« čitao je po Vuku izdane narodne pjesme. Tijesno i srdačno ga je ujedno prijateljstvo vezalo s njegovim saučenikom, toliko zaslužnim po hrvatski preporod, Dimitrijom Demetrom. O zamašnom utjecaju ove dvojice na njegov tadanji razvitak svjedoče ove kasnije riječi Gajeve: »Baltić i Demeter bijahu od našinaca prvi, koji su sa mnom baš kano kroza san u budućnost gledali bajnu sliku preporodjene nam narodnosti, kano što smo ju doslije većinom već u istinu doživjeli.« Tu on još dodaje: »Gotovo ništa poveće dosad nije učinjeno u poslu narodnoga preporodjenja, o čem se mi nebismo već tada bili dogovorili.«[1]

---

[1] Gaj Velimir: Knjižnica Gajeva. Zagr., 1875., na str. XXIV.

Bilo je to uistinu plodno tlo za daljni razvitak ideja, što su kod njega bujale i sve većma dozrijevale. Već tada se upoznao sa češkim pravopisom i zagovarao ga još prije nego je došao u dodir sa Janom Kollárom i Pavlom Šafařikom, a g. 1830. uzeo ga za podlogu svom čuvenom »Pravopisaňu«, što ga je u Budimu izdao.

Po Gaju upoznao se i Kurelac s rodoljubnim težnjama i u mnogočem nejasnim još ciljevima gorljivih onih mladih revnika. Postepeno, svladavši u sebi tragove minulih godina školovanja u tuđini, otvarala mu se duša narodnom čuvstvovanju. Kao da mu je pala mrena s očiju, ukazalo mu se doskora Slavenstvo u zamamljivoj slici, postavši u daljnjem njegovu razvitku smjernicom za sav budući život.

Četrdesetipet godina iza toga (1872) odjekuje neprolazna uspomena uznositog i svijetlog onog mladovanja u riječima duboke harnosti, što ih je Kurelac, visoko se digavši nad neblagodaran i nemio svijet, izrekao nad grobom duševnog svog mentora:

»Ljudevite Gaju! U grobu ti hvala, što si me svrnuo na narodnu stazu, srce mi otvorio narodnoj misli, domorodnoj ćutnji, ter s otoga dara, premda siromah i zapušten, bez službe i zasluge, bez plaće ni dohotka, na dnu sam duše zdrav i krepak, tvrd i stanovit.«

METELWIN Digital LIBRARY

POD OČEVIM KROVOM I U ZAGREBU

»Ni nas nije neumoljiva sudbina
za uvijek uz Ugarsku prikovala.«
F. K.

»Iza četirih godin nevidělice« svanuo mu jeseni 1829. pred očima »Ogulinac sajmar«, što ga po očevom nalogu imao dopratiti iz Graca u domovinu, u Oštarije kod Ogulina. »U tom selu moj roditelj, stupivši u mir, kupio kućicu usred nekog voćara; i dok se to ne isplatilo, nisam mogao škole nastaviti, nu sam kod njega ostao vse one godine 1830.« Tako Kurelac opisuje, trideset godina kasnije, svoj dolazak pod očev krov, iza povratka iz Graca.

U to prolazno zatočenje pratila ga je već tada tješiteljica knjiga, koju nije više nikada odnemario. Tu mu se očitovala i sva ljepota čistog narodnog govora. Još u zrelo doba života mila mu je uspomena na popa Jovu Miščevića u Munjavi, i toplim se riječima sjeća priproste, nu toli zvonke mu besjede: »Pope Jovo (lahka ti crna zemljica!), uz tvoju besjedu, koju mi ti progovori, ni smokva ne ostà smokvom, ni grozd grozdom, ni samotok vinom, nego vse to bude pupčac, parodak i zavrelica: tako mi se vidjaše tvoje živo i čisto slovo, prema vsemu čitanju dotadanjemu, sladje, istinitije i uzvišenije. Ne cvate duša Krstova na doktorskom klobuku, nego na selskoj šipčanici: na čistoti umiljatâ srdačca.«

O onom »ponizniku i božjem pravedniku«, o onom — kako veli — prvom učitelju srpskom, govori nam još dalje: »U njegovih ustîju kao da je mudrost pomazanikova med nami nikla i domaća. Njegova ruka nikad svetoga pisma ne prevadjala: nu mu je srdce bilo prekrasan tumač. Slušaje takvo čeljade mili nas drugovati i živěti, i vidi nam se veselija i plavota nebesna, i sinota morska, i vsa zelen zemaljska. Kad ta usta sbore, prohode nam slova dušom, kako plav po tišini morskoj.«

Onaj stručak harne uspomene na »izkon svoga srbovanja« zaključuje usrdno: »Mirisna bijahu to i mudra slova

starih nam dědov slovinskih... lěk duši bolnoj, studena vodica srdcu žedjahnû. — Ako pisarijom svojom k tomu čto dopomogu, da se Srblji i Hrvati bolje paze nego dosad, i da se bliže jedan k drugomu stisnu i priluče: onda je zaisto blagoslov popa Jove puno u boga smogao i usporio.« Vatroslav Jagić priznaje, da što tako ljupko kao što je ta priča Kurelčeva o popu Jovi, nije nikada čitao pa zanosnim riječima kaže, kako ga je to čitanje uzbudilo i duboko u srce diralo.

Iste one godine nadala se Kurelcu zgoda, da pohodi svoju baku u Udbini, koju doonda još nije poznavao. Tamo primi od svog rođaka Omčikusa na dar Dositejevu »B u k v i c u«. Kad se vratio u Oštarije: »u očevoj hižici vsi zidovi zazvoniše od mudrosti Dositejeve.« Žaleći, što mu otac nije mogao da sudjeluje u tom slatkom čitanju zbog nepoznatih mu ćirilskih slova, opominje Hrvate, kako oni ne bi nikad zapeli o s l o v u bratske knjige, a po jeziku naše istovjetnice. — Spominjući se sretnih i blaženih časova čitanja ove i ostalih knjiga Dositijevih veli još: »Ni uz koga mi Hrvati tako se lěpo ne naučismo dobro i lěpo o Srbinu pomišljat, kako uz njega; i nitko nam rane nenavisti zakonske tako lěpo ne izvidà, kako blaga, krotka, bistra i sladka duša Dositijeva«.[1]

Prošli su, međutim, i oni dani, sprovedeni daleko od političkog i nastalog novog literarnog života u domovini i ostalog slavenskog svijeta, daleko od nekadanjih mu drugova i prijatelja. Zadubio se bio u neveliki broj svojih knjiga, uživao u prirodnim ljepotama svoje postojbine i naslađivao se na vrutku čiste pučke besjede. Prve klice duboke njegove ljubavi za domaće jezično blago, kasnije prenesene na neizmjernu riznicu sveslavenskog jezikoslovlja, usadile mu se u dušu već u vrijeme onog njegovog prisilnog plandovanja po poljima, šumama i njivama uže njegove okoline.

Tako nadahnut narodnim duhom dođe jeseni 1830. u Zagreb, da ponovi šesti razred gimnazijski. Stanovao je kod udove Vajer u Kazališnoj ulici br. 22, a po domovnici

[1] K u r e l a c: Recimo koju. (1860.), na str. 22—28.

METELWIN Digital LIBRARY

Franovoj, kako je unesena u popisu učenika zagrebačke gimnazije, bavio se tada — valjada po očevu nagovoru — mišlju, da se kasnije posveti vojničkom staležu.[2]

Gorljivi i ustrajni privrženik Gajev, »plemenita biser duša« Dragutin Rakovac, javlja Gaju dne 21. januara 1931. u Peštu: »Njihov negdašnji prijatelj Kurelac ovdi je, i veli, da na skoro njim pisal bude. Ja z njim takaj vre dugo poznat jesem i skupa knige čtejemo, i kaj još više je — kaj tulikom nagovarjanju tuliko let starinskoga prijatelja ni se moglo pripetiti, to meni mladomu prijatelju jese obečal je, da bude Horvatski pisal. — Samo me prosi, da bi ga predi vu Horvatskom jeziku vtemeljil.« Tomu Rakovac iz dna dobrog i toplog mladenačkog svog srca dodaje: »P r i j a t e l j ! n a j s e v e s e l i j u, s l o v s t v o n a š e c v e t e t p o č m e.«

U svom odgovoru izrazuje Gaj svoje zadovoljstvo, što se Kurelac priključio njegovu pokretu: »Hvala Bogu, da med ostalemi dragoga prijatelja Kurelca na našu stran doveli jesu, ov osebujni mladenec, svetla nekda domovine zvezda postal bude.«[3]

Kurelac sâm piše Gaju u Peštu, 26. aprila 1831., i javlja mu (na njemačkom jeziku), kako se vazda rado sjeća njihova drugovanja u Gracu, i kako sada, nakon nemile stanke, opet može da nastavi nauke u Zagrebu.

Izrazuje, nadalje, svoju radost, što je Gaj postojani rodoljub (»dass Sie ein beharrlicher Patriot sind«), spominje, kako ga je ugodno iznenadilo međutim štampom izdano »Pravopisaňe« njegovo, kojim da se isključivo služi, i koje je školskim svojim drugovima predložio, preporučio i protumačio. Živo bi želio bio, da se opet s njime sastane, i da se uzmogne i usmeno o tom porazgovoriti.

Ujedno moli Gaja, da mu naznači koje djelo o poviješti Hrvatske, i nada se, da Gaj nije napustio nakanu, da takovo djelo izda. Konačno traži popis glavnih vrela o

---

[2] D u k a t V l.: Prilozi za biografiju Fr. Kurelca. (»Građa« X., na str. 173—174.)

[3] Š r e p e l M.: Iz ostavine Dragutina Rakovca. (»Građa« 3, na str. 251.)

Slavenstvu uopće, a napose o slavenskoj povijesti, jeziku i književnosti.

U kojoj je mjeri Kurelac već tada bio prožet slavenskim duhom, svjedoči nam njegova primjedba u istom pismu, da je nabavio Šafařikovo djelo: »Ueber die Abkunft der Slaven« za »skupu cijenu« od 1 for. 36 novč. »ukoliko takova šta Slavenu uopće skupo biti smije«[1]

U to doba Kurelčeva đakovanja zagrebačkog, padaju prvi znaci odlučnog i uspješnog otpora Hrvata protiv madžarskih presizanja: Hrvatski sabor (1832.) ustaje protiv dotadašnjeg duha mlitavosti i popuštanja. Janko grof Drašković izdaje svoju važnu i vanredno zanimljivu brošuru: »Disertacija iliti razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem kraljevinah naših, za buduću Dietu ungarsku odaslanem, držan po jednom starom domorodcu Kraljevinah ovih. U Karlovcu, pritiskano slovima J. N. Prettnera 1832.«,[2] sa porukom upravljenom Madžarima, »da i mi narodnog jezika imademo, koji svakog težanja kadar i vrijedan jest, i primimo našeg jezika u naših poslih, i pritrudmo se njega prilagoditi svagdašnim opštinskim i pismoznanskim potribam«. Koliko su morale ove riječi odjeknuti i u duši našega Kurelca, dade se lako naslutiti, kad znademo za osjećaje, koji su mu ispunjali dušu u onim danima narodnog i vlastitog mu probuđenja. Ne manje moralo ga je dirati i sve ostalo, što po njemu uvelike cijenjeni plemeniti pisac snažnim i vidovitim načinom tamo izlaže u korist svoje hrvatske domovine, koje preporodu i napretku pouzdano se nada, a i tvrdo vjeruje.

Tamo nalazimo i tople riječi zauzimanja za zanemareni i od vlasti zapostavljeni srpsko-pravoslavni narod u Hrvatskoj, za »bratju našu bogoštovja staroga«. On sa-

---

[1] Deželić dr. V.: Pisma pisana Ljud. Gaju. (»Građa« 6, na str. 104-5.)

[2] Potpuno preštampao dr. Fr. Fancev u: Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda. (»Građa« XII, na str. 297—315.)

METELWIN Digital LIBRARY

vjetuje, »da se ljudi bistriji ove vjere bliže nas podignu, da nim se ne samo pravica, nego i milota učini, i oni črez ljubodanja države nju obljube.« Na kraju pako poklisarima na srce stavlja i »štibraški puk«, kojemu oni treba da budu »otci i siroto-čuvari«. Riječi, kojima popraćuje te svoje izvode pune samilosti i dubokog osjećanja pravednosti, stoje dostojno uz bok zrelo promišljenom, gorljivo izraženom i vrelim rodoljubljem prožetom političkom njegovu kredu.

U isto ono vrijeme izlaže i mladi zagrebački đakpravnik Ivan Derkos, u svojoj latinski pisanoj, ali punoj hrvatskog i slavenskog čuvstvovanja knjižici: »Duh domovine nad sinovima koji spavaju ili List domovinski za stanovnike kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, da ih potakne na izučavanje i njegovanje domaćega jezika«,[1] sve svoje želje i nade u pogledu žuđenoga narodnog preporoda. Živim riječima oslovljuje savremenike svoje, »da se riješe pogubne mlitavosti i ne časeći časa nose najdraži dragulj domovine, domaći jezik, k ognju čistiocu i da ga odavde pročišćena od natruha, napokon natrag donesu.«

Pod utjecajem političkih prilika unosi on u svoja razlaganja odsjev velike svoje ljubavi i privrženosti prema hrvatskoj domovini, spominjući s ponosom državno njeno pravo i konstituciju. O tom veli: »Ovo ti je, čitatelju, sviet onaj najdičniji, komu treba da prikažeš mnogu svoju brigu, koji treba, da toplo u srcu čuvaš.« U svojim dalje izloženim mislima o toliko potrebnom gojenju i usavršavanju svoga materinjeg jezika, dotiče se i duševnih veza sa ostalim Slavenstvom, a kao najbliži mu primjer, vrijedan nasljedovanja, spominje napose Srbiju, koja se na početku devetnaestog stoljeća probudila iz kruta željeznoga sna, postigavši u kratko vrijeme znatan napredak u kulturi svog jezika. Kod toga slavi zanosnim riječima značaj i zasluge Dositija Obradovića.

---

[1] »Genius patriae super dormientibus suis filis...« (Zagrabiae, Suppan, 1832.) Vidi: Fancev Dr. Fr. n. n. m. 273—296.

Uto se, po svršenim svojim naukama, pojavio već i Ljudevit Gaj, da mladeži zanosno priča o svojim idealima i ciljevima u službi preporoda svog naroda; da joj progovori o jedinstvu jezika, o velikom Slavenskom svijetu, o sveslavenskoj uzajamnosti i slozi po nauci Jana Kollára i o vlastitim svojim nadama u sretniju i vedriju budućnost hrvatskoga naroda. Već tada sastavi na poticaj oduševljenih svojih prijatelja i sljedbenika (31. III. 1832.), prvu svoju molbu za izdavanje hrvatskih novina.

Na početku iste godine desio se zamašan događaj prvih predavanja hrvatskog jezika na akademiji, — unatoč svim protivštinama — mladog pravnika Matije Smodeka. U dodatku svoje knjige »Fluminensia« (1862) zabilježio je Kurelac iz ranih svojih uspomena znamenitu onu zgodu: »Našemu jeziku prvi je počeo učit profesor Smodek, tada se iza dokončenoga prvoga leta prava iz Pešte u Zagreb povrativši, pokojnim Kolarom nagovoren, da učini štogod za svoj narod.« — Dalje nam tamo priča o silnoj uzrujanosti među domaćim đacima, dok nije — uz pomoć i s pristankom i nekih profesora tuđinaca — došlo do tih toli žuđenih predavanja hrvatskog jezika. Bilo je otpora i sa strane madžarskih profesora i đaka »za razplod Magjarstva u Zagreb pošiljanih«, a napokon je došlo i do međusobnih bijesnih ispada, pače i do tučnjave.

U onim časovima najvećeg uzbuđenja doviknu Kurelac, grozničavo uzrujan, svojim drugovima: »Učinimo što!« Njegovom rukom pisani letaci prođoše od ruke do ruke. Njemački odgojeni sin hrvatske Krajine, koji je sam priznao: »Oficirsku sinu jezik mi Hrvatski nikako nije od ruke išao«, u moćnom zanosu napisa proročanske riječi: »Hört! Einige Leute, die wohl wissen solten, was lingua patria heisst, die haben gemeint, das wäre u n g a r i s c h ! Wird nicht Europa unserer spotten? — Wer sind die Kroaten? Friedliche Unterthanen in Friedenszeiten, tapfere Krieger in Kriegszeiten, Besieger der Avaren, Türken und Tartaren, also freie Männer, keine Ungarknechte!« — »Ein jeder Mensch ist frei geboren, und jede Nation hat das Recht, sobald sie von einer andern unrechtmässiger Weise bedrückt wird, sich los zu ma-

METELWIN Digital LIBRARY

chen. Nord-Amerika hat sich von England, Süd-Amerika von Spanien losgemacht; auch uns hat kein unerbittliches Schicksal für immer an Ungarn gekettet, und wenn es darauf ankommt, nieder mit den Ungarn!«*

»Ni nas nije neumoljiva sudbina za uvijek uz Ugarsku prikovala« bila mu je lozinka u onim časovima rodoljubnog oduševljenja, i takovom mu je ostala i u raznim prilikama budućega života.

Kurelac je svršio u Zagrebu (1831) s odličnim uspjehom šesti razred gimnazije. Ali je iduće godine u prvom tečaju filozofskoga studija zatajio u matematici, te uopće nije ni pristupio ispitu. Međutim (1. V. 1832.) umre mu otac u 64. svojoj godini, od posljedica nikada nezacijeljene rane iz doba Napoleonove ruske vojne. Ne doučivši ni sada školske nauke, vrati se Fran na kraće vrijeme opet u Oštarije, a da se iza uređenja prečedne ostavštine odanle zauvijek odijeli.

---

* Čujte! Neki su ljudi, koji bi morali znati što znači lingua patria, držali, da bi to bilo madžarski! Ne će li nam se Evropa rugati? — Tko su Hrvati? Miroljubivi podanici u vrijeme mira, hrabri vojnici u vrijeme rata, pobjednici Avara, Turaka i Tatara, dakle slobodni muževi, a ne kmetovi Madžara. — Svaki se čovjek rodio u slobodi, a svaki narod ima pravo da se oslobodi, kad ga drugi nezakonitim načinom podjarmljuje. Sjeverna Amerika otkinula se od Engleske, Južna Amerika od Španije; ni nas nije neumoljiva sudbina zauvijek prikovala uz Ugarsku, pa ako ustreba, dolje s Madžarima!«

BORAVAK U BEČU, BRATISLAVI I PEŠTI

»Sve u nami stoji, kakov će biti naš život.«
Kurelac — Babukiću (1833.)

U septembru g. 1833. ostavi Kurelac na dugo vrijeme domovinu i pođe put Beča, da primi tamo uloženu baštinu po majci, neko šeststotina forinti. Kada mu je majka umrla, nije dosada poznato, niti on to nigdje ne spominje. Ostavši s pomoću tog novca godinu dana kao izvanredan slušač na sveučilištu, trsio se, da se marljivo uputi u talijanski i francuski jezik, a usto »da te toli žudjene Slovinske jezike odista izuči.«

Razapetih mladenačkih krila, zadojen romantikom svoga vijeka, baca se puna srca u naručaj velike prijestolnice. U društvu mladih Hrvata i Srba podaje se požudno neznanim mu dotada dojmovima, što mu ih je pružao carski Beč sa lijepom svojom okolinom.

To se odrazuje u bujnim njegovim pismima, što ih je u nedotjeranoj još hrvaštini slao prijateljima u domovini, pričajući im u očitoj uzbuđenosti o čudovitoj »svakovrstnoj živini« u Schönbrunnskom zvjerinjaku, o »lepoti letnog stanja Cara našeg« i o »Carskim sobama« u gradu, kojima se nije mogao dosta nadiviti; a sjeća se prekrasnog bečkog zabavišta Tivoli, kao i neke »liepe gospodinke«, koja je za vožnje u »Gesellschafts-Wagenu« bila prolazno povezana uz prve njegove korake u austrijskoj metropoli. Spominje uz ostalo još i to, da jede u gostioni »Fürstenhof« unatoč pompoznog imena pristojan ručak za ciglih 19 krajcara Wiener Währunga.

Usto javlja prijatelju Dimitriji Popoviću, da će zajedno stanovati sa mladim Mušickim (sinovcem vladike i pjesnika Lukijana Mušickog), da se našao s Vukotinovićem, Šuljokom i napose s pobratimom Demetrom, koji mu obeća, da će ga »k - kapetanu Juraniću odvesti, koji je silni patriota, i drugačie učeni čoek.« Prepuna se srca sjeća zagrebačkih svojih prijatelja: Babukića, Derkosa, Marića,

METELWIN Digital LIBRARY

Mažuranića, Rakovca i Smodeka, koje bi sve »oko sebe htio imati«.

U svom pismu pak, što ga izatoga piše Vjekoslavu Babukiću, sjeća se toplim riječima dalekog zavičaja i zajedničkih njihovih sastanaka i razgovora u Zagrebu, kada mu je Babukić pričao o otporu Hrvata na saboru u Bratislavi »proti madjarskoj gordosti«, a u korist »najmilijeg otečestva«.

»Ti si mi dokazivao, kako su Poglavice i poklisari naši hrabro i liepo o sačuvanju starinskih pravic u zadnjoj skupštini besedili, kako su se proti magjarskoj gordosti i takvomlibud sužanjstvu oboružavali i siguravali.« — »Ti si pripovedao, a meni je srce igralo i mogao sam poznati, da i u tvome srcu za naš rod i naše sostojanie plamen biva; i od onoga časa sve to više sam te počitavao i ljubio . . ., jer oni človek, u kome se ljubav k otečestvu ugasiva, taj nije iskra Veličanstva Božjeg; jere kako on, tako i ljubav naša moraju biti viečna.«

Raznježena srca mu očituje, koliko ga ljubi i u srcu nosi »kaogod devojka momka u svojimi njedri«, a da u preobilju osjećaja svoje pismo ovako završi: »Ljubezni Brajko! Sve u nami stoji, kakov će biti naš život. Esmo li zli i izkvareni, a to ti je onda dan života pust i oblačan, pun kiše i blata, pun suza i duševnog nereda; pun grmljavice i bliskavice, pun straha i hude sovjesti. A esmoli dobri i nepokvareni, onda su zlatni, prelipi, i blagošlovljeni dni naši. Iza najposlednih bregova puta našeg možemo gledati s umirenim vidom na život prešastni, spominjati se što dobra učinismo, i užgati svetim ufanjem rekavši z Bogom ostajte svim dragim, tonemo u neizmireno more viekivečnog pogleda lica božjeg.«[1]

Iza toga svog prvog boravka u Beču, prosuvši i prebrzo ono malo baštine, domisli se, da u Bratislavi nastavi prekinute u Zagrebu nauke. Od ljeta 1834. g. nalazio se tamo kao đak drugoga godišta filozofije u evangeličkom liceju. Čini se, da je prigodice u kojem samostanu našao

[1] Smičiklas T.: Život i djela Vjekoslava Babukića; na str. 62—65.

zaklon za najveću nuždu. Inače bio je u gorkoj svojoj neimaštini upućen na pomoć sklonih mu imućnijih drugova i zemljaka. Stjepanu Mlinariću, kasnijem župniku u Dubravi († 1876), »rodoljubu viteškomu i prijatelju najvernešemu i najdobrotivešemu« piše u Beč (1835): »Pozdravi dragi brate, pred vsemi Topalovića, sad se najveć na njega spominjam, kajti će skoro bit leto dan i ona doba nastat, kad ste me vi dva i z hlebom i z novcem po mogućnosti pripomagali.«

Ovome prijateljevanju nalazimo tragove u dnevniku, što ga je (1835—36) Mlinarić vodio kao pitomac peštanskog Teološkog Seminara.[1] Tu on bilježi i posjete Kurelca, koji mu je donosio na čitanje djela narodne književnosti, među ostalim Gundulićeva »Osmana« i Stulijev rječnik, a od stranih »Börneova pisma iz Pariza«. Donio mu je također slovački časopis »Hronka«, zajedno su čitali Milutinovićevu »Serbianku«, dok u maju 1836. spominje, da »Kurelac La Mennais-a na naški prevadja« i da je »vekšu stran dobro prevodil«. Nadalje bilježi posjetu »užganog Slavjana« Storcha iz Praga, kojega mu je Kurelac doveo. Iz dnevnika saznajemo i to, da je Mlinarić poklonio Kurelcu jedan prsluk, a na vlastiti svoj rođendan dao mu je kao dar 50 krajcara. — Ako smo podobni, da se u mislima prenesemo u onaj skromno-intimni svijet mladenačkog drugovanja i čuvstvovanja, lakše ćemo shvatiti idilu onih, već toliko dalekih nam, vremena pitome romantike.

Tada se Kurelac u Bratislavi upoznao i sa grofom Jankom Draškovićem. Sav radostan javlja on to u istom pismu svome prijatelju: »Neki den sem bil pri grofu Draškoviću i dobro dugo sem se z njim razgovarjal; on je vreden odvetek svojih predjev i vsakoga Horvata kakti svoga sina preštimava. — Meni je svetuval, da bi ja po njegovom planu jednu horvatsku knjižicu spisal, pak da je on pripravan troške platiti. Mozbit, ako školu srećno prebavim, da to vučinim.« Grof ga je istom prilikom zapitao za njegove potrebe, a on iz neke značajne stidljivosti, zbog koje se izatoga ljuto kaje, odbija

[1] Sada u posjedu Dra Stjepana Mlinarića, pranećaka pokojnikova.

METELWIN Digital LIBRARY

tu ponuđenu mu pomoć, ma da su — kako kaže — »sami šoštari« od njega dobiti imali sedam forinti, svotu za njega u onom času vrlo znatnu.

Već prije toga (12. IV. 1835.) javio se jednim svojim pismom iz Bratislave kao »najpokornejši štovatel i brat horvacki« svom bivšem gradačkom drugu Ljudevitu Gaju. Bilo je to na osvitu »Danice« u danima ponositog i sretnog ispunjenja zajedničkih mladenačkih snova: »Dragi Ludevit! Neka mi prostiju, da im tak dugo nikaj nepišem, ja sem vu vsakojakej tugi zakopan, a oni su z novinami zabavjeni; — njihove novine, dragi i ljubljeni bratec, mene vsakikrat, kakti malo děte razvesele, i duh vseslavenstva se nigdi bolše neočituje, neg u njih«. Usto spominje mu žalosni razdor među Slovacima i ravnodušnost jednog dijela mladeži spram materinskog im jezika slovačkog. Ističe svoje učestvovanje u licejskom đačkom društvu uz primjedbu, da je on jedini katolik u tom društvu.

Prelazi zatim na zlokobni pristanak hrvatskih poklisara na zajedničkom saboru u pitanju uvođenja madžarskog jezika: »Najgorše je, da su naši poklisari obećali, post respirium decem annorum, vse posle vu magjarskom jeziku voditi; hunc lapidem removere, hoc labor hoc opus. Brate ja vse ufanje gubim. Blaženi Serbli pod Milošem! preneste njegov govor na dan svetoga Trifuna i u horvatske novine, ako censor dopusti.«

Bavi se i vlastitim svojim neprilikama, koje ga nisu mogle minuti kraj njegove često neobuzdane i slobode željne ćudi: »Čera mi je spovedal jeden mladenec z moje škole, da mu je njihova milost popovska prepovedala z menom baratati, kajti sem ja jeden človek, koji samo romane čteje. Gospon Haramustek, kanonik Zagrebečki, nam Horvatom samo sramotu dela; mene je ekskomuniciral, kajti sem se podufal reći, da je Kollár kreposten i svet človek.« — Pismo završuje: »Bog jih blagoslovi, i napomozi vu njihovomu delu. Ja njih istinito i sažgane ljubeć, ostajem zmirom na službu pripraven.«[1]

---

[1] Deželić dr. V.: Pisma pisana Dru Ljud. Gaju. »Građa« VI), na str. 105—7.

Boravak Kurelčev u Bratislavi bio je od velikog značenja za daljni njegov razvitak. Priklonio se rodoljubnom dijelu slovačke omladine i bio usto vazda u dodiru sa svojim zemljacima, koji su tamo boravili na zajedničkom saboru ili na naukama. Dubokim i trajnim tragovima urodi kod njega prijateljstvo sa Ljudevitom Šturom, četiri godine od njega mlađim slavnim slovačkim rodoljubom i kasnijim oduševljenim i neutrudivim borbenim agitatorom, jednom od najidealnijih ličnosti u općem slavenskom pokretu. Dvadeset godina iza toga (1856), kada Kurelcu stiže vijest o smrti tog kroz čitavi svoj vijek iskrenog prijatelja Jugoslavena, piše on iz dna osjetljive svoje duše Većeslavu Hanki: »Odpade list s našega stabla, hladni sad vetrovi viju, odpade listak zelen prezelen, odpade borac s Liptovske strane — Štur Ljudevit. Ja sam mu gledao mladost, ja pridahnuo njegovu cvetu, ja se grijao njegovim ognjem, a uza me toliki drugi mladi Slovaci. Puna ti li nam prsa bijahu ufanja!«

*

Jednu čest iste godine (1835) proveo je Kurelac opet u Beču, upoznavši se i sa Bartolom Kopitarom, slovenačkim učenjakom na glasu, uz kojega je tada češće bivao. Na izmaku godine nalazi se Kurelac već u Pešti, iza kako i opet bijaše prekinuo svoje nauke. Tamo je živio i djelovao »skromni lutorski duhovnik«, lučonoša sveslavenske uzajamnosti Jan Kollár. K njemu je težila Kurelčeva duša od prvih časova svoga probuđenja. Zbog njega zadesila ga je i anatema u Bratislavi, jer ga je nazvao svetim čovjekom i uvrstio ga uistinu u red svetaca, koje je poštovao i ljubio za čitavog svog života. Neizbrisivo bijahu u njegovu srcu usađeni sretni oni časovi uzbuđenja, kad je Ljudevit Gaj, vrativši se u domovinu, pričao mladeži o toj »ugrijanoj slovinskoj duši«, i bilo im »kao da im je ko usta medom omazao, a oni bolje k tomu pridisali nego k ljiljanu i čeminu«, kada im je zborio o »čudesi divnoj i pročuvenoj pjesmi Slávi dcera, toj prvoj im kitici iz golemoga vrta Slovinstva«.

Jan Kollár, očinski prijatelj i mentor Ljudevita Gaja, čije je ime uvrstio u tu svoju velepjesan i koji je uz njega

METELWIN Digital LIBRARY

svojim težnjama davao sve širi obim u smislu slavenske uzajamnosti, primio je Kurelca s mnogo srdačnosti. Dva nam pisma Kollárova, upravljena Kurelcu koju godinu kasnije (u Beč i u Češki Krumlov), zbore o njihovu prijateljstvu i lijepoj uspomeni, što ju je Kurelac ostavio kod samog Kollára i u krugu njegove obitelji. Važni su to ujedno prilozi za poznavanje Kollárova udjela u razvitku ilirskoga pokreta; na od svega početka ustrajno, toli dobrohotno i ljubavi puno učestvovanje njegovo u živoj riječi i pisanom slovu.

Prvo je pismo napisano 12. marta 1842., malo iza njegova boravka u Zagrebu. Bio je tu dočekan i slavljen neobično uznositim načinom. Sve se natjecalo, da predragom gostu posvjedoči »svetu ljubav, kojom su Hrvati gorjeli prema Kollárovu geniju«. Nije to bilo tek prolazno oduševljenje, jer i kasnije (1849), kad je Kolláru onemogućen život u revolucionarnoj Pešti, ponudiše mu Hrvati utočište, a ban Jelačić imenova ga tada profesorom povijesti i slavenskih starina u Zagrebu.

Kollár izrazuje svoju radost, što mu se Kurelac oglasio, pišući mu: »iskrenijih prijatelja jedva da ste imali i imate, kao što smo Vam mi bili i jesmo ... Naša Ludmilka se još često Vas sjeća i Vaše ime tepa. Već je iz nje izrasla zgodna djevojčica (hodná panenka«). Ispričava se, da nije s njim mogao biti u Beču, na povratku iz Hrvatske i Italije, jer se žurio kući bolesnoj kćerkici. Iza toga nastavlja:

> »Nu dragi prijatelju! Vi ste još uvijek u Beču u službi tuđih jezika. Zašto se već jednom ne vratite u milu otadžbinu, u Zagreb: Ans Vaterland, ans theure schliess Dich an. Dort sind die stärksten Wurzeln Deiner Kraft!«
>
> »Vi pišete: »Kad pogledam ilirskoga bolesnika, kojekakvi sni me muče i treptim za njegov život.« — »To je istina, dragi prijatelju, ali zašto Vi sami ništa ne radite za uzdraviti ovoga bolesnika? — Ostavite sve i pođite u naše narodno kolo na rad: Bog nam blagoslovio!«

Na kraju spominje borbe i bojeve, što ih treba voditi s pomadžarivanjem »a da još ne znamo, hoćemo li podleći ili pobijediti. Budi kakogod, mi borbom prestati ne ćemo i ustrajat ćemo do kraja.«

U drugom svom pismu tuži se: »Mi se stalno nalazimo u turobnom stanju. Bit će već skoro godina, a na naše tako važne molbi i žalbe ni odgovora ne dobivamo, a naši protivnici postali su još drskiji i nepravedniji. Bog znade, što će iz toga biti.«

> »I u Vašoj domovini, u Hrvatskoj, jednako je zlo. Madžari se tamo u uredima unapređuju a Slaveni zapostavljaju. Gospodin Gaj i Babukić postali su malodušni i bojažljivi. To mi se ne sviđa, jer barem sami sebe nikada napustiti ne smijemo.«

Kollár se tu (1843) potpisuje »Vaš davni i vjerni prijatelj«, a na dnu je pisma sedamgodišnja kćerka pripisala: »Pozdrav od Ludmilke vlastitom rukom.«

Bilo je takovih poticaja kod Kurelca prije i kasnije, ali uvijek bez vidljiva uspjeha. Njegovo vrijeme tada još ne bijaše došlo. Njegova imena doista ne ćemo naći među suradnicima »Danice Ilirske«, mada znademo, kako je bio tijesno povezan svojim osjećajima sa Gajem, a i s drugim predstavnicima hrvatskog narodnog pokreta. Prigodna izjava Antuna pl. Vakanovića, da se Kurelac nikada nije priključio ilirskoj ideji niti prihvatio pravopis, koji je doskora ušao u malo ne isključivu porabu naroda, po tom je samo djelomice — u formalnom pogledu — ispravna. Po prirodi svojoj strog prema samom sebi, nije se Kurelac tada još smatrao doraslim, da svome narodu progovori onako, kako bi on to bio želio. Ishitrena pak i kratkotrajna slava mnogih dobronamjernih prigodnih pjesnika i pisaca onoga doba nije ga privlačila. Od prvoga početka — kako vidjesmo — zauzet idejom narodnog preporoda u dalekosežnom omjeru dao se kasnije na izučavanje književnih »drevnjaka«, na stare »Hrvatulje« i »Srbulje«, da iz njih crpe hranu za književno-kulturno i jezikoslovno svoje djelovanje. Služeći — u velikim patnjama — domovini svojoj odano i požrtvovno, i kao nepokolebivi vjesnik narodne

METELWIN Digital LIBRARY

misli hrvatske, jugoslovenske, a i sveslavenske na Hrvatskom Primorju, vazda ugroženom od tuđinca, nađoše u njegovu plemenitom i čistom srcu vazda živ odjek sve težnje i nade mukotrpnog njegovog naroda.

Od g. 1836. dalje prebivao je Kurelac uglavnom u Pešti kao privatni učitelj jezika. Tek katkada prekidao je svoj boravak na kraća razdoblja, kao primjerice u augustu g. 1839., kad se u društvu dvojice svojih bečkih znanaca, posjetivši prije toga Gaja u Krapini navratio opet u Zagreb. Uz vazda dragog mu Jana Kollára bio je u trajnom dodiru i prijateljstvu sa hrvatskim i srpskim peštanskim đacima, napose sa članovima »Mlade Srbadije«, mladićima, poslatim po Srpskom praviteljstvu u svrhu studija na više austrijske i madžarske škole. Sa mladim doktorom teologije peštanskog centralnog sjemeništa Strossmayerom, sa Stjepanom Ilijaševićem, Matom Topalovićem i Miroslavom Dražićem rado je i često posjećivao visoko poštovanog vjesnika probuđenog Slavenstva. Bio je i u ličnom dodiru s neumornim slavenskim trudbenikom Pavlom Josipom Šafaříkom. — U onim se je danima pozabavio u svojoj dokolici pjesničkim djelom Sime Milutinovića Sarajlije. Isprva slabo shvatljivom i neobičnom mu jeziku i izražaju misli u »Serbijanki« primakao se s pomoću Petra Petrovića Srijemca iz Podlužja, đakona peštanske srpsko-pravoslavne crkve, kasnije paroka vackog. Kroz cijelu jednu zimu čitao je s njim »Serbijanku« i ostao mu trajno zahvalan na tom trudu i korisnoj mu poduci. U tolikoj se je mjeri oduševio za Simu Milutinovića, da o njemu veli: »Vsa filologija toga nam ne podà, čega njemu podala Bosna i Crna Gora; i onaj duh, čto mu razgarao prsa«, a da ga proglasi: »Uz prkos vsemu, čim se ukoriti može, Sima je najprvi pěsnik med Hrvatî i Srbljî.«

U ljetno doba volio je ostaviti Peštu na neko vrijeme, »jer je tada — kako je pisao Vuku Karadžiću u Beč — za privatne učitelje stanje u Pešti potežko, djaci bo se za egzamene pripravljaju te nejmaju kada s franceskim se jezikom baviti, a plemići i bogatuši otidu na sela i imanja.«

Poznavši se već i otprije sa Vukom preugodno iznenadi i obraduje ga u martu 1840. poruka njegova, saopćena mu po Šafariku, da ga »mlada Srbadija« poziva, da dođe u Beč i da je uči francuski. Poziv je uslijedio po preporuci Vukovoj, a i radi toga, što su ga mladići u Pešti upoznali. On se svojim pismom (29. III. 1840.), pozivu rado odazvao »jer tako mogu rodu uslugu učiniti i koji časak uz Vas, mili gospodine Vuče provesti«, a na kraju pisma veli: »izvolite tu srbsku mladež uvěriti o mojoj pripravnosti za što prije k - ňoj prispěti i o mojoj zahvalnosti, čim je o meni dobro pomisliti htela, i toliko mi poverenje pokazala.«[1]

Tom pozivu imade spomena i u Vukovu pismu od 2. aprila 1840., što ga je upravio Stefanu Stefanoviću - Tenki, tadanjem srpskom general-majoru, kasnijem osuđeniku (1857) zbog zavjere protiv života kneza Aleksandra Karađorđevića. Tu mu javlja: »Pitomci Srpskoga praviteljstva . . . su pogodili (po 20 f. na mesec) za francuskoga učitelja F r a n u K u r e l c a, koji će ovo dana u svome trošku ovde doći. Kurelac je rodom Rvat, i u Pešti je živeo, od lekcija u francuskom jeziku, a kao slavenski rodoljubac, mislim da će se i oko nji rado potruditi, a osobito što i sam po vremenu želi u Srbiju.« — Kurelcu nije nikad bilo dano, da oživotvori ovu svoju namisao i da se preseli u Srbiju.

Ustalivši se skoro iza toga ponovo u Beču, sve tješnje se priljubio V u k u K a r a d ž i ć u, koji je, upoznavši se s dobrim svojstvima Kurelčevim, ostao mu trajno sklon i često mu pomogao svojom preporukom. Kurelac je opet rado posvetio dio svoje dokolice Vuku, bio mu od koristi kod korekture novog izdanja Narodnih pjesama, a i inače u poslovima pisarničkim, tegobnim samom Vuku. Bude Budisavljević zabilježio je Kurelčeve riječi: »Bio sam ja u Beču Vukovim kancelirom i svako sam se bavio kod njega, s njim i oko njega.« Za svoga kasnijeg boravka na Rijeci nastojao je Kurelac, da marljivim zauzimanjem i

[1] Vukova Prepiska. VII.

METELWIN Digital LIBRARY

raspačavanjem njegovih djela bude Vuku na usluzi. O tome će biti kasnije govora.

*

Tada je ostao Kurelac neprekidno tri godine, do kraja 1842., u Beču. Krug je njegovih učenika po vremenu narasao do lijepog broja, a on došao na glas vrsna i savjesna učitelja. Sam spominje, da je proučavao »po visokih kuća«, a znamo, da je bio učiteljem ministra grofa Thuna u slavenskim jezicima. Pače, neko vrijeme bio mu je učenik mladi austrijski nadvojvoda. Zgodom se hvalio, da je bio učiteljem francuskog i češkog jezika u Carskoj štampariji u Beču, stekavši osobitu pohvalu direktora Auera, člana akademije, koji je i sam izdao francusku gramatiku. Kraj svega toga nije se mogao trajno obezbijediti, te se naužio naizmjence i dobra i zla. Počesto je zapadao u novčane neprilike, dok ga opet zgodom videvahu uz svog učenika u dvorskoj kočiji.

Važan je za Kurelca bio u ono vrijeme dolazak u Beč mladog, g. 1812. u Jaroslavu rođenog ruskog profesora Ismajla Ivanovića Sreznevskog, koji je po nalogu ruske vlade proputovao u slavističko-naučne svrhe tečajem punih triju godina (1839—1842) sve slavenske zemlje, izvršivši time jedan za ono vrijeme vrlo zamašan pothvat.

Oštroumna, sa kulturno-historijskog gledišta vanredno zanimljiva svoja opažanja, iznio je u mnogim opširnim člancima i studijama, štampanim u ruskim i drugim slavenskim časopisima, (među ostalim i u Vrazovu »Kolu« od g. 1842.). Pažnje su vrijedna i njegova pisma majci o svemu, što je vidio i čuo, većim dijelom štampana u ruskoj smotri »Živaja Starina«, kao i brojna pisma, upravljena Većeslavu Hanki, izdana od Vladimira Franceva.

U januaru 1841. došao je po drugi put u Beč i nastanio se po Vukovu savjetu u kotaru Landstrasse, nedaleko njegova stana, ali i u blizini Kurelčevoj, kojega mu bijaše preporučio Vuk za vježbanje u hrvatsko-srpskom jeziku. (»Vuk Stepanović soglasilsja mnje pomogat v izu-

čenij Serbskago jazika i naroda, i krom togo, našel mnje molodago Horvata u kotorago beru uroki ežednevno.« — Sreznevskij - Hanki. 29. I. 1841.).

Ovaj po njega i njegovo sve jače slavensko osjećanje toliko ugodan dodir sa simpatičnim, tek za godinu dana mlađim od njega ruskim učenjakom, bilježi i sam Kurelac: »Po vàs božji dan se razstajali ne bimo, nu provadjali ga u nauku: ne samo u njegovoj hiži, nego na šetnji, po gostilnicah, u glumnici, na plesu i krabuljah, te pri istom pokopu mesopusta u Dornbachu.«[1]

Sreznevskij je nastavio iz Beča dalekosežna svoja putovanja po slavenskim krajevima. Iz Slovenije stigao je 17. marta 1841. preko Varaždina u Zagreb, gdje se napose sprijateljio sa Vrazom. Prošavši nanovo Slovenijom i »Uskočkim gorama« (Žumberkom), Fruškogorskim manastirima i ostalim dijelovima Slavenskog Juga, vratio se u jesen opet u Zagreb na duži boravak. Bio je pored toga još i u Srbiji, u Primorju i Dalmaciji do Cetinja, a pohodio je i Rezjanske Slavene u sjevernoj Italiji. U martu 1842. proputovao je s profesorom vojne akademije u Wiener Neustadtu Fialkom gradišćanska hrvatska naselja, našavši se izatoga u Bratislavi sa Šturom i Kurelcem, koji je tada po prvi put bio prošao onim krajevima.

Sreznevskij, kasniji mnogodišnji, čuveni profesor slavistike na sveučilištu petrogradskom i slavni učenjak i književnik, umro je godine 1880., preživjevši nekadašnjega svog mladog učitelja Kurelca za šest godina.

Izatoga bio je Kurelac učiteljem našeg jezika i drugom odličnom Slavenu, glasovitom češkom političaru i javnom radeniku K a r e l u H a v l i č k i-B o r o v s k o m. Taj je, još mlad, u dvadesetprvoj svojoj godini, pošao 1842. preko Beča put Rusije, gdje je dvije godine bio informatorom u kući Pogodinova druga, slavjanofila Ševyreva u Moskvi. Čekajući u Beču dulje vrijeme na odlazak, iskoristi priliku, da uči srpski. Učio ga »Srbin« Kurelac po tri sata na dan, a osim toga je — kako kaže — šetao i

[1] K u r e l a c: Recimo koju, na str. 103.

METELWIN Digital LIBRARY

marljivo razgovarao i s drugim Srbima, tako da se mogao hvaliti, da je »hodně po srbsku naučil.«

Havliček-Borovsky, koji se već u rano doba života istakao svojim neobično krepkim i bistrim duhom i zrelim često bezobzirnim prosuđivanjem ruskih i sveslavenskih prilika, došao je koju godinu kasnije (1848), za pripravnog stadija praškog slavenskog kongresa u Zagreb, bivši tada gorljivim i ustrajnim privrženikom i vijesnikom što tjesnije veze Čeha sa Južnim Slavenima. Primio ga je odlično i srdačno ban Jelačić, koji je na njega učinio najbolji dojam, i za kojega se izrazio, da su mu namjere čiste i plemenite. Zalagao se za Jelačićevo poštenje i ispravnost, istaknuvši njegove zasluge za stvar domovine unatoč stegâ, nametnutim mu po njegovom položaju generala i pouzdanika austrijskog carskog dvora.

U ČEŠKOM KRUMLOVU

»Uronivši u čitanje — zaboravio
je na preuzetu dužnost.«
V. Jagić

»Jezici slovinski«, koji su Kurelca i u ono bečko njegovo vrijeme »uznosili i misao mu hrabrili«, a za prolaznih, kratkotrajnih epizoda, kako vidjesmo, u nuždi i hranili, ipak ga ne mogoše trajno prehraniti. Nisu ga mogli po vlastitim mu riječima »na stolac mira i bar kakve srećice njegove postaviti«. U dobar čas mu dođe dobrohotno posredovanje češkog prijatelja Antonina Becka, odgojitelja nasljednog kneza Adolfa Josipa Schwarzenberga, kome bijaše uspjelo, da Kurelca namjesti na kneževu dobru u Češkom Krumlovu u svrhu uređenja bogate knjižnice, koja je tada bila dopremljena iz Beča u 120 sanduka.

Beck je javio to Kurelcu svojim pismom na češkom jeziku od 16. novembra 1842., očito vrlo zadovoljan, što je mogao prijatelju od pomoći biti:[1]

»Mili prijatelju. — Veoma mi je drago, što Vas je moj predlog oslobodio neprilike. Stvar je već tako daleko uređena, da možete iz Beča otići kadgod hoćete. U stvari novca javite se u našem domu kod dvorskog savjetnika Dvoraka, od kojega ćete primiti unapred 50 for. srebra, a platit će Vam također mjesto na poštanskim kolima (Eilwagen) sve do Vodnjana kraj Libježica. Ipak se dajte na put što skorije moguće, a da se što prije možete prihvatiti posla. Obećanih 50 forinti mjesečno dobićete, a usto stan i ogrjev. Život u Krumlovu vrlo je jeftin, ali posla ćete imati mnogo, jer se traži, da bi knjižnica popisana bila za 4 mjeseca, a ista obuhvaća oko 20 do 25000 svezaka. Očekujem Vas, dakle, što prije ponajprije u

[1] Vodnik: Iz ostavštine Frana Kurelca, na str. 91—92.

METELWIN Digital LIBRARY

Libježicama, odakle ćete se istom otputiti u Krumlov. Možda biste još od gospodina Wusina, kojega poznajem, mogli uzeti neke pouke u svrhu što bolje izrade cedulja i dobrih kataloga. — Međutim s Bogom! — Javite mi unapred dan Vašega odlaska pismeno, da bi znao, kada Vas mogu ovdje očekivati. Vaš prijatelj odani Ant. Beck. — Libežicech dne 16. XI. 1842.«

U Libježice stigao je Kurelac 14. decembra 1842. i tamo mu je uručen dekret, glaseći: »Es ist ihm zum Behufe der Ordnung der hochfürstlichen Bibliothek, zufolge Ausspruches Sr. Durchlaucht, im dortigen Schlosse ein Zimmer, mit Beheizung und Licht einzuräumen, ein Handlanger wegen der nötigen Uibertragung der Bücher aus der Bibliothek in sein Arbeitszimmer beizugeben, und endlich, so lange er mit der ihm zugewiesenen Arbeit beschäftigt ist, monatlich 50 fl. C. M. aus den Renten auszuzahlen.* — Dan kasnije nastupio je svoje mjesto u Krumlovu, gdje je ostao do početka mjeseca listopada 1843.

Po raznim podacima, a napose po pismu, što ga je Antonin Beck 23. septembra 1843. pisao upravitelju kneževskog dobra Kučeri, moleći ga, da Kurelca strože nadzire i opomene na pospješeni svršetak preuzetog posla, dade se ustanoviti, da Kurelac nije opravdao iskazano mu povjerenje i da je svoj zadatak izvršio posve nedovoljno. Po jednoj vrlo vjerojatnoj verziji bavio se ponajviše čitanjem i proučavanjem tamo nagomilanog književnog blaga. U takovoj situaciji da ga je iznenadio knez i oštro ga prekorio, a on, želeći da se opravda, branio je pred njim svoje gledište: da treba svakako u prvom redu točno upoznati se sadržajem knjiga, prije nego ih sistematski razredi i popiše. (Jagić kaže: »Uronivši u čitanje bogatih bibliotečnih dragocjenosti, zaboravio je na preuzetu

* »Imade mu se u svrhu uređenja kneževske biblioteke, po odluci Njegove Prejasnosti, dodijeliti u tamošnjem dvoru soba s grijanjem i svijetlom, uz jednog nadničara za potreban prenos knjiga iz biblioteke u njegovu radnu sobu, a napokon neka mu se za vrijeme njegove zaposlenosti isplaćuje mjesečno 50 forinti.«

dužnost.«). Nema sumnje, da je Kurelac bilo dorasao takovu poslu, ali nije imao dovoljne snage i ustrajnosti, da ga kako treba privede kraju. Inače je on, u tim smirenijim i po njega ugodnijim prilikama, i iz Krumlova gajio ranija svoja poznanstva, dopisivao sa slavenskim svojim prijateljima, Kollárom i drugima i dalje sanjario, a ugibao se zahtjevima realnog života.

Vanredno zanimljivu (iako i dosta subjektivnu) sliku Kurelčeve ličnosti iz onih dana nalazimo u uspomenama Josipa Václava Friča, čuvenog češkog rodoljuba - revolucionarca i pjesnika. Kao đak četvrtog razreda gimnazije upoznao se on g. 1843. sa Kurelcem u Krumlovu. Pišući svoje memoare u odmaklim godinama svoga života (1884), iznosi svoje dojmove iz zlatnih dana rane svoje mladosti, obasjane izrazitom dobrohotnošću:[1]

»Četvrtoga marta (1843) pošli smo zajedno (sa braćom Náprstkovima) do Krumlova, imajući preporuku na odličnog učenjaka Kurelca, rođenog Hrvata, koji je tamo bio upravo zaposlen uređivanjem kneževske biblioteke. Bio je to pravi uzor oduševljenoga panslaviste iz Kóllarove škole. Naučio je sve glavne slavenske jezike tako, da je vladao njima potpuno, u živoj riječi i pismu. U svim literaturama, ne izuzimajući francusku, talijansku a ni englesku, bio je kao kod kuće, glavna mjesta iz Mickiewicza, Puškina, Kollára, Gundulića i srpskih junačkih pjesama znao je naizust. Odličan deklamator, znao je i najrazličitije naše narodne pjesme, a nas je naučio nekoliko jugoslovenskih. Po jednoj pjesmi, koja radi o materi ukletoj u kukavicu, prepoznali smo se međusobno nakon mnogo godina na ganutljiv način, kako ću to na svom mjestu, ako bog da, dalje opisati. Razumljivo je, da smo u njemu našli najzgodnijeg vođu i tumača u vanredno zanimljivom Švarcenberškom zamku. Osobitim slučajem boravio je tamo u gradu istodobno drugi gor-

[1] Frič V. J.: Paměti. I. Praha 1886., na str. 175.

METELWIN Digital LIBRARY

ljivi Jugosloven Beograđanin, koji se navečer priključio nama k veselom pilu i drugarskom razgovoru. Razumije se, da smo se i raspjevali! Kurelac se vrlo radovao našim novim društvenim i političkim pjesmama i upamtio ih je nakon prvog slušanja. Ostavio mi je nakon toga za uspomenu riječi, koje sam primio kao blagoslov plemenite i vrele slavenske duše za daljnji put svoga života. Napisao mi je naime u spomenar »Tako pracovav kao što se pupoliš — radovat će ti se majka Sláva!«

S milim Jugoslovenima teško smo se rastajali; uzajamno smo se rasplakali kada smo si konačno stisnuli ruke, te smo si još iza rastanka dozivali zbogom, pjevajući mi češke, oni hrvatske pjesme, sve dok se više nismo čuli.«

Koli milo zvone bujne riječi četrnaestogodišnjeg Friča, te rođene žarke slavenske duše! Kurelac kao da je naslutio kasnije plodove toli ranog procvata, kada mu u spomenar piše: »Tako radeći, kako se pupoljiš — radovat će ti se majka Slavija!«

Sjetiti nam se tu i ostalog, danas već legendarnog, burnog života Fričova, tog velikog i djelotvornog prijatelja Jugoslavena.

Rodio se 1829. g. u Pragu. Već kao đak gimnazije isticao se velikim svojim domoljubljem, koje su u mladoj njegovoj duši već tada raspirivali među ostalim Ljudevit Štúr, Janko Kalinčák i drugi vatreni Slovaci, koji su zalazili u gostoljubivu kuću njegove porodice. Oduševljavao se Schillerovim »Razbojnicima«, čitao Byronove pjesmotvore i slušao razgovore W. W. Tomka s Karlom Havličkom o beznadnoj budućnosti svoga naroda. Pod neodoljivim utjecajem moćnih dojmova napustio je domovinu godine 1846. kao sedamnaestgodišnji mladić. Probio se preko Hamburga do Londona, gdje je bio prinuđden, da radi u tvornici listovnih kuverata, dok mu ne uspje, da se preporukom poljačkog emigranta Krempovickog smjesti u Parizu i bude primljen u vojničku školu.

U Francuskoj upoznao je Frič nove prevratne struje evropske politike. Vratio se u Češku g. 1847., a revolucija 1848. g. zatekla ga kao vođu češke omladine i centuriona đačke legije. Bio je član izaslanstva u Beč, odakle je otišao u Bratislavu do Štúra, te u Modré Kalinčáku i Hurbanu. U Pragu je nastavio političko-prevratničko svoje djelovanje, učestvovao kod saveza Slavenskog kongresa, bivši tada izabran starješinom vojne sekcije tadašnje »Slavije«, najživljeg i najradinijeg skupa čeških omladinaca. Prigodom bombardiranja glavnog grada bio je kao vođa praškog pučanstva na barikadama, uz bok Štúru, Sladkovskom i Bakunjinu.

Iza nesretnog svršetka češkog ustanka zaklonio se Frič u Zagreb, kamo dođoše i neki njegovi drugovi, a gdje su se već otprije nalazili »veliki ljubitelji jezika i literature ilirske« Erben i Lambl, delegati Slavenskog kongresa na hrvatskom saboru.

Jelačić nije udovoljio Fričovoj želji, da ga primi u svoju vojsku, nego mu je savjetovao, da se priključi Stratimiroviću ili Šturovcima, koji su se potonji u Slovačkoj spremali na ustanak. Prije svog odlaska bio je neko vrijeme na imanju podžupana Čegela Braček, gdje se u ugodnu i veselu društvu sreo i sa Gajem, Vrazom i Kurelcem. Možda je taj ponovni susret sa Kurelcem bio onaj, što ga Frič spominje u svojim »Paměti« u vezi s narodnom pjesmom o materi, ukletoj u kukavicu.

Pošavši one jeseni put Slovačke, bude tamo u jednom okršaju sa Kirasirima teže ranjen, te izatoga pod krivim imenom smješten u jednu bečku bolnicu. — Odanle se vratio 1849. u Prag.

U ono je vrijeme Mihajlo Bakunjin nastojao, da po njemu pomagani ustanak u Njemačkoj proširi i na susjednu Češku. Među zavjernicima nalazio se i Frič, a policija, ušavši stvari u trag, provede uz mnoga druga i njegovo uapšenje.

Nakon dugotrajnog istražnog zatvora osuđen je 1851. na osamnaest godina tamnice, od kojih je odsjedio tri u Josefovu i Komoranu. Prigodom vjenčanja cara Franje Jo-

METELWIN Digital LIBRARY

sipa amnestiran vrati se u Prag, gdje je za čitavog apsolutizma bio pod redarstvenom paskom.

Potkraj g. 1854. izdao je Frič znameniti almanak »Ladu Niólu«, a stupivši poslije toga u tijesnu vezu s najmlađim naraštajem književnika u čuvenom udruženju »Kruh Majový« (Jan Neruda, V. Hálek, A. Heyduk i dr.), bio je učesnikom kod zajedničkog izdavanja glasovitog almanaka »Máj«.

Tim svojim djelovanjem posta on u velikoj mjeri sumnjiv konzervativcima, i bude 1858. bez istrage i preslušanja zatočen u Sedmogradskoj. Iduće mu godine omogućiše odlazak u inozemstvo, otkuda se tek iza dvadesetgodišnjeg progonstva mogao opet vratiti u domovinu. Tu je još do kraja svog života (1890) razvijao mnogostranu djelatnost na polju književnosti, a napose i u živahnom unapređivanju češkog narodnog kazališta. U vrijeme ponovog duljeg svog boravka u Parizu općio je prijateljski (1863.) sa Eugenom Kvaternikom i češće se s njime sastajao.[1]

Što je sve proživio u ona dva decenija, sprovedena u emigraciji, opisao je vanredno zanimljivo i uzbudljivo u čuvenim svojim nedovršenim uspomenama, kojih je prvi dio izašao g. 1886. u Pragu. Za svoga se progonstva navratio po drugi put u Zagreb godine 1873., iza pobjede hrvatske narodne stranke pod banom Ivanom Mažuranićem, koji ga učini glavnim urednikom poluslužbenog »Agramer Zeitunga«. Za toga boravka osnuje on zagrebačku »Česku Besědu«, a i inače se živo isticao u javnom i društvenom životu sve do g. 1877., kada je, ne mogavši se — kako se nadao — zagovorom banovim vratiti u Češku, otišao preko Petrograda kao novinski dopisnik na rusko-tursko ratište.

[1] Šegvić: Drugo progonstvo Eugena Kvaternika. Zagr. 1907.

BORAVAK U PRAGU I POVRATAK U BEČ
PUT MEĐU GRADIŠĆANSKE HRVATE

»Mlado me je srdce i ljubav mojega roda zanesla med one Hrvate.« F. K.

Iz Krumlova krene Kurelac u Prag, da tamo kao vanredni slušač sluša predavanja na filozofskom fakultetu sveučilišta. Prehranjivao se i tu davanjem lekcija. Tijesno se tada sprijateljio s poznatim slavistom i knjižničarom »Českoga narodnoga muzeja« Vaclavom Hankom, kojemu je ostao trajno odan. Dvadeset godina od njega stariji Hanka uzvraćao je iskreno tu privrženost i dopisivao je s njime do svoje smrti (1861). Družio se usto, među ostalim, i sa mladim Dancem Kasparom Vilimom Smitom, svojim vršnjakom (rođ. 1811. u Kobenhavenu), koji je tada neko vrijeme boravio u Pragu učeći slavistiku. Upućivao ga je u hrvatsko-srpski jezik. Smit je kasnije bio profesor slavistike na sveučilištu u Kobenhavenu, ostajući sve do kraja života (1881) veliki prijatelj Slavena. U nizu brojnih njegovih naučnih radnja pored prijevoda ruske Nestorove kronike i raznih studija o ruskoj i srpskoj narodnoj poeziji ima i prikaz češkog vjersko-političkog pokreta, napose Husizma. — U ono je vrijeme uredništvo češke revije »Květy« pozvalo Kurelca, da napiše opširniju studiju o ilirskoj književnosti, ali — »zbog naročitih svojih razloga« — on se tome pozivu nije odazvao, iako bi mu taj prihod bio doista dobro došao.

Ima o Kurelcu lijepog spomena iz onog razdoblja i u spisima Jovana Stefanovića Vilovskog, koji je, pored Ljube Nenadovića, bio dobar njegov prijatelj. Voljeli su ovi mladi Srbi, kako su to i sami naglašivali, Hrvata Frana Kurelca, jer im je bio iskreno odan i »nije pravio razlike između Srba i Hrvata.« — »Naše drugovanje u Zlatnom Pragu bijaše kao neki predznak događaja i prilika, kakve su posle nekoliko godina nastupile, kada se mi Srbi iz Vojvodine i Šumadije skupa sa braćom Hrvatima digosmo pod jednim bratskim znamenjem, da branimo ugrožena prava

METELWIN Digital LIBRARY

našega naroda. Ja rodom Banaćanin, Ljuba Šumadinac, a Kurelac Hrvat — je li moglo biti lepše južnoslovenske družbe od ove naše, koja je snagu svoju crpla iz oduševljenja, koje se tada javljalo među Česima, koji, rukovođeni i upućeni svojim velikanima, počeše sve to više osećati narodski i slovenski.«

Dalje veli Stefanović: »Inače bejaše Kurelac čudan svetac. On se nije mnogo družio sa svetom, nego je najviše sedeo kod kuće čitajući i učeći neprestano. Filologija i istorija bijahu mu prirasli za srce. Kad bi mu kakva interesantna stara knjiga pala šaka, on bi zaboravio čak i na jelo i na sve drugo. Mi smo se divili njegovoj naučenosti, a uvažavali ga sa njegova uzorita poštenja i sa njegove plemenitosti.«

Konačno je iznesena i epizoda neuspjelog knjižničarstva u Krumlovu »neiscrpljiv izvor za šalu i humor Ljube Nenadovića.[1]

*

Iza dvogodišnjeg izbivanja vratio se Kurelac o početku 1846. opet u Beč. Nastavio je svoj rad kao »Sprachlehrer und privatisierender Gelehrter«, a usred ljeta iste godine dao se na put među gradišćanske Hrvate, koje je već prije — oko 1842. godine — bio letimično pohodio. a tom prilikom poveo sa sobom i prijatelja Ivana Kukuljevića.

Kada je ono prvi put pošao iz Wiener Neustadta preko nedaleke međe »sa pet forinti u džepu, toljagom u ruci, s torbom o ramenu i u njoj nešto potrebica svojih«, bio je gostom profesora češkoga jezika na vojničkoj akademiji M. Fialke, kojega su vezale trajne simpatije sa Južnim Slavenima, a kojega je kasnije Šafařik bio predložio na Slavenskom kongresu u Pragu za češkog delegata u Hrvatskoj. Fialka je potkrijepio Kurelca u njegovoj nakani, upućivao ga potanje o blizom hrvatskom življu i poklonio mu neke prepise narodnih pjesama, što ih je prilikom sam bio pobilježio. Fialka se zanimao i za život moravskih

[1] Stefanović Vilovski Todor: Uspomene na Ljubomira P. Nenadovića. »Brankovo Kolo« 1904. br. 21 i 22.

Hrvata, o tome i pisao, a Vrazu slao narodne pjesme iz tih krajeva.

Sada se Kurelac ponovo dao na put k onim našim zemljacima, kojih su se pređi bili doselili, počevši još od šesnaestog stoljeća iz Hrvatskog Zagorja, Primorja, iz Slavonije, a napose ponajviše iz Bosne i Hercegovine, u ovu svoju novu postojbinu »oko Dunajske vode i Pinke vodice, oko jezera Novoselskoga, ... oko Šopruna i Požuna, oko Kiseka i Rohunca.« Sa malenom potporom bečkog knjižara Benedikta odlučio se on, da sustavno i temeljito prikupi narodno blago, što se sačuvalo u pjesmama (»Jačkama«) onih, od svog slavenskog stabla odavna otrgnutih, grančica. Od pamtivijeka pod utjecajem tuđe vlasti, opkoljeni Madžarima i Nijemcima, oni se ipak ne odnarodiše. Mili romon narodne pjesme i hrvatsko bogoslužje povezaše ih zauvijek s njihovom hrvatskom pradomovinom.

U opširnom predgovoru svojih »Jačka«, izdanih tek dvadesetpet godina kasnije (1871), sjeća se Kurelac u svojoj starosti, uz duboko ganuće, tih tada već dalekih dana svoga mladenačkog plandovanja: »Mlado me je srdce i ljubav mojega roda zanesla med one Hrvate«, kojima, kako se izrazuje: »Hrvatsko srdce nije obumrlo, a jezik im ostao čist, pored vsega drugovanja i komešanja s drugimi plemenî« i kod kojih »klica ljubavi k rodu i jeziku svômu, u srĕd onoga se tudjinstva ugušila nije.« — Dalje priča, kako je od časa, kada se iza granice, popeo na neki humak, do kojeg su mu dopirali prvi, za nj sretni glasovi milozvučne čakavštine, pa do kraja tog toli uzbudljivog po njega putovanja, proživio mnoge radosne časove, jer: »Malo ti se hoće srdcu prijetljivû i očutljivû da bude srĕćno!«

Okupilo se tada oko njega staro i mlado »sletile se babe i snahe, žene i dĕvojke, doraslići i doraslice« i svi mu objaviše i ispripovijedaše po »koju jačicu ili bud koju vrsticu, samo da mu učine radost, koja mu se na licu žarila.«

Tako mu proĎoše četiri mjeseca do jeseni one godine. Naužio se dobra i zla, hraneći se katkada kupinama, proboravivši po gdjekoju noć i pod vedrim nebom, dok ga nije

METELWIN Digital LIBRARY

primila koja milosrdna i gostoljubiva duša pod svoj krov i okrilje. Zabilježio je on u to vrijeme obilje narodnog blaga, što ga je sabrao u kolu djevojaka, među pastirima i po župnim dvorovima, gdje ga ponajviše susretahu sa mnogo simpatija i razumijevanja, kao i po seljačkim domovima čestitog i snažnog onog puka.

Iz Kiseka pisao je 12. oktobra 1846., našavši se pri kraju svojih prečednih sredstava, Ljudevitu Gaju, oslovljujući ga: »Prepoštovani gospodine, diko i začetnik ilirski! — Moj negdašnji (a ne znam z ašto ne i sadašnji) prijače!«, moleći ga za preporuku kod grofa Janka Draškovića, od kojeg je bio zatražio potporu a da uzmogne dovršiti svoj posao oko sakupljanja pjesama »svieh Hrvatov po Ugrskoj.«

Malo zatim vratio se u Beč, imajući sada da štošta priča prijateljima svojim, a napose starini Vuku, koji je s velikim zanimanjem slušao njegov izvještaj o jeziku i folklori, dotada još učenom svijetu slabo poznatih gradišćanskih Hrvata.

Nije se tada u Beču ni pravo smirio, kad mu se pružila prilika vrlo ugodna, da dođe (1847) kao pratilac umirovljenog ruskog generala, a inače revnog arheologa Aleksandra Dimitrijevića Čertkova (1789—1858), isprva u lječilište Lindewiese u Šleskoj, a izatoga i u Mletke. Čertkov, koji je 1812. g. učestvovao u vojni protiv Napoleona, umirovljen je g. 1822. Bio je član mnogih ruskih i inozemnih znanstvenih ustanova. Izdao je veći broj djela o numizmatici, bibliografiji i arheologiji, ponajviše na temelju vrijednih starih rukopisa, što ih je sabrao u čuvenoj svojoj, vrlo bogatoj knjižnici. Pisao je i o starinama Bugarske i Makedonije, a među ostalim poradio oko izdanja »Ostromirova Evangjelja« u redakciji Vostokova. Upoznao se sa Kurelcem, a čini se i zavolio ga, svakako zbog zajedničkog im živog interesovanja za staroslovjenštinu i za slavensku starinu uopće. O spomenutom njihovu putovanju ne znamo ništa potanje, do ono nekoliko riječi, što ih je Kurelac o tom zabilježio u predgovoru svojih »Jačka«.

POVRATAK U DOMOVINU (1848.)

»Mi hoćemo da nam milo zvonce našega jezika svudaj pozvonkuje.« F. K.

Nemirne je dane u praskozorju burne i uzbuđene 1848. g. dočekao Kurelac u Beču, u tridesetisedmoj godini svoga života. Opće prilike uoči sudbonosnih događaja bivale su iz dana u dan sve teže, naročito za Slavene, koji se sve više gledahu prijekim očima.

Kurelac se do onog vremena još nije bio oglasio svome rodu, nu ime mu već i tada nije bilo nepoznato u domovini i diljem ostalog Slavenstva. Lijepo je to izrazio francuski slavist Cyprien Robert u svom pismu od 15. oktobra 1848.[1] Tu on piše Kurelcu u Zagreb: »Najbolje sěćam se ja tvoeg ponositog imena, i baš dobreg lica tvoeg, kada smo se u Peštu vidili, i od onda tražio sam te svuda, u slavenski svět, pitajući po svěch varošah gdě sam nekoliko vrěme pribavio: nijeli kod vas Gosp. Kurelac.« Dalje mu javlja o poteškoćama glede utemeljenja po njemu zamišljenoga Slavenskoga društva u Parizu. »Nadam se na tvoej i na tvoijh prijatelj pomoći, da ćete sa mnom korrespondirati, i namieru moej priklonjeni biti, jer u ovoj lěpoj Franzeskoj nema ješče slavjanizm gorlivih braniteljah.« Žali, da ne može tražiti za svoj »mali žurnal« zamjenu »slavnih ilirskih novin« i zaključuje gorljivo i zanosno: »Věrujte da moja činna ljubav neprestanno slědi stvari vašej i da ne bi se u nevrěme, jedva tri měseca pred revolucij parizkoj, oženio, bi sam bio već odavna medju Vami, pod věšalah magyarskih.« Potpisujući se kao »svih jugoslovian najserdečnij prijatelj« još veli: »Molim te, dragi moj, ne zaboravi uvěravati slavnog uskrisitelja litterature ilirskoj, Gosp. Gaja, da moja najživlja čuvstvovanja uvěk posědova.«

---

[1] Vidi moj prilog u »Savremeniku« 1920., na str. 94—95.

METELWIN DIGITAL LIBRARY

Cyprien Robert, rođen 1807. u Angersu, nasljednik Adama Mickiewicza na slavističkoj katedri u »Collège de France«, bio je i tajnik tadanje »Société Slave de Paris«. Boravio je već g. 1843. u Zagrebu, gdje mu je Gaj bio mentorom. Iza ponovnog svog bavljenja među Slavenima, g. 1848., upravio je Kurelcu ovo svoje zanimljivo »ilirsko« pismo, koje nam dokazuje, koliko ga je volio i uvažavao.

Daljnjem dopisivanju među njima nije se dosele ušlo u trag. Robert, koji je imao mnogo razumijevanja i toliko živih simpatija za želje i nade probuđenog Slavenstva, i bio izdao raznih djela o Slavenima, napisao je god. 1844. u »Revue des Deux Mondes« štampanu studiju: »Du mouvement unitaire de l'Europe Orientale, la Grèce, l' Illyrie, la Bohême, la Pologne, la Russie.« — Godine 1849. počeo je s izdavanjem, doskora opet obustavljene revije: »L' Orient Européen« (»Revue des intérêts politiques, religieux et literaires des... Polonais, Jougo-Slaves, Magyars, Roumains, Grécs, Ottomanes et Russes.«). Nastavio je svoje slavenofilsko djelovanje do god. 1856., kad ga je iznenada iz Francuske nestalo. Ne zna se pravo, kada i gdje je u Sjevernoj Americi umro. Po naravi svojoj osobenjak, naličio je u mnogočemu, a napose i po skromnom i skučenom svom načinu života, na svog prijatelja Kurelca.

*

Na raskršću dviju epoha, na vidiku prevratnog pokreta sviju gotovo naroda austrijske monarkije, kucnuo je i čas preobraženja za Frana Kurelca. Dočekao je on plamenog srca dolazak velikog hrvatskog narodnog izaslanstva, što je pod vodstvom Ljudevita Gaja imalo da pred cara iznese svoje tegobe i želje. U nizu pozdravnih govora na bečkom kolodvoru, što ih došljacima upraviše po jedan Hrvat, Dalmatinac, Slovenac i Slovak, oglasi se na kraju i Kurelac govorom na njemačkom jeziku, a da ga razumiju i prisutni Neslaveni, istupivši odlučno i oštro protiv pangermanskih težnja u austrijskoj carevini. — Uz Hrvate, Srbe i Slovence nađoše se tada u Beču Česi, Slovaci i Poljaci, a kad su se Slaveni 2. aprila bratski sastali u Sper-

lovoj dvorani, krasnoslovio je Kurelac na poljskom jeziku Mickiewiczevu pjesan »Reduta Ordona«, prouzročivši živom i poletnom svojom interpretacijom silno ushićenje svih slušalaca.

Nošeni dalekosežnim, zanosnim nadama i slijepom vjerom, visoko se tada dizahu valovi oduševljenja za misao slobode i kulturno-političkog preporođaja slavenskih naroda. Zvijezda u težnjama i nadama ujedinjenog Slavenstva zasjala je na časove, uoči praškog Slavenskog kongresa, kao nikada prije. Svečano se razlijegoše dvoranom zvučni i snažni glasovi poljačkog rodoljubnog pjesmotvora sa zavjetnim svojim završetkom, punog neodoljiva žara i čara riječi i izražaja.

Malo zatim, već 17. aprila, izašla je u »Zori Dalmatinskoj« Kurelčeva poruka: »Rodu Dalmatinskomu!« s uvodnim riječima: »Sada nam je uskrs, sada sloboda, sada preporod i novi život.« — Lijepim, lako shvatljivim načinom tumači on nove tečevine: slobodu štampe (»Sad će i Car i svit dočuti koja nam je volja, koja nam je želja.«); narodnu stražu (»Neće se krv uzaludo prolivati, a red će se obdržati.), a za treću kaže: Sad će doći najveće dobro — Konstitucija (»poslanici će narodni zajedno s carem i kraljem da ugovaraju i zakonom utvrde kako bi bilo svakomu i bolje i laglje.«) — Izatoga bavi se mađarskim presezanjima, koja onemogućuju Hrvatima opstanak u njihovu društvu. Toplim riječima poziva Dalmatince u narodno kolo: »Ove tri ladjice Dalmaciju, Slavoniju i Hervatsku treba sada dobro svezati da uže nepukne, te ladjice da nepotone, jer takove bure po deržavah i kraljevinah još nebiaše kao što je sada iza francuskoga nemira nastala. Dati će bog te će toga s vrimenom još i više uz nas pristati: ta bratje dosta, samo što smo razdiljeni« — a onda proročanske mu riječi: »ta naša sloga biti će od koristi i Serbljem i Slovencim, i oni će kada tada uz nas ili mi uz nje.« — Dalje kaže: »svi se narodi sada druže, kako da se mi ne družimo koji smo toplijega serca i bolje znamo

što je brat, što je sestra i što je rodjak, nego ikoji narod pod suncem«; dok pri kraju dirljivim upravo načinom izlaže Dalmatincima sveopću narodnu želju: »suza će nam udariti na lice i serce zaigrati kako još nikada za našega vika zaigralo nije ,ako nam i vi dodjete, ako i vi sidete uz našu gospodu, uz vašu bratju; jer valja da budemo jedno serdce jedna duša.«

Doskora počinje se i sam spremati za polazak u domovinu. Vijesti, što ih je primao iz Hrvatske, o onome, što se spremalo, a od česti se već bilo i započelo, nukale su ga na što brži odlazak. Događaji se gomilahu, a kada bijaše već na vidiku neminovni sukob hrvatsko-mađarski, i prilike za Slavene u Beču postadoše sve to neprijatnije, ozbiljno se odluči na put, ma da mu slabo zdravlje i tijesne, nemile lične prilike oteščavahu gotovo svaki korak.

To razabiremo iz njegova pisma, što ga je prije toga, drugi dan uskrsa, bio upravio senjskom biskupu M i r k u O ž e g o v i ć u, koji se desio u Beču, a bio mu sklon: »Od tuge i sirotinje ugnjeten; a usiljen još za jedno vrěme u Beču pribivati: Preuzvišeno Gospodstvo Vaše směrno molim, da mi na pomoći bude i u ovoj bědi mi pritečè, koja je tim veča, što me bolest snašla, s koje i nemogu put u Domovinu poduzet. — Smilujte se bědnom bolestniku i Bog će Vam Milostinju věčnim Rajom naplatiti. — U čělovu presvetih ruku Vaših ostajem Preuzvišenstva Vašeg ponizni Sin Frane Kurelac Hervat«.[1]

Prvih dana maja zakroči on ponovo, već otprije znanim mu putevima i stazama gradišćanskog kraja, među onaj hrvatski puk, na kojega se, kako tada reče »domišljaju i vrebaju, kako s njega donešeno Hrvatstvo da skinu i svuku, a Magjarstvo navuku; kdě od istog slova božjeg, ako je Hrvatski, zaziru, te ga narodu otet i uklonit nastoje i priziru«, a koji su mu se Hrvati »duboko u srdce zasekli.«

Htjede on na tom svom putovanju, da po »Mošonjskih stranah« pokupi pjesme, što mu prije bijahu izmakle, ali je to tek djelomice izvršiti mogao, jer ono nesigurno i sumnjičavo vrijeme pred općom političkom olujom nije

[1] U obiteljskom arhivu Brlić-Mažuranić.

bilo povoljno takovu trudu. Nije ga u takovo doba moglo minuti, da njega, kome je vazda srce i na jeziku bilo, zbog neoprezne riječi kao politički sumnjivog zatvore. Čamio je u nemilom i nedostojnom tamnovanju punih četrdeset dana, a da onda na zagovor hrvatskih saborskih poslanika u Bratislavi, po dobroj sreći riješen, bude pušten na slobodu.

U Hrvatsku bijahu, međutim, doprle vijesti o njegovu tamnovanju i o smrtnoj opasnosti, u kojoj se dosta dugo nalazio. Brlić pišući Gaju (Iz Beča 22. V. 1848.) spominje tamo raširene glasove »da će Kurelac — kao neka vrst taoca — ubijen biti, čim se Hrvati pobune, a od puštanja na slobodu ni govora.« U skupštini županije zagrebačke mjeseca maja objavljeno je, »da su gospoda Kralj, Hurban, Kurelac i još niekoji uhvatjeni i utamničeni poradi toga, što su kao vierni svoga roda sinovi svoj slavjanski narod o svetoj narodnosti podučavali i nagovarali, da vieran ostane svome zakonitome kralju i sebi, to jest svojoj narodnosti.« U skupštini pako županije varaždinske iznesen je u isto vrijeme prijedlog, da se uslijed ove »veoma žalostne i sadašnjeg veka duhu posve neshodne vësti, upravi caru i kralju molba za milostivu pomoć.« Došavši na slobodu, pred polazak u Kisek, Kurelac se sam javio Brliću jednim svojim pismom, moleći ga, da mu saopći dan sastanka sabora, izrazivši mu ujedno živu svoju želju djelotvornog učestvovanja u novom političkom životu hrvatskom: »Gledaj da budem poslanik od koje regimente ili bar poslanički naměstnik, onda bi mogao progovoriti za ove nesretne Hrvate u Ugrinskoj.«[1]

U isto vrijeme javio je Gaju iz Bratislave (20. IV.): »Ja sam nagovarao i duhovnike i školnike (gradišćanske), da nam dodju sada na naš sabor« i da je o njima razgovarao Metelom Ožegovićem, koji mu je rekao, da ih uputi, da napišu peticiju i da protestiraju »da se věra ne pogrdjuje poměštivanjem magjarskih popov na hrvatske fare ili filiale i da zaprose, da ugovorimo s Ma-

[1] U obiteljskom arhivu Brlić-Mažuranić.

METELWIN Digital LIBRARY

gjari pošiljanje praeceptorov hrvatskih do naše preparandije u Zagrebu.« Zagovara nadalje uvedenje školskih knjiga doduše u njihovu primorskom dijalektu, ali inače istih kako i u Hrvatskoj, čime »više bi geniusov probudili, bolji temelj ilirstvu položili i gdě koje od protivnikov zadobili.« Zaklinje i Gaja: »Gledajte za boga, da i mene izberu za poslanika u kojoj regimenti ... Kad bi bio pravi poslanik granice, mogao bi onde provisorice za ove naše Hrvate fungirati, čim bi u srce naroda ilirskoga pri saboru dirao.«[2]

Ova se vruća Kurelčeva želja nije ispunila ni tada, a ni kasnije, na osvitku ustavne ere (1861.). Kad on napokon, iza tegotnog i napornog putovanja što pješke što prigodnim seljačkim kolima, ugleda na varaždinskom dravskom mostu kršnog vojnika-stražara Brođanina i kad se, izatoga, pomolio u Zagrebu, zapade ga znatno čedniji zadatak, da u službi banskog vijeća kao desna ruka podbana, Mirka Lentulaja, sastavi niz poznatih svojih vatrenih ratnih proglasa, napisanih lijepim zornim jezikom, značajnih dokumenata krasne njegove dikcije i zanosnih časova, u kojima izađoše na svijetlo dana.

Krajem juna 1848., kada puče glas, da se ban Jelačić ne će vratiti iz Innsbrucka, kamo bijaše pošao na čelu hrvatskog izaslanstva pred cara Ferdinanda, izađe prvi Kurelčev »Proglas na Krajišnike«. Tu on krepkim riječima, koje su bile odraz oduševljenog raspoloženja u onim danima vedrih i uznositih nada Hrvata, malo dana iza ustoličenja bana Jelačića, otvorenja hrvatskog sabora i sastanka Slavenskog kongresa u Pragu, kaže: »Pozdrav i počtenje od naroda Hrvatskoga i Slavonskoga iz provinciala i Krajine militarske sakupljenog na velikom saboru u Zagrebu.« Valjalo je, kako veli, »da se dogovorimo i věćamo: kako ćemo sada, kad sunce slobode svuda probija, nevolji se našoj oteti, slobodu našu utvrditi, te sreću dětce naše i unučadi naše ograditi.«

---

[2] »Građa« jugoslav. akademije. VI, na str. 110.

Bojeći se nevjere iz okoline cara, koji da ima oko sebe »sve same pizmene Švabende i ljutu Magjariju, zaklete neprijatelje krvi naše te imena našega«, gorko se tuži, da sada »kad je sad ovaj sad onaj narod slobode se svoje domogao i narodnâ života, što baš nas Magjarom u ždrělo turaju, te čistu našu krv njihovoj šarenoj kopiladi pod noge meću.«

U crnim bojama prikazuje narodu, što ga čeka. »A što prěki sud ne bi zahvatio, to će doći gospoda, što su ju vrazi naši naměstili: doći Hrabovski, doći Josipović, da nam sude i gospoduju (a njihovo ime i u paklu smrdi) te da još i zadnje srdce, koje mari za narod Hrvatski i Srbski i njegovu slobodu, ugnječe i krv mu izpiju.« Rastužena srca spominje »što se dogodi u Kikindi i u Bečeju — kdě su braću Srbsku, a našu krv, za to věšali: što su rod svoj ljubili.«

»To se ne može pregoréti. Naša osveta mora da plane kako živi oganj, iz svačijega srdca, koje grěhom i nevěrom pokvareno nije.«

A onda nastavlja: »Ali braćo krajišnici, dični sokolovi Like i Krbave; Ogulinci i Slunjani, od najboljieh svakda, a sada i do věka; Banovci junaci, Jelačića bana kao rodjeni sinovi; i vi Križevčani i Gjurgjevčani, slavnoga imena věrni čuvari, a dušmanu Magjarskomu najbliži susědi;; još i vi Slavonci, naši pobratimi; pak Banaćani, koji već u oganj skočiste i vragove odbijate — što hćete reći kad vam rečemo, da je nakanio Švaba i Magjar našoj krvi a diki našoj, Jelačić-banu, slavnomu banu, ta naše gore listu, da sudi i njega da odsudi?«

Dok pod utjecajem do krajnosti tada raspaljenih strasti, u opreci sa inače blagom ćudi svojom, zaključuje: »Krajišnički sine, junače do věka! sve spremi i pripravi: da napojiš sabljicu Magjarske krvi, koje ti još okusila nije; i da gadjaš u ona prsa, koja ti o propasti rade, a na poštenje i pravicu privesti se ne dadu. Kako stigne prva zapověst da si gotov. — Bog te pomogao i sreća junačka!«

Dne 22. jula izađe na njemačkom jeziku njegov »Proglas na Němce« (»An die Deutschen der westlichen Comitate Ungarns«.), koje oslovljuje sa »Liebe Nachba-

METELWIN Digital LIBRARY

ren!« opravdavajući potrebu oružanog napada na Madžare, jer, kako kaže »der magyarische Hochmut und die magyarische Sprachtyrannei war nicht mehr auszustehen.«[1] Crtajući uvjerljivim načinom sve nepravde počinjene nad Hrvatima ,označuje Mađara rođenim tiraninom, koji se licumjerno znade prikazati tobožnjim slobodoumnikom. Zgodno dodaje tome: »Wohl liebt er die Freiheit, aber so wie etwa Kaiser Nikolaus und die türkischen Aga's, Bascha's u. Spahi's, d. h. er liebt sie für seine eigene Person, höchstens für seine eigene Nazion, aber die anderen sollen gehorchen und schweigen.[2] — Onda ih podsjeća, da su i oni sami velikim dijelom hrvatske krvi, a za mnoga njihova sela da se još znade, kada postadoše njemačka, dapače »imade ih među vama, kojih ocevi hrvatski govorahu, dok ste vi, njihovi sinovi, danas otuđeni glasu vaše krvi i predaka vaših.« Pita, što bi ih moglo nagnati, da povuku mač protiv dobrih susjeda, protiv drugova u nevolji, koji se bore za slobodu, koja je i njima potrebna, za slobodu i jednakost u pogledu jezika i narodnosti, bez koje je svatko u nasilnoj i nesnošljivoj Ugarskoj većma zarobljen nego li igdje pod suncem. Napokon izražava vjeru, da se ni jedna njemačka ruka ne će protiv nas dići, ni koji njemački mač ni hitac puške protiv nas uperen i odapet biti.

Uto, 11. septembra 1848. javlja očevidac u »Narodnim Novinama«: »Prešli smo preko našeg Rubikona! Prešli smo preko Drave! i prviput zaori poslije viekova sladki naš »oj!« po zaladskoj gradomedji i razliegao se po koršanskom lugu.« Rat Hrvata i Mađara bijaše započeo, hrvatsko Međumurje opet utjelovljeno majci domovini i ratni se događaji razvijahu dalje promjenljivom srećom.

---

[1] »Madžarska bahatost i mađarskog jezika tiranija nisu se više dali podnijeti«.

[2] »On doduše ljubi slobodu, ali poput cara Nikole i turskih aga, paša i spahija, t. j. ljubi je za svoju vlastitu osobu, ili najviše za vlastiti narod, drugi pako neka slušaju i šute«.

Malo dana poslije (16. IX.) slijedio je Kurelčev naročito značajan »Proglas na Ugrske Hrvate« (»Dragi Hrvati po Vugrskoj zemlji navlastito po varmeji Šopronskoj, Mošonjskoj i Železnoj!«), koji počinje riječima: »Ban Hrvatski ur je Dravu prešal. Tomu se dragi rojaki ništ ne čudite. Vi dobro znate, da je nam velika krivica od Vugrov. Ur je tomu petdeset let, da oni temelj i stanje naroda Hrvatskoga podkopavaju. Oni nete trpiti da Hrvat ostane Hrvat; oni bi tili, da mi Hrvata zametnemo ter Vugri budemo. Oni su tako slipi, da ni toga ne vidiju, da je vsakomu narodu jezik svoj mil i drag: on jezik, koga je od svoje matere navčil i od otcev predobil.« ... »Oni su nam Mejimurje vzeli, oni su Riku pograbili, oni su letos vošćansku granicu odjimali, oni su tili vsu našu narodnost zatrti, ... a Kosuth je pital: »Kadi je ta Hrvatska zemlja? ja za nju prav nit ne znam.« »Ali bog odurjava gizdavca, ter mu glavu pobluja. Tako je seda i Vugrom.«

Strastvenim i bujnim riječima oslovljuje Madžare: »Vi vojujete za gizdavost i krivicu, a mi vojujemo za jednakost i pravicu ... Vi ste si zibrali laži Vugrske i jezik Kosutha Lajoša: mi smo si zibrali istinu Hrvatsku i sablju Jelačića Bana. Vi ste staro vaše poštenje zavrgli ter ste sinki sramote postali: a bog nam budi sudac, ako se naše poštenje nij občuvalo, i ako po stazici dike ne šetujemo.«

Zorno prikazuje tim »ugarskim Hrvatima«, kako se narod krivnjom Mađara otuđuje, kako se »u spovidalnici Hrvatski spovidati i pri maši Hrvatski jačiti ne smi«, kako se prijatelji hrvatskoga jezika u tamnice bacaju i pred sud zovu, kako je po njihovim selima »Hrvatskoga klinčaca i Hrvatskih rožica« nestalo, kako nije već čuti jačice hrvatske »neg je vse zamuklo kot i va pustinji«, a po tom svršuje: »Ne plačte dragi bratci, bog nam je milostivan. On je nam dal Bana, ki je Dravu prešal. On je naš otac, on bude i vaš. Mi smo jedna krv, moramo se grlit, jedan brat drugoga pomagat. Seda je pukša sveto orudje, seda se približava strašan sud božji, sud pravičan za narod krivičan. Seda su svi Slovinci kot rojeni bratci, brat na brata pukšice ne spušća: a on ki to včini, on je ur odsujen

METELWIN Digital LIBRARY

i od boga i od ljudij. S bogom naša krv! s bogom naši bratci! dok se vidimo.«

Ujedno sastavi »Proglas na Rumunje«, naslovljen »Braćo Rumunji po Banatu i Erdelju!«, koji je u Beogradu preveden na rumunjski jezik i odanle razaslan. Kratko i jezgrovito poručuje Rumunjima: »Dan današnji svi se narodi dižu, a vi da se ne dižete? Kad svi narodi o slobodi rade, a vam Magjar verige da kuje? Vi se dičite, da ste Rimska krv (kao što i jeste), ali stari su Rimljani druge okivali, a vas zar Magjar da okuje?.... Vaš Hunjadi te naš Mikula Zrinjski ni sanjali nisu što će im unuke postići... Da njih dvojica za naše nevolje znadu, ni u grobu mirovali ne bi, i svaku bi Tursku glavu ožalili, koju su posěkli. — Proslavio se Ypsilanti, věčna mu pamet! a proslavio se i Karagjorgje, věčna mu pamet! Oni su bili bolji od nas. Da ne ostanemo braćo u sramoti! — Nemojte, braćo (ako boga znate) da nam bude krivo, Ta i vam, braćo Rumunjska, sunce da ograne!«

Slijedio je iza toga po banskom namjesniku Mirku Lentulaju potpisani »Proglas na Slavonce« (od 26. X. 1848.), pozivom na »Slavonce po Slavoniji i po krajini slavonskoj«, da ne podlegnu huškanju sa strane »Magjarskih naših neprijatelja i carskih odmetnika« i da sve »buntovničke pisarije i štamparije od sebe odbiju«. To je uslijedilo iza izdajničkog čina generala Rotha i Filipovića, koji su se na čelu pomoćne vojske od sedam hiljada momaka iz brodske i gradiške regimente, banu Jelačiću iznevjerili, kod Ozera oružje položili, preko Pečuha kući se vratili i tu se Mađarima zavjerili, da protiv njih ne će dalje vojevati.

Na to se odnosi i istodobno od Kurelca sastavljen, u posebnoj brošuri obijelodanjeni »Odgovor na one Magjarske hartije, što je tužna Rothova vojska kući ponijela«. U tom se spisu odrazuje sveopći bolni dojam one nesreće, još pojačane tadašnjim protunarodnim izdajničkim držanjem znatnog dijela po stanovitoj gospodi zavedenog slavonskog — napose osječkog — pučanstva. Kurelac spominje kako »Ota vojska po nevěri i izdajstvu njezinoga vodje toliku sramotu nanesè

Dragi Hervati po Vugerszkoj zemlyi imenito po varmeji Saprónszkoj, Mosónyszkoj i Zselézmoj.

Ban hervatszki ur je Dravu presal. Tomu sze dragi rojaki nist necsudite. Vi dobro znate da je nam velika krivicza od Vugrov. Ur je tomu pedeszet lét da oni temely i sztanje naroda hervatszkoga podkopavaju. Oni netê terpiti da Hervat osztane Hervat, oni bi tili da mi Hervata zametnemo ter Vugri budemo. Oni szu tako szlipi, da ni toga ne vidiju, da je vszakomu narodu jezik szvoj mil i drag: ôn jezik koga je od szvoje matere navcsil i od otczev predobil; oni szu pozábili, da je bog szam jezike med narode razdilil, i da szi toga dára bozsjega nigdor vzeti nedá; oni szu tak poblujeni da hervatszkoga jezika ni prestimati neznaju. Nyim je dobro poznato da szu Hervati vszigdar vugerszkoj zemlyi pomagali, da szu potoke kervi za nyu prolivali, da szu Turke i Tartare z vugerszke zemlye pretirali; oni dobro znadú da je Zrinyi Mikula, ki je Sziget bránil, Hervat bil; oni dobro znadu, da je Jurisich Ivan, ki je Kiszeg, branil Hervat bil; oni dobro znadu da szu bani nasi, ki szu vszigdar na Turke isli, Hervati bili, pak vinder kak szu Hervatom platili?

Oni szu nam Medjimurje vzeli, oni szu Riku pograbili, oni szu letosz voschanszku graniczu odjimali, oni su tili vsu nasu narodnoszt zaterti, oni szu gledali da nebude ni zemlye hervatszke ni zemlye szlavon-

narodu našemu i svoj Krajini, da ju nije pregoréti. Sva sjajnost našega imena time je potamnéla, i srdce nas peče kad pomislimo: kako opet lice pred světom do osvětlamo i staru diku zadobijemo«.

Gorkim riječima dovikuje Slavoncima: »U tom boju sva se braća našla, dika jednoga bit će slava drugoga — tek Slavonaca nejma. Tomu dodaje: »Ne stidi se Slavonski brate: po tebi te sramote ni toga izdajstva bilo nije. Jao vojsci, koja svoga vodje nejma.« Na kraju pako, odbivši sva obećanja, sva ulagivanja i očitovanja bratske ljubavi sa strane Madžara, lijepo i zanosno piše: »Mi hoćemo da jednokrvna braća u jednoj slozi žive. Svi Slovinjani naša braća: nu Srbin je prvi brat s desne ruke, a Slovenac drugi brat s léve ruke, od njih se mi razstavit ne damo: našeg' stabla žile s njihovim se zavrěžile i zarasle, te da bude jedan hlad na livadi jednoj. Te ljubavi Magjar ne razvrže niti je pokvarì: bog ju posijao te je nikla. — Mi hoćemo da nam se tudjin u zemlju ne seli, nećemo guju u njedrih da grijemo. Mi želimo da na našoj zemlji bude našega orača, našega kopača; po naših pašah našega pastira, naše děvojčice: neka pěvaju, neka se igraju; mi bi htěli da po naših vodah naš brodar zavesla, naše jadro razvija: i po Savi i po Dravi i po sinjem morju; da ostane naše gore list i u Fruškoj gori i u Velebitu i u svakom grmku; mi hoćemo da nam se ne kvari hrana materina, te da babo unuka ne pozna, nu i odsele da poteče čista hrana, hrana obilata od materinskih dojak, koje su nam doslě lěp porod odgajile: po tom će sinko nalik biti otcu, a pleme nam se ni zatrti ni poměšat neće. — Mi hoćemo da nam milo zvonce našega jezika svudaj pozvonkuje, onoga jezika koga su kod nas i ptičice izučile, a naviklo mu drvlje i kamenje te je njime zadahnula sva milina zemlje božje od Balkanske gore čak do sinjega morja«.

Svršivši time povjereni mu zadatak, preuze izatoga, po nalogu Banskog vijeća, kao pravi Tirtej narodnoga pokreta. dužnost, da proputuje Slavonijom, da narodu sam pročita proglase, da mu ih tumači, srca mu digne i ohrabri. S pomoću sjajne govorničke svoje vještine, nošen iskre-

METELWIN Digital LIBRARY

nim zanosom za stvar ugrožene domovine, prihvatio se te u ono vrijeme ne bezopasne dužnosti, vršeći je, dok mu je to ikako moguće bilo. Ali u Oriovcu i u Brodu snađe ga neprilika, jer ga tamo držahu za mađarskog uhodu, i baciše u tamnicu. Iz Broda otpremi ga vojni zapovjednik pod oružanom pratnjom u Zagreb, gdje ga predvedoše pred, poradi te c. kr. militarske prerevnosti ozlovoljeno, bansko vijeće.

Odonda gubi mu se za neko vrijeme svaki trag. Prolazno, nestalno zaposlenje slabo mu je pomoglo i on bje upućen, da traži sredstva za daljni život. Svratio se u rodnu si Liku, kako nam to dokazuje na nj upravljeno pismo vlastelina severinskog Ambroza Vranicanja, istaknutog hrvatskog rodoljuba, pročelnika financijskog odjeljenja Jelačićeve zemaljske vlade, koji mu 30. decembra 1848. šalje potporu od dvadesetipet forinti naslovljenu: »Gospodinu Kurelcu, francuskom učitelju u Sincu, blizu Otočca.«

U januaru 1849. g. imenuje ga bansko vijeće privremenim učiteljem hrvatskoga jezika u riječkoj gimnaziji. »Dana zadnjega měseca januara 1849e godine« obratio se Kurelac banskom vijeću u Zagrebu kao »učitelj slovinskoga jezika na latinskih školah Ričkijeh«, zahvalivši na imenovanju i moleći, da mu se imenovanje pismeno potvrdi i udijeli putni trošak. »Znam da naša državica hrvatska bogatuša nije i zato nebi htio odanle da vadim, gdě je dno plitko«. Zato predlaže, da mu predujam malo po malo od plaće ustegnu, a dopisom od 8. februara potvrđeno mu je njegovo: »naimenovanje za privrěmenoga narodnoga našega jezika učitelja u rečkoj gimnasii«.[1]

---

[1] Vodnik: Iz ostavštine Frana Kurelca. (»Građa« 8., na str. 71.)

RIJEČKO RAZDOBLJE U KURELČEVOM ŽIVOTU

»Dočù govor morja Slovinskoga,
Govor morja sa krajem Slovinskim,
Te mu iskra, koja još tinjaše,
Na jedan put plamenom uzplanù.«
(Kurelac: Pustinjak s Vučke.)

Dolasku Kurelčevu na Rijeku mogao je onkraj nestalnog i neodređenog dotadašnjeg života slijediti početak mirnog nastavnog zvanja, sa običajnim odmjerenim svojim razvitkom i završetkom. Ali se tome u svako doba protivila tvrdokornost značaja i opora muževna nepopustljivost njegova. Daljni tijek i razvitak njegova života potvrdit će to u obilnoj mjeri.

Riječka je gimnazija, u kojoj je bilo Kurelcu djelovati, osnovana g. 1627. Isprva joj je bio sve do vremena Josipa II nastavni jezik isključivo latinski. Izatoga imala je prema prilikama da preturi eru germanizacije, koja je s prekidima trajala do g. 1822., kad su Mađari počeli uporno tražiti uvođenje i njihova jezika u urede i škole. U vrijeme Kurelčeva nastupa službe bio je hrvatski jezik od nedavna uveden kao nastavni u osnovne škole, a uz talijanski kao obligatni u gimnaziju.

Teško bijaše Kurelcu, kad je stupio na tlo Rijeke, onog po vlastitoj njegovoj riječi »našemu domovnomu miru i narodnoj počti toli kobnog grada.« Osjećaj mu je kazivao, da se nalazi na ispaćenom tlu domovine svoje, a sredina, u kojoj mu je bilo živjeti i djelovati, pokazivala mu tuđe i neprijatno lice, iskrivljeno utjecajem zlosretnih političkih prilika i postepenom infiltracijom elemenata, prema narodnoj našoj stvari neprijateljski raspoloženih.

Rijeka je bila tada iza tolikih prethodnih peripetija opet združena sa Hrvatskom. Dana 31. augusta 1848. zaposjednu hrvatska vojska pod vodstvom zagrebačkog podžupana Josipa Bunjevca Rijeku. Naročitim proglasom bje zajamčena stanovništvu sigurnost osobe i imetka municipalna prava potvrđena i istaknuta nesmetana poraba i

METELWIN Digital LIBRARY

talijanskog jezika. Počevši od 13. novembra iste godine vijala se uz gradski barjak riječki hrvatska trobojnica, a potkraj godine bje imenovan ban Jelačić gubernatorom riječkim. To je stanje potrajalo do smrti Jelačićeve, a izatoga do sklopljene nagode između Hrvatske i Ugarske g. 1868.

Od 17. februara bio je Kurelac i učiteljem hrvatskog jezika na višoj pučkoj školi riječkoj s plaćom od godišnjih 500 forinti. U isto vrijeme bio je kao suvišan otpušten učitelj madžarskog jezika, jer je njegov predmet bio izlučen iz nastavne osnove. Učiteljskom svom pozivu udovoljio je s pravim zanosom. Istakao se u takovoj mjeri i toliko se razlikavao od svojih drugova, da je idealno njegovo shvatanje dužnosti nastavnika bilo zapaženo i priznavano i kod nehrvatskog dijela riječkog stanovništva. O njemu se govorilo kao o učitelju više iz dubokog nagnuća negoli po dužnosti (»piuttosto per passione che per dovere«).

Kurelac, rođeni idealist i propagator, prihvatio se usto i rodoljubne zadaće, da bude vjesnikom hrvatske, jugoslovenske i sveslavenske misli, diljem Kvarnera ugroženog od pamtivijeka od tuđinske najezde; da Rijeku učini središtem jedne evolucije u smjeru preporođaja i povratka pod utjecaj domaće narodne ideje.

G. 1849. donijela je narodima u austrijskoj carevini — jednima kao kaznu, drugima kao fatalnu nagradu — prve začetke nove reakcije. Pod dojmom uspješne ruske intervencije, bečki se crno-žuti reakcioneri opet osokoliše. Ožujski oktroirani ustav, preteča apsolutizma, stvorio je vojnički uređenu jedinstvenu njemačku monarkiju sa središtem u Beču. Strani i beznačajni domaći činovnici i učitelji poplaviše Hrvatsku i u pravom smislu riječi dođoše divlji i istjeraše pitome. Beznačajnost i podlost slaviše svoje slavlje, a uhode i izdajnici nametnuli su se kao prava kuga narodnoj inteligenciji.

Fran Kurelac grozničavo je pratio razvitak političkih prilika od časa, kad je došao na Rijeku, kroz jadno ono vrijeme, što je prethodilo zlokobnom carskom patentu od 31. decembra 1851., kojim je ustav uništen. On, »osobe-

njak, slobodnjak, poštenjak«, koji »nije hajio ni za cara ni vezira, do za svoj narod«, teško je i preteško snosio slom svojih ideala. Jeseni g. 1849. piše »Moji rodoljubni prijatelji u Rieci umědu mučati ali ja neumiem i sve se bojim da me vrag ne odnese«. Kad se najcrnje slutnje prevarenog naroda pretvoriše u gorku istinu, taj se predosjećaj i ispunio.

Kojim je tada duhom disao Fran Kurelac, klasičnim upravo načinom kazuje njegovo vanredno značajno pismo, što ga je 4. septembra 1849. upravio iz Grobnika, uredniku »Slavenskog Juga« prezaslužnom posinku hrvatskoga naroda dru. Bogoslavu Šuleku:[1]

»Dragi gospodine i pravi rodoljube! Ja vam čestitam — ne zato da Vas je kakav pomazanik gospodnjev krstom kakvim nakitio, ili vas gustom kakvom vrećicom zlatnieh novčićev posuo (vi se tomu znam i nenadate jer ste im kost u grlu) — nego vam čestitam, vriednosti vašoj, poštenju vašemu, postojnosti i hrabrosti vašoj. Slavenski jug — dokle ih god vi upravljali budete — to su naše novine i bit će vam spomenik — što ste u ovo sramno vrieme napasti vražjoj odolěli doklěgod kakvog Hrvata preteče. Meni je svagda srce bilo za vas — ali sada smo svi sirote; te ja sada vas i narod, kad mu slobodu (što je vas) tako branite, za jedno uzimljem. Za Seneku pišu da su mu ljudski krvopije žile otvorili — otvorit će se i vašim novinam, ne za što drugo nego što naša duša u njih bije — neka bude i to redko se krvno dělo s osvetiteljem mine — bilo danas bilo sutra. Preveć redko (oprostite da vam to napominjem) u Frankfurt i Berlin dirate — oko toga se sada sve vrti — zašto cara tako malaju i mažu samo da se tamo svikne! a zašto tako navaljuju za taj octroi nego zato da nas od dosadanje slobode i pravice odseku i prekine neka bi poslě reći mogao Švaburda: Die Slaven Oesterreichs

[1] Po izvorniku, koji se u mene nalazi.

MeteLwinDigitalLIBRARY

haben sich durch die freiwilligen Annahme des Octroi ihrer Selbständigkeit begeben und sind ein integrierender Theil des deutschen Reichskörpers geworden! Moj brate žalostnieh danov što nam ih je Jelačić-Ban donio. Da sada kakav duh jak i slobodan sukne u poteru za geniom nemačkim pak da s jedne strane vreba kako Švaba vrda, kopa, méte, liže, laže, miti, truje, sili i ubija — a s druge naše mučeništvo, čistu dušu, nevinu radost, pravicu i očekivanje naše (lani) — pak sada — bogo moj velike scene!!! Predobiti će nas Švaba — kakogod Englezi Indiju, svagda mudar i lukav predobije, — i još naš slovinski Moskov biti će mu u pomoć — bog da prosti čoek nesmi na ono ni pomisliti što nas čeka — dva slovinska cara nam jamu kopaju neka slovinstva nije: Wer sich zum Lamme macht, den fressen die Wölfe«. U našega cara ko se neopire taj nedopire. Vidiš kako sada u Magjarskoj buntovnika nejma, to je sve samo Košutovo maslo bilo, sie sind durch alle diese Stürme dem Kaiserhause treu ergeben geblieben. — Današnji sviete i ti krasoto naroda nemačkoga!

Šiljem vam govor što sam ga sastavio za djaka moga, nemojte ga prosuđivati, bio sam zle volje kad sam ga sastavljao a morao je u vrieme biti gotov a vi znate da meni vremena treba ako će od mene malko dobro što da bude, a za djaka početnika nije se mogla stvar na dalje izvesti. Što ću vam reći dalje ne kazujte: Bana sam htio izostaviti da ga i nespominjem no me je Bunjevac primorao te sam uz vietje Bansko i Bana pridao. Da se je rieč s l o b o d e štampati mogla to je zasluga g. M a t k o v i ć a koji je pri Platz-Commandi dobio nalog da on pročita taj moj rukopis, a Eberau von Ebenhorst (kako li se vraga zove) taj je sve oko njega obhodio te mu rekao: Geben sie Acht, da muss was darunter stecken.

Odpokle je Bunjevac iz Beča natrag strašno je schwarz-gelb — ja sam već od direktora bio opomenut da na octroi zube ne otvaram, no ta direktorska

admonicija bila je po svoj prilici Bunjevčevo i Hrvatićevo jedinstvo. Moji rodoljubni prijatelji u Rieci umědu mučati pred Bunjevcem — ali ja neumiem i sve se bojim da me vrag ne odnese. — Teška je stvar danas za čoeka koji za rod mari i srce mu trulo ni lice dvojako nije.

S bogom moj zlatni zatočniče! ako vam dodje u pisarnicu Bernardić pozdravite i još druge moje prijatelje kao Bertića, Vežića, Župana Dragutina, Hržića i ako još za koga znate da mi je dobar. S Bogom mili naš, samo hrabro!

Fr. Kurelac«

Malone pet godina učiteljevao je Kurelac na Rijeci. Bile su to godine predanog rada nastavničkog, prožete očinskim nastojanjem, da »piladi« svojoj usadi u srca ljubav za nauke, a uz žarku ljubav hrvatskom rodu i velikoj majci slovinskoj, smisao i privrženost čistom, neiskvarenom jeziku materinjem.

Kada se o početku školske godine sastadoše i kad se o svršetku rastadoše, ozvanjala je krepka i mila besjeda Kurelčeva osobito svečanim načinom školskim dverima. Uživao je i on sam u bujnoj raskoši svoga slova, upravljenog povjerenoj mu mladeži. Još u kasnijim danima samosvijesno im obnavlja uspomenu na nekadanje đakovanje: »Vi ste mi svjedoci, da sam ja prvi slovinsku knjigu med vas unosio, srdce vam za nju razgrijavao i klicu novoga života u dušu vam rasadjivao.«

Iz njegova »pozdrava«, kojim je oslovio učenike svoje u početku školske g. 1849.—1850. iznosim zaključne riječi: »Dragi moji učenici! vi ste se sišli, i po dugom rastanku evo se hvala bogu opet vidimo — D a s t e m i z d r a v i ! d a s t e m i ž i v i ! Ja vam ne nadoměstih ni starice majke ni sědoga babajka; ali ako mi bog bude u pomoć, gledat hću da vam budem učitelj čto uzmognem bolji, prijatelj čto mogu věrniji; a vi mi budite, kako ste i bili, d o b r i u č e n i c i, v r l i H r v a t i i p o č t e n i m l a d i ć i.«

METELWIN Digital LIBRARY

U »govoru o nauku«, što ga je on sam sastavio i izgovorio Ivan Fiamin, tada učenik petog razreda, veli: »Iz pupoljka ruža procvati, iz mladine ljudi niču, a nauk je zipka mudrosti.« Zanoseći se ljepotama prirode, što nas okružuju, dodaje: »Ali ako je čověk bez nauka gluhâ srdca prema naravi božjoj, nije boljega ni prema rodu ljudskomu«, a onda: »Nauk je iskra, koja dušu sažge, te je rada u vis da poleti i plamenom da plane; — po njem gledajući sebe, robstvo razbijaš; — bez njega čověk čověkom, država državom nije; — on je naše mladosti radost, on je naše starosti milost; on je naše krilo, on je naše ufanje; on je pravi mir, red i blagoslov božji.«

Zanosnim upravo i dirljivim načinom uzvraćali su Kurelčevi učenici jedinstvenu tu ljubav i privrženost dragoga svog učitelja i odgojitelja. Od mnogih primjera neka bude istaknuto, kako se »Jedan u ime više Kurelčevih učenika«, kasniji riječki župnik i hrvatski književnik Ivan Fiamin, u svojoj starosti sjećao davno minulih onih dana i u obranu svoga nekadašnjeg učitelja, napisao u »Obzoru« tople riječi harne uspomene. U evociranju onoga doba, kad od mlađe čeljadi na Rijeci nitko nije znao ni za hrvatsku knjigu ni domovinu, kad je ime hrvatsko tamo pače bilo mrženo i prezreno, ističe, kako je Kurelac unatoč toga u srcima mladih Riječana i Primoraca znao probuditi ne samo žarku ljubav već i pravi ushit. »Bilo je u njemu nešto vanredna, bilo je u njemu onoga, čemu se mladež najviše divi, bilo je srca, uma i značaja«. — U vrijeme, kad su bili privikli na učitelje, koji su i ono malo, što su znali, mucali i natucali, pokazao im se odjednom čovjek opsežna znanja, a govora divna, govora materinskog, komu dotada ne mogoše ni naslutiti krasote.

U tome živom i oduševljenom radu dočeka on g. 1853. Dana 31. jula prigodom svečanog zaključka školske godine, izrekao je učenik sedmog razreda Věnceslav Urpáni Kurelčev čuveni govor: »O preporodu knjige slovinske na Jugu.«

Bio je to izvadak iz jednog na širokoj bazi zamišljenog »Pregleda knjige slovinske na Jugu«, koji je sačuvani dio

priopćio dr. Branko Vodnik, a imao je obuhvatiti u suvisloj slici čitavu književnost južnih Slovjena.[1]

Krepko i jezgrovito zbori Kurelac u prigodnom svom slovu o književnosti u opće. »Gděti staneš sunce ogranjuje, gdě te nije sumrak se hvata«. Nastavlja prema glasu srca svoga, da izloži kako je knjiga na putu od roda do roda došla pred vrata i Slovinskoga roda, naukom braće Ćirila i Metoda. »Mesto knjige jedne, kao čto smo i koléna jednog, iznikoše knjige troje ... Tako stigosmo, razkrojeni u troje, do ovoga věka.«

Prošavši stoljećima sustaje kod Gaja, crtajući goleme mu zapreke, proizašle iz opće ravnodušnosti i mlohavosti, koje napokon mladi naraštaj — novo pokoljenje — slavodobitno nadvlada. »Sada nam se gore pozlatiše te u zoru i mladjahno sunce glasovi se čuju starieh otac, Slovinskieh otac. Njihovi dusi, od tolikieh věkov usnuli i samotni, sada uskrsoše, oživiše i med nas stupiše«.

Od rukopisa Ostromirova, preko glagolskih i ćirilskih pradavnih spomenika književnosti naše — legenda, zakona i ljetopisa, vodi nas prema začecima starog pjesništva: »A vi pěsnici stari: Dubrovčani! Hvarani! Splitjani! Zadrani! — vas da nepominjem? ta vi ste uz ovo crno sunce naših vremen jedina raskoš, jedino ogrijanje naše«.

Prošavši redove starih pisaca naših oslovljuje u iskrenom poletu učenike svoje: »Vi ste sinci nauka — vam je duboku vodu měrit, visoko se penjat. Vi ste sinci domovine — treba da se duhom zaronite u događaje i u ljude naše, da vam ništa tuđe nebude šta se naroda i domovine tiče. »Turpe est in patria esse peregrinum«. Ako tako uzradite onda onoga zmaja predobismo za koga vam rekoh t. j. duha tuđinstva u knjizi Slovinskoj, s koga narodnost vene i sahne«.

Još mu je na kraju zanositi se za najobilnijim mirisom »domačieh travic«, našega cvietja, narodnim pjesmama, poslovicama i pripovijestima, »u kojima je sva radost i žalost, sva slava i junaštvo, sva mudrost njegova, sva

[1] Iz ostavštine Frana Kurelca. (»Građa« 8.).

METELWIN Digital LIBRARY

ljubka čudesnost i jasna bahorija naše prastarine«. — »Znate i to da je naša narodnica vila sve druge Jeropkinje vile nadpěvala i nadmudrila, i da su joj usta čista i medena«. Slaveći Vuka Stefanovića Karadžića uskrsitelja narodnog tog blaga, završuje pobudom: »To dragocěno blago narodnoga jezika komu je izručeno nego Vam?« N a m l a d j i e h s v i e t o s t a j e. Pridruži se dragoj d o m o v i n i tvojoj: »U n j o j najdublji je k o r e n s i l e t v o j e«.

Bio je to labuđi pjev buntovnog našeg nastavnika, koji se je drznuo, da u praskozorje germanizatornog školskog sustava dade oduška rodoljubivoj svojoj ispovjesti. Malo prije (20. januara 1853.) izišla je naredba, da se riječka hrvatska gimnazija mora postepeno pretvoriti u njemačkotalijansku gimnaziju.

Kurelcu pretpostavljeni ravnatelj gimnazije Gašpar Kombol, zaklinje ga, da odustane od naumljenog štampanja, a i drugovi i prijatelji naslućuju opasnost po njega u bujnom onom sastavku. Kurelac ne popušta i daje svoju apologiju u štampu kod tiskare Austrijskog Lloyda u Trstu. Odmah iza toga bude velik dio naklade na Rijeci zaplijenjen i uništen. — Slijedilo je, što je u ono vrijeme i u onim prilikama slijediti moralo.

Već 4. augusta 1853. upravio je »Komitatsvorstand« barun Kellersperg ministarstvu u Beč svoj referat. Tu se ističe prije svega na Rijeci postojeći politički antagonizam, a kao glavnu kulu hrvatske stranke označuje riječku hrvatsku gimnaziju. Nadalje se tuži, da carskoj odredbi od 20. januara 1853., u pogledu postepenog uvođenja njemačkog i talijanskog jezika u školsku osnovu, nije nikako udovoljeno, niti ima izgleda, da se to namjerava učiniti. Napose da je prigodom zaključene školske godine i dijeljenja nagrada dne 31. jula bio osobito istaknutim načinom naglašen hrvatski smjer gimnazije. Govor, što ga je izrekao jedan učenik sedmog razreda, pun je duboke mržnje protiv svega tuđega (»den tiefsten Hass gegen alles Fremde«), sa porukom mladeži, da ustraje u borbi, usprkos svim teškoćama i prvim neuspjesima.

»Takav govor bio bi svagdje opasan i nevaljan, ovdje

pako na Rijeci dokazuje nepopravljivost i očiti otpor spram odredaba državne vlasti.«

Na kraju preporuča nužnu promjenu u ravnateljstvu gimnazije uz dodatak, da od već namještenih profesora nijedan pritom ne može doći u obzir.[1]

U ovom se spisu ime Kurelčevo još ne spominje. Tek u pismenoj obrani ravnatelja Kombola od 2. oktobra, gdje ovaj u svojoj zabrinutosti moli za blago i obzirno prosuđivanje stvari, spominje se kao isprika, da je namjesni učitelj Kurelac po njemu sastavljeni govor pravodobno predočio bio upravitelju riječkog redarstva, a ovaj ga odobrio.

Sam Kurelac ostavio je u dodatku svoje knjige »Fluminensia« (1862) opširan prikaz svih peripetija one afere, koja je urodila njegovim otpustom i umirovljenjem ravnatelja Kombola. — Nastojao je Kurelac, da Kellersperga uvjeri o bezazlenosti svog sastavka, ali to bijaše uzaludan trud, jer mu ovaj oštro odvrati: »Ihre Rede ist von d r e i e n Ministerien als verwerflich bezeichnet worden.« Ne uplaši našega bundžiju ni negodovanje triju ministarstva, te on uze i opet da brani pred riječkim gromovnikom tobožnju »exclusiv kroatische Tendenz« po njem sastavljena govora. »Das Kroatische ist die natürliche Sprache des Unterrichtes, da alle anliegenden Provinzen, Istrien, die Quarnerischen Inseln, Krain, die Militärgränze und Kroatien selbst von fast nur slavischen Elementen bewohnt werden, und aus allen diesen Gegenden Jünglinge hierorts sich einfinden, und selbe die Zahl der geborenen Fiumaner, die aber ebenfalls des Kroatischen kundig sind, weit überflügeln. Demzufolge konnte es mir nie in den Sinn kommen, dass eine Rede verfasst in der Sprache meines speziellen Berufes, von jedermann verstanden, und vorgetragen in einer überwiegend kroatischen Stadt und im kroatischen Lande selbst irgendwo Missfallen erregen sollte«.*

---

[1] Bundesministerium für Unterricht Wien. Arhiv. 568. M. U.

* »Hrvatski je jezik prirodni jezik nastave, jer su sve susjedne pokrajine, Istra, Kvarnerski otoci, Kranjska, Vojna krajina i Hrvatska sâma, napučene slavenskim življem, i jer iz svih ovih krajeva mladići dolaze ovamo i brojem daleko nadvisuju urođene Riječane,

METELWIN Digital LIBRARY

U oktobru 1853. podastrla je i »K. k. Landes Schulbehörde« u Zagrebu (potpisao u odsutnosti bana podban Lentulaj) »An das hohe k. k. Cultus- und Unterrichts-Ministerium« u Beču svoj izvještaj. Na osnovi priloženog štampanog primjerka inkriminiranog sastavka utvrđuje se, da tu ima raznih po ostale narode uvredljivih mjesta i da je napose pogledom na prilike na Rijeci nepromišljeno sastavljen. »Pisac istoga — veli se dalje — jest privremeni gimnazijski učitelj Fran Kurelac, koji je opetovano već i prije, zbog raznih pedagoških pogrješaka ozbiljno opomenut bio i koji je od novembra 1852. godine, po nalogu ministarstva, podvrgnut strogom nadzoru pretpostavljenog mu ravnateljstva.

I na tom temelju izbaciše nemirnu crnu ovcu iz pitomijeg stada krotkijih drugova. U kolikoj je pako mjeri Kurelac već i otprije bio posmatran kao sumnjiv elemenat, potvrđuje nam pored onoga, što je gore rečeno, i činjenica, da je bio pod političkom paskom vlastitog svog liječnika, koji je vršio zadatak špijuna, ulagivajući mu se, da će ga liječiti besplatno »iz osobitog poštovanja prema njegovoj učenosti i patriotizmu.«[1]

Janez Trdina u svojoj knjizi »Bahovi husarji in Iliri« (Ljubljana 1903), u kojoj iznosi uspomene o profesorskoj svojoj službi u Hrvatskoj (1853—1867) veli o Kurelcu: »Tožbe, ki so došle v Zagreb jedno samo leto o Kurelcu, učitelju na Reki, bile su tako brojne, da so sestavljale štiri prste debel sklad.« — Bude Budisavljević u svojim »Uspomenama« opet nam priča, kako je riječko redarstvo budnim okom pratilo svaki Kurelčev korak, a on se podrugljivo hvalio svojom tjelesnom stražom.

Dekretom ravnateljstva gimnazije od 24. januara 1854. javlja mu se: »u slědstvu po vami složenog, i po jednom učeniku prigodom svěčanog razděljenja školskih nadarjah dne 31a Srpnja m. g. proricanog sumnjivog govora »o pre-

---

također vještih hrvaštini. Uslijed toga nisam nikad mogao pomisliti, da bi govor sastavljen u jeziku specijalne moje struke, svakome razumljiv, a izrečen u jednom pretežno hrvatskom gradu i u hrvatskoj zemlji, mogao ma gdje uroditi negodovanjem.«

[1] Andrić dr. Nik., Pod apsolutizmom, Zagreb 1906., na str. 14.

porodu knjige Slovinske na jugu« koncem pervog ovog školskog poletja odpušćate se iz dalnje učiteljske vaše službe na ovoj gimnaziji.« On sam o tom veli: »Nu godine 1853-e jako se smrklo i nastalo doba gluho, te se ovi moji govori Nemačkom uhu nikako ćuti ne dadoše. Svrglo me dakle i oborilo s učiteljske stolice, da polnoć miruje.«[2]

*

Ostavši na Rijeci za doba apsolutizma bez stalna dohotka, valjalo mu se smiriti i pobrinuti za kruh svakidašnji. Uspjelo mu je, da se kao privatni učitelj hrvatskog i francuskog jezika za najveću nuždu prehrani. Potrebe Kurelčeve ne bijahu velike. Od ranih svojih godina upućen na spartansku jednostavnost, pratila ga je za čitava gotovo vijeka neimaština i oskudica. Snosio je on sve to kao nešto prirođeno, a tek pokatkad je razotkrivao teškoće i neprilike mukotrpnog svog života, kao ono u svom pjesmotvoru »Pustinjak s Vučke«:

»Podoban sam napasti odolět.
Nit sam željan devojačkog lica,
Nit sam lakom na dobru pečenku,
Nit zagledam svile ni kadife,
Nit izpijam plemenitâ vinca,
Nit mi srdce o žuticah sniva.«

Bilo je doduše časova, kad se o početku svog riječkog učiteljevanja bio pomamio za djevojačkim licem, kad mu se rodila želja za sređenim i mirnim porodičnim životom. Zimi 1850. piše mu Vjekoslav Babukić na dotičnu obavijest: »Na zdravje ti ženidba. Svakoga se dobra naužio, lěpa roda izrodio.« Ali se to bilo izjalovilo, a on ostade samoživ zauvijek, prenijevši odonda, kao i prije, svu svoju očinsku ljubav na brojne redove svojih učenika.

Zapelo mu bilo oko o djevojku Tonku Valić, rođenu u Ljubljani od roditelja Grohovčana. Bilo joj je tada dvadesetijedna godina, dok se Kurelac približavao svojoj četrdesetoj. Upoznao je na riječkom »korzu«, zavolio je i doskora

[2] Kurelac Fr., Fluminensia, ili koječega na Rěci izgovorenâ, spěvanâ i nasnovanâ. Zagreb, 1862., na str. IV.

METELWIN Digital LIBRARY

zaprosio na župnom dvoru grobničkom u ujaka umirovljenog župnika Filipa Juretića. Sve je već bilo spremno za vjenčanje, ali se u posljednji čas razvrglo. Tonka, sitna ženica zelenih oči, udala se kasnije (1858) za postolara Pavla Brćana, i rodila mu sina i kćerku.

Nekadašnja Kurelčeva vjerenica preživjela ga je skoro do naših dana. Dva istaknuta naša nastavnika — profesori Lukas i Grubor — sretoše se s njome na Grobniku pred kojih tridesetak godina. U razgovoru obnoviše uspomenu na daleko doba njene mladosti i nesuđenog joj vjerenika »koj nije pjevao ni tancao, samo gledao i pazio na riječi«, a tome je dodala »da je špotao, ako nije ko dobro kazao hrvatski«. Kurelac da je bio vrlo zaljubljen, ali i ljubomoran, i kada ju je prilikom opet sreo, da je plakao »kao strela«.[1]

Njegova čedna, samotna sobica, prenatrpana knjigama, bila je i ostala za dugi niz godina središte i žarište njegova nastojanja oko što temeljitijeg izučavanja narodnog jezika. Tamo »bi s knjigom ustajao, s knjigom blagovao, s knjigom šetao, s knjigom legao i spavao, pače i u najvećoj nevolji... u knjizi bi tražio utjehu i radost.« Tamo nikoše i njegove jezikoslovne rasprave, što ih je u dotjeranom obliku predao kasnije štampi.

Godine 1849. priopćio je u Programu riječke gimnazije svoj prijevod »Govora iz rimskijeh pisâc«, uz prijevod Tacitova »Života Julija Agrikole«[2], dokaz, kolika je šteta, da se Kurelac takovu radu nije sustavno posvetio. Već prije toga (1848) preveo je iz francuskoga djeci namijenjeno djelce L. Bande-a »Pripoviesti iz svetoga pisma«, koje je ostalo u rukopisu. Tu se Kurelac u predgovoru prviput obara na lošu pisariju svojih savremenika, ističući, kako »jezik hrvatski, kojim su naše školske knjige pisane s veće strane ništa nevalja, jer se drže jezika němačkoga, kao pijan plota«, dok o sebi veli »a ti ako i jesi veći dio života tvoga u tudjinstvu proveo, hrvatski jezik zanemario nisi, nego ti je više bio na srcu, nego išta drugo.«

---

[1] Vidi također: Budisavljević B. Još nešto o Franu Kurelcu. (»Savremenik« I., na str. 158.).

[2] »Građa« jugosl. akademije. Knj. 2., na str. 245—269.

O samom prijevodu dodao je još i ovo: »Ja sam prevadjajuć ovu knjižicu više se namučio, nego će itko pomisliti i nisam ju prevadjao jedanput nego triput a to sve, nebi li Francuza u njoj zatr'o a Hrvata iznio.«

Još kudikamo žešćim načinom progovori u svojoj čuvenoj raspravi »K a k o d a s k l a n j a m o i m e n a? ili greške Hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito drugoga padeža množine«, priopćenoj u Programu riječke gimnazije (1852). Tu istupa prvi put otvoreno i snažno protiv toli mrske mu »zagrebačke škole«, koja da je narodu knjigu ogadila i da »toliko u tom uspěsmo da smo na putu: jezik velike krasote pretvoriti u jezik velike grdobe.« Tu sa mnogo temperamenta napisanu svoju raspravu završuje ovim pozivom: »Nemojte braćo i gospodo književna da nam bude štete i sramote, a radosti vragova našim; nu se u istinu složimo i veselâ srdca od onoga odstupimo, čto istinito nije; čto nas para i s puta Slovinskoga smeće. Ne ozirte se na to, da je to najmanji u Izrailu, koji progovara; nu na um uzmite čto je govorio, i dobro li je naumio. Ako sam bio žestok, imao sam začto: srdce me boli kdě gledam, kako se jezik krše i razmeće: jezik dostojan drugieh duhov i drugieh radilac oko njega nego li smo m i. Nu onakvi kakvi smo, živo se ga poprimimo, popravimo i uzradimo! Stoga rada korist, s njega slava naša; s toga (te ne samo glede knjige i nauke) s toga, reku, da b u d e m o ili n e b u d e m o, d a o s v a n e m o ili o m r k n e m o.«

O Kurelčevu jezikoslovnom nastojanju dao je V a t r o s l a v J a g i ć slijedeću karakteristiku[1]: »On se zanosio za sve slavenske jezike i literature, volio je promatrati životne osobine svoga naroda, a jednako se rado udubljivao u izučavanje starih spomenika dalmatinsko-dubrovačke pismenosti, gdje ga je osobito privlačio jezik i frazeologija. Ta sklonost k starinama, u kojima je nalazio više izvornosti, negoli u novom, kulturnim utjecajem čas talijanskoga čas njemačkoga jezika iskvarenom stilu, potakla ga je, da svoja djela piše jezikom punim arhaizama, no bogatim odličnima i bogatima frazama.« Ulazeći u pojedinosti raz-

[1] Enciklopedija Slavjanskoj Filologij. I. SPB., 1910.

METELWIN Digital LIBRARY

laže, kako je »na primjer u sklonidbi fanatički upotrebljavao stari oblik za genitiv množine, kao rîb, žên (mj. rîbā, žénā), a jer je zagrebačka gramatika u tom padežu na kraju dodavala još suglasnik **h**, to Kurelčeva mržnja na »a h a v c e« nije poznavala granica. Kod njega su arhaizmi izbijali i u prikupljanju riječî: on je na pr. pretpostavljao riječ d a ž d riječi k i š a, riječ t j e d a n riječi nedjelja i t. d. I u ortografiji bio je pristalica krajnje etimologije, pisao je na pr. čto (mj. što), kdě (mj. gdje), vsega (mj. svega); nastojao je izbjegavati izražavanje budućega vremena s pomoćnim glagolom ć u, nije volio prečeste upotrebe veznika d a, u sprezi je htio uspostaviti 1. lice glagola na -u (mj. -a m, -e m, -i m), tako isto i dual. Udaljujući se tim čudaštvom od tako važnoga jedinstva u književnom jeziku Hrvata i Srba pozivao se na zajedništvo interesa s ostalim slavenskim jezicima, osobito sa slovenskim. No ta ljubav prema starini odvlačila ga mnogo predaleko.«

Ovu svoju nauku — koja je i kraj negativnih svojih strana uvelike poslužila usavršavanju hrvatskog jezika — širio je on znatnim dijelom i putem razgranjenog svog dopisivanja sa bivšim svojim vjerno mu odanim učenicima, privrženicima i prijateljima. Dolazile mu na Rijeku pismene poruke mnogih kasnije u domovini čuvenih i istaknutih ličnosti, a oglasila mu se i poznata lica iz ostalog Slavenskog svijeta. Bilo je tu oduševljenih pristalica njegove »škole«, a uz ove i kritičnih glasova protivnih njegova naziranja i gledišta.

Češće mu se javljao dobrohotni Franjo Rački, koji ga izvješćuje o vlastitom svom književnom radu i napretku i o važnijim pojavama u javnom i kulturnom životu hrvatskom. Dok mu (1856) piše: »Zar nas nećete obradovati pokojim dělom, da se bar naužívamo vašega čisto hrvatskoga jezika«, veli mu nedugo zatim (1857): »Vi, gospodine, rodiste se sto godina prerano. Vi sada pišete, kako budu pisati naši potomci za sto godin; ali naš věk nemože se s vama popeti nebu pod oblake... Zato moja misao jest, da duh slovjenski oživjete u našem jeziku, narodnu sintaksu i frazeologiju nam ukažete; a starieh form, za sada okanite se; vaš genitiv i krasni futurum ima da kako ne-

taknut ostati«. — Ivan Črnčić poziva ga iz Gorice (1853) uime njegovih učenika i tamošnjih Slovenaca, da napiše raspravu »u kojoj će mirno, tiho i uljudno, nu takodjer razgovětno, čvrsto i neporušeno dokazati da srbski genitiv, dativ, lokal i instrumental množine nevalja«; — Đuro Daničić moli ga iz Beča (1851): »Veliku biste mi ljubav učinili kad biste mi popisali i poslali ona mjesta gdje mislite da sam u Pripovijetkama germanizirao Njemačkijem ein. A osim toga i druge pogrješke kad biste mi tako naznačili.« Na kraju mu isporučuje pozdrave od Vuka, od Miklošića i od Branka (Radičevića).

Uz mnoge druge javljaju mu se u onom razdoblju do njegova odlaska iz Rijeke: Vjekoslav Babukić, Ivan Fiamin, Ivan Kukuljević, Ivan Macun, Fran Plišić, Antun Mažuranić, Mane Sladović, Mijat Stojanović, Bogoslav Šulek, Mato Topalović, Alberto Veber, Ljudevit Vukotinović, a iz daljine među ostalim Josip Bačowsky, Vaclav Hanka i Josip Wesely.

»Stari poštovatetlj i prijatelj« Vuk Karadžić, često mu šalje na raspačavanje razna svoja djela, a Kurelac rado mu je na usluzi i ostaje mu iskreno i trajno odan. Kurelac sam oglašuje mu se već u septembru 1849. iz Rijeke vrlo značajnim pismom, naslovljenim »Predragi gospodine Vuče!«, gdje se s obzirom na pripremanu »Juridičko-političku terminologiju« izjavljuje: »Milo mi je bilo gdě sam čuo da ste i vi u toj Terminologiji, ali ima u tom kolu takodjer ljudij uz vas nedozornieh te neznam kako ćete se složit; a i to za boga da ne bude da se za nas južnjake dva prevoda prave. Hrvatom i Srbljem lje jednoga je dosta — a Slovenci za sad već moraju na po se da imadu. Najbolje bi taj posao terminologički uspio kad se na němačko mnogo oziralo nebi — one němačke rieči već su svašta i ništa bile — dosta je ozrti se na posao koji kakva poglavara ide; kad već u svačemu o němačkomu zubu visimo da barem ove niti terminologičke viděti nije! Joj si ga svakomu bez svoga!« — O novoj godini 1852. šalje mu popis predbrojnika za novo izdanje rječnika: »Hvala bogu te se taj veliki kamen vašega riečnika jednom odvalio! Vi ga iznosite u sviet u vrieme ne-

METELWIN Digital LIBRARY

zgodno i oskudno, gdě nejma novca no se gnjusne krpetine s ruke u ruku povlače, ali bolje da se njim sadanja mladina pomože nego da ga s toliko srca mukom izčekivamo i od svačega zaziremo. Nemogu vam reći koliko me peče gledajućâ mnoge dobre učenike moje bez ote spasonosne knjige Vaše«. Tome još dodaje: »Kad děca dobro naviknu srbski štiti (a ništa se toliko po rukuh nepremetje koliko riečnik) tad ona o jedinstvu Srbalj i Hrvatov ni neposumnjaše, a tim je sve dobiveno. Sad ili bog zna kada da se razplodi poznavanje srbskieh slov po ovieh stranah (a ni po čemu laglje nego po riečniku) jer mene za dugo ovdě biti neće; nemožete pomislit koliko izpod mene ruju i director i Talijani; zato bim htio da prvo nego me krenu ili smaknu dobro sěme posijem da ga nemože potole vražja duša izcubsti.«[1]

Matko Baštijan, jedan od najodličnijih činilaca u političkom i narodno-kulturnom životu Istre u prošlom vijeku, vjeran prijatelj i štovatelj Kurelčev, razotkrivao mu je u svojim pismima sve svoje nade, brige i bojazni u pogledu narodnom. Imajući već tada vazda pred očima misao ujedinjenog Jugoslavenstva, on joj daje izraza u svim prilikama svoga života. Buntovnog i ratobornog jezikoslovca — kakvim se Kurelac sve više ispoljio u svom nastojanju oko čistoće jezika — vazda je mirio, prikazujući mu, kako visoko nad svim gramatičkim razlikama stoji udes u svojoj biti ugroženog naroda. Tako mu odvraća na prijetnju, da mu radije uopće ne piše, ako ne će kratkim genitivom (1858): »Tko čita njemačke novine vidi da se neradi ni o genitivu ni o dativu, nego upravo o našem nominativu — o našem obstanku.«

U prvom svom pismu od 16. I. 1854. iz Umaga, gdje je Baštijan bio duhovnim pomoćnikom, sjeća se on Kurelčeva boravka u kući svoga oca: »Već je tome tretji měsec da ste pod krovom mojeg otca suzami oblěvali uspomenu pokojnog Kolara«. Dalje veli tamo: »Nemislite da nima i ovdě Slavenah preko samog gradskog praga. Ta da jih nima, tko bi orao, tko kosio, tko li marhu čuvao?« Gor-

[1] Vukova Prepiska. VIII.

kim riječima ujedno spominje težak položaj istarskih Hrvata, njihovu zapuštenost i nemar za čistoću jezika. Time u suprotnosti ističe naprednijeg i svijesnijeg Dalmatinca: »Spravi se s Dalmatincem, očarat ćete čistoćom i milinom jezika, strukom života i plemenitostju mužkih potezah vesela obraza.«

U svojoj gorljivosti za slavensku misao i za napredak u duhu tijesne uzajamnosti napose Slavenskog Juga, vapi u proljeću iste godine (1854), u vrijeme krimskog rata, iz potištene duše: »Al ja ako i jesam neprijatelj rata, to bi sve mirnim okom gledao, da samo znadem, u kakovom se položaju mi naspram toj zavadi nalazimo. Nebi htio, da Sěver postrada, da u obće Slavenstvo kakvu štetu uztrpi. Kakvo bi na primĕr čudo bilo, gdĕ bi imalo do toga dojti, da u tom metežu Srbske i Crnegore za uvek nestane, te kad nekoji na Bosnu i Bugarsku očima svratja, da nam i ovo što je Bog dao izpred očiuh izčezne?«

Drugom prilikom odgovara Kurelcu: »Da je loša pisarija uzrok što je našemu Narodu tudjinska knjiga milija od svoje tu imate pravo; opet nemožete tajiti da k tomu doprinaša mnogo i nesvjest u kojoj se nalazi. Doklegod do narodne samosvjesti nedojde, će svejedno radje posezati za tudjim nego za svojim. A do samosvjesti nije puta do kroz Povjestnicu. A mi upravo na toj struci oskudjujemo više nego na ikoj drugoj.« Ujedno pokazuje na samosvijest tada još ne ujedinjenih Talijana: »Imao sam u rukuh taljansku knjigu, kao nekakvu čitanku, i nemogoh se donačuditi, kako se sile već malu djetcu opojiti narodnim ponosom, — kako je (Italija) akoprem razkomadana, dosljedno u jednom tielu prikazana i živo opisana, — kako je o njenoj slavi ljubko zapjevano, da kad dijete sa knjige oči digne, nemože već živim ognjem planuti.«

Mjeseca novembra 1856. javlja se prvi put iz Trsta, kamo je međutim bio premješten. Toplo zagovara, da se tada zamišljeni novi hrvatski književni časopis ne izda na Rijeci već u Trstu »u ovom starom slovenskom gniezdu, gdje bi pojav naše knjige za napredak u duhu uzajemnosti smatran bio.« — U istom duhu piše mu naredne godine: »Al valja da

METELWIN Digital LIBRARY

nam bude uvjek pred očima naša književna uzajemnost na jugu, jer ovako samo ćemo dospiti ono za čim težimo, moralnu najme i fizičku pretežnost. U kom poslu, mislim, da se nemožemo uspješnie ozreti do u bratju naše Slovence, koji niti se tuže niti jadikuju, pak opet, da budemo mi il stoti dio doprinesli što oni doprinesoše u tu svrhu, bi bili već otkada izgledanu ciel postigli.« — »Vrieme je sad — piše 1860. — da se najdemo na okupu, ako nećemo da postradamo od poplavice, koja evo iz obliže budućnosti prieti. Čovjek do čovjeka, eto naroda; misao do misli, eto načela; rieč do rieči, eto svjetlosti; korak do koraka, eto napredka —, eto prosvjete i blagostanja!«

Pod dojmom takovih osjećaja, utjecaja i ispovijesti protekao je Kurelčev život na Rijeci. Od vremena do vremena pošao je pješke put Vinodola, Istre ili duž obala Kvarnera i Hrvatskog Primorja, da posjeti toliko dragog mu rodoljuba i pjesnika Baštijana, ili drugu koju sklonu mu dušu. Svagdje je bio rado vidjen i lijepo priman. Neumorno je tražio i prikupljao riječi iz usta naroda, da mu posluže, uz drevne »hrvatulje« i »srbulje«, i uz pomoć već bogate slavenske jezikoslovne literature, pri njegovu radu.

Zanosio se i dalekosežnijim idejama. Sanjao je na časove i o mogućnosti, da se iz toliko ograničenog, uskog svog vidokruga vine pod okrilje velike majke Rusije. U pismu, što ga je upravio 19. I. 1856. Većeslavu Hanki: »Zorico Slovinska! Hanko Čehoviću!«, zrcali se čest njegovih osnova u pogledu budućeg naučnog njegovog rada. Kako je koju godinu prije još u Beču naumio, da se preseli u Srbiju (otkuda mu (1851) stigne diploma dopisujućeg člana »Društva srbske slovesnosti«, podijeljena mu »iz uvaženja njegove revnosti pokazane u obdjelavanju našeg zajedničkog književnog jezika«), tako ga je sada vukla želja, da svoj u velikoj česti izrađeni nu nikada nedovršeni Veliki slovar hrvatsko-srpsko-slovenačkoga jezika ili kako ga također nazivao »jezika južnog« protumači jezikom ruskim a ne njemačkim: »Čto više zapadnjaci Moskova odtiskuju i odbijaju to ga je nam sve to bliže privlačit i pri-

tezat. Po takovu slovaru i bolje Moskovi s nami se upoznaše i bolje o tomu se uvěriše da smo im bratja najbliža te da ih čekamo i staze im taptjemo.« On moli Hanku, da razmisli »nebi li se vremenom našao ruski književnik, koji bi šnjime, u kojem gradu austrijske carevine taj slovar uredjivao; ili da se on na Moskovskoj zemlji prilike i krušca dotekne dok to dělo odbavi.«

»Moskovska zemlja« ostala je jednim od nedostignutih ideala njegova života, koji je kao važan dio njegove sveslavenske koncepcije sveudilj dalje tinjao u sukromnom kutiću njegova srca, uz onaj nerazdruživi u svim burama i olujama glavni mu cilj, tijesnog pobratimstva južnoslavjanskog: »Nam Slovjanom na jugu dan je i noć o tomu se domišljat kako da nam grobove bar i unuke obsine světlo žezlo cara uztočnoga, kad n a m sretja ne da.«

Nije mu doista laka bila ta nepokolebljiva ustrajnost u slavjanskim načelima, u ono doba »sužnjevito«, povoljno jedino beskarakternim šarenjacima. Sa mnogo gorčine piše Vuku: »Slabo mi tu uzajamnost držimo, a bar je u mene srdca za nju, nu bezhlěbje u vsem ruke mi veže, a slab sam trkajlija, kad je sreću lovit.«

Sve jače bila ga je pritisnula bijeda i nevolja, a u toj vječitoj borbi nestajalo mu i odvažnosti, da prihvati po Dragutinu Akurti-u (1857) u prijateljskoj nakani ponuđeno mu mjesto učitelja u Draču u Albaniji, iako je sve više osjećao, da mu na Rijeci nema trajnog opstanka. Iz onog vremena sačuvani su dirljivi iskazi privrženosti i harnosti učeničke prema učitelju, koji je oskudijevao. Neka bude naročito spomenuto pismo Stjepana Vučetića Čenejskog, bogoslova u bečkom Pazmaneju od 26. XI. 1858.: »Šaljem Vam 5 forinta, polovicu sadašnjeg mog imanja za olakšanje Vaše. I molim Vas ako budete u sličnom stanju a Vi mi pišite pak ćemo i opet bratski dieliti.«

U proljeću 1859. doštampao je tekst svog »Budinića« sa željom, da ga, napisavši još i literarno-historijski tumač kao uvod, otpremi u svijet. Ovo njegovo izdanje: »P o k o r n i i m n o g i i n i P s a l m i D a v i d o v i složeni u Slovinjski jazik na čislo i miru po Š i m u n u B u d i n e u Popu Zadraninu. Iznovice na vidik ih iznese i o Popu Za-

METELWIN Digital LIBRARY

darskom progovori Fran Kurelac starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi«, izađe konačno 1861. sa posvetom Ivanu Vončini, koji mu je omogućio, da knjigu objelodani. Tu on među ostalim veli: »Prorok, koga nam Budinić preveo, mnogo jadikuje na vragove svoje; nu da oměri duhom vragove Slovinske, i osvetu na njih od boga zazove: sve mu strune na gusli popukoše.« Dugo se on trudio, da svog Budinića opremi kako treba. U ložnici svojoj hladnoj, — kako to lijepo priča —, uz okna pomrzla prečesto ga on čitao i čitao »međutim i sunce odskočilo, i led se rastalio, i poldan odzvonilo, i juha na stolu odstinula, a ja sve još uz njega prioni i prioni«, tako ga je očarao i prsa mu razgrijao »to svetinjom to hrvatstvom«.

Opširan i savjesno napisan uvod »O popu Šimunu Budiniću Zadraninu i njegovih knjigah« dokazuje veliku skrb Kurelčevu, da dostojno prikaže omiljela mu popa Šimuna i da u tančine prouči i izloži njegov književni rad i značenje njegovo za razvitak hrvatskog jezika u poredbi sa ostalim slavenskim jezicima za davnog šesnaestog vijeka. Na kraju, dijeleći se od pisca, ispraćuje gorkim riječima njega i njegovo djelo: »Ne idi, hrano moja, u Zadar. Tamo niti je ušiu za pojanje tvoje, ni srdac za domovinu svoju. Da im rečeš »Zadranin sam«, mogli bi te med Vlahe upisat, a tebi se nasmijat, što te je napalo Hrvatski zapěvat.« Još dodaje: »S bogom dakle Šime! Koja radost mojem srdcu, ako te priznadu, tebe zametnutâ i pozabljenâ Zadranina, prvoga nam sveslovinca Hrvatskoga«.

Kurelac bio se obratio (28. III. 1859.) predsjedniku »Matice Ilirske« Ivanu Mažuraniću, da mu s obzirom na njegovu oskudicu ishodi nagradu od četrdeset forinti kroz pet mjeseci, a da on u to vrijeme za Maticu dovrši manjkajući još dio knjige. »Moj Ivane! Pomozi čověka nevoljnika; i ako ti i jest pero potežko, ohrabri se i uzpiši onomu, koji svakda toliki je tvoj počtitelj bio, kako jedva ikdo ikada.« — Nu ravnateljstvo Matice, iako »poznavajući riedke sposobnosti, temeljito znanje, osobito naške knjige« molitelja, nije bilo glasom svojih pravila u stanju, da udovolji njegovoj želji.

»RECIMO KOJU«

»Koga si rad u boju predobit: tomu niti se uklanjaj niti mu laskaj.« F. K.

Nakon neprekidnog boravka od jedanaest godina, ostavlja Kurelac potkraj 1859. godine na neko vrijeme Rijeku. Okriviše ga tada zbog jedne političko-nelojalne izjave, učinjene prigodom dolaska neprijateljskog ratnog brodovlja nadomak Kvarnera za tadanjih ratnih istupa udruženih Talijana i Francuza protiv Austrije.

Kurelac, stalno proskribiran i od riječkog redarstva nadziran od prvog početka, i prije i poslije otpusta iz državne službe, bio je nedugo prije toga u sudbenoj istrazi. Iz povjerljivog spisa, što ga je riječki politički konfident Johann Pfister dne 30. II. 1858. upravio ministarstvu vanjskih posala u Beču, proizlazi, da je Kurelac bio preslušan u pogledu općenja s nekim mladim češkim mineralogom Koloušekom, koji je po vlastitom iskazu pod imenom Stransky sarađivao u češkom časopisu »Živa«, a na prolazu za Dalmaciju boravio kratko vrijeme na Rijeci. Sumnjalo se, da je Koloušek u službi panslavističkog pokreta, a kako je bio viđen u društvu Kurelčevu u Hrvatskoj čitaonici i drugdje, uslijedilo je preslušanje njegovo i nekih drugih osoba. Ali ono nije urodilo nikakovim uspjehom. Pfister ustanovljuje konačno, da po njegovim dojmovima ne postoje relacije riječkih Hrvata sa Slavenima na sjeveru (»keine Correspondenz mit Nordslaven«), već je jedino pronašao (strašna li otkrića!), da gimnazijski učitelj i saradnik »Nevena« Vinko Pacel dopisuje »mit einem gewissen Napoleon Špun aus Agram, der gegenwärtig in Prag die Rechte studirt.«

U tom slučaju, koji ujedno potvrđuje neprestanu bojazan vlasti od aveti slavenske uzajamnosti, uspjelo je Kurelcu, da se za čas obrani, ali strogi nadzor nad njim potrajao je i dalje, kako to sam posvjedočuje (u pismu na Ivana Fiamina): »Poglavarstvo bulji na svaku mi besje-

METELWIN Digital LIBRARY

dicu, koju progovoru.« Time u vezi neka bude spomenuta i jedna od značajnih anekdota o njemu: Na povratku sa jednog od brojnih svojih izleta iz Istre na Rijeku, zapitan od finansijskog stražara kod gradske mitnice, dali imade što zabranjena u svojoj torbi, odgovori: »u torbi ne, ali tu unutri — dotaknuvši se rukom čela — imade štošta zabranjena.«

Dijeleći se tada još privremeno od Rijeke ponio je sa sobom glavniji dio rukopisa svoje književne apologije i ispovijesti: »Recimo koju«. Udomivši se kod vjernog mu i požrtvovnog druga Ivana Vončine u Karlovcu, poslužila mu dobra sreća i dovela ga i u gostoljubivi dom Josipa Vranjicana-Dobrinovića u Severinu i Hrašću, gdje je taj »plemenko« lijepim i otmenim načinom znao da bezkućniku-stradaocu dočara slasti smirenosti i bezbrižja. Toliko toga zatomljeno i sakrito u gorkom pregaranju minulih godina tražilo je sada put na svijetlo dana i razvilo se i probujalo u toj toli prijatnoj mu okolini. Majka priroda primila ga je u svoje naručje, dobrohotni prijatelji prigrlili ga i stvorili mu niz skladnih, nezaboravnih dana.

Nedugo prije toga, kada mu na Rijeci usahnu važno za nj vrelo prihoda od privatne jezične obuke, pisao je iza jednog izleta u Vinodol svom Ivanu Vončini (1858): »O sebi čto da govoru? za sad kako tako, ali na prvoga svibnja bude mi uzpěvat: Miserere«. — Pregorio on i to, kao toliko toga, a sada: »Bože! na kojem li divnom, visokom i mirovitom městu, na vrtnom hladku, med ružami i slavuljî, mnoge se vrstice ove knjige napisale nisu? kdě izpod mene pukla pučina toli sladke hrvatske domovine moje od Okića pak do Kleka, božjim suncem kao zlatom oděvene.«

Kurelac se usto i u Karlovcu priključio osobito živoj tada rodoljubnoj struji, učestvujući u kulturnom i političkom životu karlovačkom, u društvu poznatih domoljubnih pregalaca Stjepka Lopašića, dra. Miroslava Dražića, Đure Klarića, Ede Asangera, Abela Lukšića, Janka Modrušana i drugih. U dobrovoljačkom kazalištu karlovačkom izrečen je njegov proslov, koji je izašao i štampom kao: »Čestitanje Karlovčanom prilikom nove godine 1860.

od prijateljah i prijateljic umětnosti glumačke u Karlovcu igrajućih.«

U onom milom društvu u Karlovcu, Severinu i Hrašću desio se tada prolazno i ruski pjesnik i historik Konstantin Aksakov, čuveni slavjanofil i pobratim kolovođe pokreta slavjanofilskoga mesijanizma Homjakova. Konstantin bijaše sin Sergija Aksakova, pisca znamenite »Semejnaje Hronike«, jedan od onih ruskih preporoditelja, koji se digoše, »da budu svetjenici čiste ljubavi bratinske medju milionî slavjanske braće.« Rodio se Konstantin g. 1817. u Moskvi, postigao na tamošnjem sveučilištu stepen magistra filozofije, bijaše marljivi saradnik »Ruske Besede« i izdavač časopisa »Molva«, koji je zbog slobodoumnog svog pravca doskora od cenzure obustavljen.

Preko Crne Gore i Srbije došao je Aksakov 3. jula 1860. u Karlovac i bio nekoliko dana gostom Josipa Vranjicana u Severinu. Redarstveni konfident »Postamtsleiter Krätschmer« u Karlovcu javio je pretpostavljenoj svojoj oblasti, da je Aksakov bučnim načinom bio slavljen u Karlovcu i Severinu i da mu je u »Zimmermannsgarten« u Karlovcu priređen banket, kojemu su uz ostale prisustvovali Dražić, Lopašić, oba brata Kunić, Kurelac i Hatz. Da su se pjevale isključivo hrvatske pjesme (»lauter kroatische Lieder«), a među ovima »solche, wo es vorkommt: Hinaus mit die (!) Deutschen«, i da su izrečene zdravice »es leben die Kroaten und die Ungarn«.

Koji dan izatoga prispio je Aksakov u Zagreb i bio ovdje lijepo dočekan. Družio se najviše s Ivanom Kukuljevićem i Mirkom Bogovićem. Posjetio je streljanu, čitaonicu i kazalište, a bio od Kukuljevića pretstavljen i banu Šokčeviću. Kada je zagrebačkom redarstvu stigao dopis Ministarstva inostranih poslova u Beču od 16. jula 1860.[1], da treba Aksakova (»der zu den eifrigsten Vorkämpfern der russischen Propaganda in Schrift und That gehört«) strogo nadzirati, jer postoji sumnja, da to njegovo puto-

[1] Informationsbüro d. Minist. des Äusseren. (Wien). Z. 4275. B. M. (1860).

vanje po Hrvatskoj ide za posebnim političko-nečistim ciljevima, bijaše ovaj već otputovao. — Nije mu bio suđen povratak u domovinu, jer je potkraj iste one godine umro na grčkom otoku Zante, gdje je tražio lijeka narušenom svom zdravlju.

Napoleon Špun-Strižić posvetio mu je usrdne riječi spomena, koje zanosno završuje: »Kad se bude Rusija splemenitim ponosom zvala slobodna i čista slavjanska država, kad plemena slavjanska zapjevaju složnu svetu pjesmu obćega bratstva slavjanskoga: onda će, braćo, grudi našega roda moćno dirnuti ćuvstvo divne zahvalnosti, a sveta bit će svim spomen muževah, kao što bijaše Aksakov.«[1]

*

»Evo knjižice, kojoj se nitko ne nadao ni sam ni drugi ko.« Ovim riječima popraćuje Kurelac knjigu svoju »Recimo koju«, što ju je prema predgovoru dovršio »U Severinu pod lipom na Petrovu 1860«, pri kojoj se, kako sam kaže, puno izmučio, a iste još godine troškom mecene Vranjicana kod Pretnera u Karlovcu štampom izdao. Tu se isprepliću vedre i bolne uspomene iz prošlih dana njegova života. Tu je dobrim dijelom oživjela Odisejada mukotrpnog njegova života, od strogo odmjerenog ličkog djetinjstva preko borba, nedaća i nada do gladnih dana riječke Golgote. Usto je nanizao u ovoj svoje vrste knjizi ratoborne svoje ispade na jezikoslovne protivnike, na toliko zazorne mu »ahavce«, predstavnike »zagrebačke jezične škole«. Nada sve pak ističu se tu uz duboko njegovo hrvatsko rodoljublje i idealno jugoslovensko i sveslavensko osjećanje žarkom ljubavi prožeta poglavlja o Slovencima, Srbima i o ostalom Slavenstvu na sjeveru i zapadu.

Prvo poglavlje svoje knjige, o Slovencima, o preporodu i napretku jezika im i književnosti, posvetio je uspomeni ruskog učenjaka Oblada Grigorovića iz Kazana, »rajskoga, angelskoga čovjeka, tihâ i krotkâ

[1] Naše Gore List I., na str. 14—15.

kako ovčica, glavice pune puncate«, što ga je deset i više godina prije u Beču upoznao i uvelike zavolio. Spominjući se, kako su slovinskom bratu sa dalekog sjevera Slovenci ugodili i kako mu je omilio njihov jezik, priznaje, da i sam odonda Slovence gleda drugim okom i rado se sjeća slatkog drugovanja sa »věrnom družinom slovenskom«: Dežmanom, Cigalom, Tomanom, Kozlarom i drugima. — »Preko věkova neslastnih i toliko puta i směšnih zarudila zora: Ona struja narodnog života od Vodnika do dan danas, kao da protiču valovi zlata. Trubarov jezik, ubog i neuk, grub i smugal, težak i mrzak — danas je na snagu stupio, svojim se plaščem ogrnuo, vsaki nauk objamio, te zakonu slovinskomu prisegao.«

A onda pita: »A kako je s tobom domočedni jeziče hrvatski?, koji je u Trubarovo doba laštio se i zvonio, cvjetao i bogatovao, komu se klanjahu gradovi i ostrvi dalmatinski, kojeg je podigla i uzvisila sloboda Dubrovačka, a u poštenju se širio diljem čitave Hrvatije«. — Tuži se na opadanje u osamnaestom vijeku i kao časne iznimke ističe u Slavoniji braću Reljkoviće i Kanižlića, a u Dalmaciji Andriju Kačića »koji prinesè i prospè žeravicu svojih narodnih pěsam i narodnih spomenov iz života naše starine.« Na početku devetnaestog vijeka sve zamukne i sve zaspa do jedinoga Maksimilijana Vrhovca i Tome Mikloušića, a iza toga je Gaj opet Hrvate budio i smrznute u život privodio, ali ono, oko čega je on toliko nastojao, to je uspjelo tek od male česti.

Gorko se nadalje Kurelac tuži, kako je domaćem stablu korijen usahnuo, lišće povenulo i osim težačkog puka i sitne čeljadi jedva tko svojim jezikom progovara. »Vse su škole samo lěztve i vrljike, kako da uskočiš rodu i otčinstvu« vapi on iz nutrinje svoje, a onda prošavši i opet na pitanje Hrvatstva i Slovenaštva uzvisuje svoj rođeni hrvatski jezik »pravi posrednik med srbskim i slovenskim, bez turstva kako onaj, bez němačtva kako ovaj.« Zadovoljstvom kraj toga bilježi, kako je jezik slovenački od dana na dan bliži k našemu i svršuje hvalospjevom Janezu (Bleiweisu) i njegovim »Novicama«.

METELWIN Digital LIBRARY

U drugom se poglavlju bavi kobnim pitanjem nesloge među Hrvatima i Srbima. U ljubavi, koja ne zaostaje za onom, koju ispovijeda za Slovence, bavi se on Srbijom i Srbima. Zatajivši u sebi sve ono, što je moglo biti na štetu sloge i uzajamnosti, traži i ističe vazda nepokolebljivo i ustrajno dodirne elemente u narodno-kulturnom životu Hrvata i Srba. Trebalo bi prepisati dobar dio njegovih izjava, a da iskrsne prava pravcata antologija njegova čuvstvovanja i nastojanja u službi uzvišene ove zavjetne misli.[1]

Dobro on vidi i osjeća sve poteškoće i zapreke, što bijahu na putu toliko žuđenom po njemu ostvarenju »ovoga uzaimstva«. Nu sveudilj mu lebdi pred očima neoboriva potreba sloge preko svih zapreka. »Po čemu Srb i Hrvat dva naroda? po zakonu ne: er se po zakonu narodi ne děle; po jeziku ne, er je taj isti; po slovu ne, er je toga i drugud, a jedna knjiga. Po čemu dakle? po tomu, čto se jednim jedna, drugim druga slova za věru prilěpila i pripekla«; u tom »čto je nam nositi samar věkovite nesloge rimsko-bizantinske.« Onda pitajući se »kako dakle ohraniti mladu knjigu jugoslovinsku —, kako ju izvesti na visinu i na veličastvo jedinstva« odgovara on »oboja slova i moja su i tvoja« i tada »ni brat Slovenac dugo se domišljati ne bude, hoće li u naše kolo, još i bliže nego dosad«.

»Bez držanja i poznavanja obojega slova mi k ničemu dobri, nego da jedan drugomu zube izčerimo, da se brat brata ogrebemo, da koju kap žuči iztočimo, da ostanemo nedonoščad i paćuhe do věka; a knjiga naša da ostane i dalje pazder i čihanj tudjega lana, tudjega platna.«

Ostali sadržaj knjige namijenjen je ponajprije »k sieveru prignutim granama jezika slovinskoga«: braći Česima, Moravcima i Slovacima. Jetkom ironijom Kurelac piše o pogubnoj neslozi češko-slovačkoj: »I bogu se hoće vremena dok s jednoga naroda okroji dva: nu u tom su ljudi i boga nadvisili.«

---

[1] Vidi: Novak dr. Vikt. Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva. Beogr., 1930., na str. 127 i 209—213.

Prelazeći na Ruse i Poljake, ističe sa manje upućenosti, da je u ruskom jeziku »uza svu krasotu govora narodnoga, tudjinstvo jako premahnulo i preteglo — pun je tudjinstva kako i poljski.« Tek kao iznimke spominje čuvene pjesnike starije i novije: Deržavina, Krylova, Puškina, Lermontova i Gogolja, a da ovako završi: »Nuder dakle, braćo ruska, braćo poljska, živo der oko čistinje jezika vašeg! Uprite okom, upnite umom u vaše narodno blago, i u drugu slovinsku braću; jeda, kako su vam knjige prve medju slovinskimi; kako su vam govori lěpši ne zna se koji od kojega: gledajte, da tako i jezik vaš književni mogne bit uzorom za nas, braću i plemenike manje.«

Staroslovjenštini »starom jeziku našem, što ga imamo po Ćurilu i Metodu — jeziku svetinje naše«, posvećuje opširna razmatranja. Tu iznosi, navodeći obilnu literaturu, nazore svih istaknutih tadanjih slavista o prepornoj pradomovini staroslavjanskog crkvenog jezika, a da izrazi i vlastito svoje mišljenje: »Ko je ikada živio u hrvatskom primorju, po Istri putovao i otoke obhodio jadranskoga morja — o domovini pravoj Ćurilovâ jezika ni posumněti ne može: on je nikao med narodom stare Hrvatije Porfirogenetove.«

Raspravljajući, dalje, o sudbini i razvitku časne i svete te jezične baštine širom Slavenstva a osobito kod Hrvata i Srba, ističe sve ono, što je slavistička nauka dotada privredila, upoznavanju i izučavanju iste. Pokazujući tako na važan udio starog jezika (što ga je skoro zatim sam poducavao u sjemeništu đakovačkom) i u novijem razvitku hrvatskog jezika, pogledom na izvornost i čistoću, završuje svoja razlaganja ovom pobudom: »učit nam ga je, jer je nastaviti jezik naših predjev; jer nam je hraniti, čto je narodu sveto; jer nam je pobrinuti se o slogu i jedinstvo; jer nam je uzvisit i izobrazit naš narodni jezik po onom, koji, kako sam rekao, bit je posvetitelj i odhranitelj vsih plemen slovinskih malo ne vse do danas; i komu je u napredak biti vezateljem i ujediniteljem onim istim, za koje

METELWIN Digital LIBRARY

on i dosad skrbio. Čast jeziku naših otac! čast i poklon jeziku Ćurila i Metoda!«

Zaključna poglavlja tiču se tada još u velikoj mjeri neustaljenog i prepornog pitanja pravopisa, napose s obzirom na fonetiku i etimologiju, a s time u vezi i Kurelčeve ponovne strastvene borbe sa »zagrebačkom školom«. Vrijeme je u svemu tomu već davno učinilo svoje. Iako se Kurelcu pravom priznaje znatan utjecaj na hrvatsku književnost kao jezičnog čistunca i odličnog stiliste, to se danas njegovim filološkim raspravama ne pridaje dublje, strogo naučno značenje, a njegovo se arhaiziranje jezika davno preživjelo. Nu pored toga vrijedno je pažnje i uvaženja, kako se kroz sva njegova filološka razlaganja provlači neutaživa, dosljedno naglašena njegova težnja oko sloge i duševne uzajamnosti Južnih Slavena. Konačno se vrijednost Kurelčeva djelovanja nikako ne da pravedno i potpuno ocijeniti po kriterijama sadašnjosti, usred dalekosežnih previranja, u času kad se već približujemo stogodišnjici prvih njegovih borbenih istupa. Valja da uočimo upliv, što ga je vršio na svoje savremenike. A taj je uistinu bio znatan i blagotvoran, po tadanji razvitak i napredak narodne misli, jezika i književnosti snažan i plodan.

Zanimljivo je, kako je to dr. Mirko Deanović istaknuo u svom predavanju »Talijani i hrvatski preporoditelji«,[1] da se je Kurelčeva aktivnost u dotjeravanju hrvatskog književnog jezika razvijala baš u doba, kada je u Italiji bilo veoma aktuelno pitanje jedinstvenog književnog jezika. Po svojim jezičnim nazorima bio mu je najbliži Antonio Cesari, koji je na čelu talijanskih jezičnih purista, htio u prvoj polovini minulog vijeka, da obnovi jezik ugledajući se u starije talijanske klasike.

Lijepo se izrazio Vatroslav Jagić u svom kritičnom prikazu prvog dijela knjige »Recimo koju«.[2] Očitom simpatijom, rijedak primjer književničke trpeljivosti, koju treba naročito istaknuti kod njega, jednog od napadnutih zagrebačkih pisaca, bavi se on »koriteljem našega nehajstva,

[2] Vidi: Hrvatska Revija 1935 (br. 12).
[1] Narodne Novine (1860), br. 216—222.

piscem knjige »Recimo koju«, vriednim Franom Kurelcem«. Priznaje mu, da je u njegovoj knjizi riječ o najvažnijim po nas stvarima, »da se tu razglaba i prosudjuje naše duševno kretanje i životarenje u struci književnoj, da se pisac upušta u pitanja o kojima naš spas i naša slava, ili naša propast i sramota visi; a to jest, kako Kurelac zdravo misli, dobro vidi: književna sloga i jedinstvo Jugoslavenah.«

Općeniti svoj sud reasumira Jagić ovim riječima: »Tko prouči tu knjižicu, prepozna u vriednom piscu namah vatrena domorodca a učenu glavicu: čestita Hèrvata a vieštaka na peru: iz svake strane i svakoga redka vidi se, kako ga duša boli sa zle sudbine, koja naš jezik stiže, a bezbrižnost naša ciepa mu sèrdce; u njem ti sve vrije i kipi, pa koje čudo, ako jedanput i prekipi; niegove su misli jedre, kadkad i gorke, tako dakle i besieda; a jer je žestok i vruće kèrvi, to mu lasno oprostiš, što nas gdegde baš i odviše nemilo ošinu, ma i krivo osudi«.

Te svoje nemile ispade, kojima na časove nije mogao odoljeti, i sam je Kurelac iskreno požalio, nastojeći, da u pomirljivom duhu prevelike oštrine ublaži. U samoj knjizi i u predgovoru priznaje, da mu je muka na Zagrebčane vojevati »er su u toj vojsci vse sami znanci i prijatelji moji«, a osim toga očituje kako »nisi rad uvrěditi, a srdce ti gori udarati na vse strane, te se onda grizeš i pojidaš«. Završuje porukom: »A protivnici moji tvrdo se uvěrite, da ni jedan njih mrzak mi nije; nego mi je ono samo mrzko, čto oni brane, a na čto ja vojuju. Mir i ljubav dakle sa vsimi i sa vsakim!« — Nije se, pače, ustručavao, da se gotovo neponizi riječima: »Čim bi me ukoriti mogli nego tim, da sam žestok? Nu im treba na um uzeti, da smo mi Ličani rutavi i surovi ljudi — koje čudo, ako smo žestoki?« A onda još zgodna sentencija njegova — »sebe nitko ne preskoči!«

Osim kod onih, koji se osjetiše izravno pogođeni a nisu bili podobni da se dignu do otmjena primjera Jagićeva, primljena je knjiga u javnosti pravim ushitom. Pogotovu bivši njegovi učenici i ostala hrvatska omladina

METELWIN Digital LIBRARY

listom pristadoše uz njega i prigrliše krasnu tu književnu i političku njegovu ispovijest, to evanđelje bratske snošljivosti, prvu slobodnijim duhom prekaljenu, poletniju poruku iza minulih nerodnih godina apsolutizma.

Stigao mu značajni glas iz rođene Like, od ribničkog plovana Vojtjeha Nančine (16. X. 1860.): »Neopisivim veseljem primih 51 komad tvoje knjige »Recimo koju«. Baš mi po volji da si poslao u Liku, ovdě i treba da se mi mrtvaci probudimo. Krasne li knjige slobodom odišuće!« — Josip Gržetić nadmeće se bujnim izrazima udivljenja: »Bi li počeo u zviezde kovati vas i vašu knjigu — premilu zelenku — zlatom propletenu i biserom nanizanu větrom vilinjakom nadutu, a plamom crvenjakom razžarenu, ili ... proklinjati kobnu uru, kâ me daleko vas otjerala? Zaviri čovječe božji u knjigu, to ti je vračarica zmija, koja ti bistrim okom oči občarala, a ti ko stupac neganjiv okom svojim liepote joj izpijaš.« — Ivan Črnčić piše mu iz Gorice: »Hvala Vam, čast, dika i slava, čto ste onu knjigu napisali. Ja Vam ju popadoh, kako gladan vuk ovcu, pak čti i čti, dok ju dočtah. Naradovah joj se i načudih, nasitih se je i nasladih, poljubih ju i zaljubih se.« — Dok mu stižu i mnogi drugi takovi i slični glasovi, odložiše njegovi filološki protivnici neke svoje odgovore na kasnije vrijeme.

*

Krajem godine 1860., kada se Ivan Vončina kao novoimenovani podžupan preselio na Rijeku, vratio se s njime i Kurelac, da tamo proživi još jednu godinu, posljednju pred konačni svoj odlazak sa Jadrana.

U skromnoj svojoj sobici na riječkom Korsu, među gomilama knjiga, produži on običajni svoj način života. Bio mu je u ovo vrijeme učenikom i podmaršal Josip barun Marojičić, kojega je upućivao u hrvatski jezik. Čula se tada zvonka Kurelčeva riječ u raznim zgodama, proslavljenim u Hrvatskoj čitaonici, gdje je bio kao jedan od utemeljitelja vrlo cijenjen i rado viđen. I u skupštinama nanovo uskrsle riječke županije ozvanjali su njegovi govori u potporu predstavaka i molba Grobničana.

Uz djelotvornu pomoć svojih učenika, prijatelja i štovalaca, a među ovima napose najustrajnijih Bartola Zmajića, Ivana Vončine i Faustina Suppea, protekla mu je i ta godina. Bio je uz njega i toliko privrženi i preko groba mu odani Bude Budisavljević, a u kući njegovih roditelja, ličkih njegovih zemljaka, rado su ga gledali i kadikad pozivali i svome stolu. Što su si bili i ostali Kurelac i Budisavljević u daljnjem tečaju vremena, to će nam se na svome mjestu očitovati iz njihovih pisama, tim izražajima prerijetkog sklada dviju tankoćutnih duša.

Kada su mu već i stizavale dobronamjerne i prijatne poruke vladike đakovačkog, Kurelac se teško odlučio, da se dijeli od grada koji mu je bio srcu prirasao. Kako se često roditeljsko nagnuće priklanja i zalutalom čedu, tako je on gajio trajnu ljubav spram »nevjerne Rijeke«, gdje mu se pod odbojnim uplivom tuđinskih nasrtaja duša otvorila najidealnijim izražajima uznositog domoljublja, koje je on umio da presadi u srca širokih krugova primorskoga naroda.

Divotne slike prirodnih krasota jadranskoga primorja ostale su mu u najugodnijoj, neprolaznoj uspomeni za svega njegova života. U ljubavi sjećao se vazda svojih dragih prijatelja rasijanih od Trsta do Albanije, preko vazda sklone mu Bodulije i toli prijaznog mu, vedrog Dubrovnika. On se sam još dugo spominjao kao onaj, koji je znao udahnuti ljubav za narodnu knjigu i napredak širom primorskih naših krajeva, kao čovjek iskren, nesebičan, bez himbe i pretvaranja, koji nikada nije pošteni svoj značaj zatajio; koji je sebi na štetu bezobzirno i odrešito u svom uvjerenju ustrajao i uklanjao se svakom gnjilom kompromisu.

Napokon valjalo mu se otkinuti i on odlazi iz Rijeke o pedesetgodišnjici svojoj goloruk i oskudan, kako je bio i došao, tek bogatiji iskustvom, stečenom u mukama i patnjama.

METELWIN Digital LIBRARY

ĐAKOVO

»Da nije biskupa, mojih učenikov i biskupova vrta..., tužan ti boravak u Djakovu«.

F. K. (1862).

Već ljeti godine 1860. javio je Mato Topalović iz Beča, gdje se je tada desio u pratnji biskupa Strossmayera, Kurelcu biskupovu želju, »da bi ti k' nama dol u Slavoniu, a imenito k' njemu u Djakovo došao, gdje bi ti on po rodoljublju svomu i k' radnji i k' zasluzi priliku pružio.« Tomu još dodaje, da će se biskup za stan, hranu i pristojnu nagradu pobrinuti, a da »bi ti Njegovu Preuzvišenost u francuskom, mladež pako duhovnu u staroslavjanskom jeziku obučavao.«

Nije vrijednog »Rodoljuba Zdenčanina«, slavonskog našeg »Ilirca« Topalovića kod toga vodila samo želja biskupova, već i vlastita topla želja, da starog i vrlo dragog mu pobratima, kojega je u prošlim zajedno provedenim bečkim danima sa mnogo ljubavi i materijalno podupirao, privuče što bliže k sebi. Srdačnim ga riječima nuka, da pruženu mu priliku prihvati, jer tako »Može providnost božja dati, da se zadanim plemenitu sĕrdcu tvom ranam lieka i melema najde.« Usto mu priznaje, koliko bi to i njemu drago bilo, »buduć bi priliku imao češtje te viditi i s' tobom se o našinstvu zabavljati.« — Poznavajući i narav Kurelčevu i svu gorčinu njegova neimaštva, bodri ga uvjeravanjem, da nikako ne će biti zapušten, ako se na dolazak u Đakovo odluči. Dobronamjerno na kraju još dodaje: »S a m o n a m s e n e z a p u s t i s a m!«

U želji, da mu što više ugodi, spominje usto, koliko se biskupu svidjela Kurelčeva knjiga »Recimo koju« (»ma si ju i progovorio čestito!«) Biskup da je iz nje s ushitom pročitao banu (Šokčeviću) stranu 68, (»Krivo je tomu i vsoj nesreći carstva to nesretno ime: e i n e d e u t s c h e M a c h t. Onaj car, koji tu l a ž iztrĕbi, te Austriju pro-

zove čim ona j e s t : taj i samo taj naše je carstvo odista preporodio, a narode si k' srdcu prikovao«. — i t. d.)[1]

Nešto kasnije (26. XI. 1860.) šalje mu Rački po nalogu biskupovom dvadeset forinti na Rijeku i u njegovo ga ime poziva: »Čiem taj list primiš, kreni put Zagreba bezodvlačno.«[2]

Biskup Strossmayer poznavao je Kurelca još iz vremena, kad je ne navršivši još dvadesetu godinu, kao doktor filozofije i kandidat teologije polazio peštansko sveučilište. Biskup ostao mu je i dalje vrlo sklon i trajno ga je cijenio, uvažavao i podupirao. Nesamo onda, kada ga je želio imati uza se i stvoriti mu sređeniji i mirniji život s pomoću stalnog učiteljskog namještenja, već i za daljnjeg Kurelčeva vijeka; napose pak i onda, kad mu je to zbog svojeglave i opore ćudi njegova štićenika bilo često vrlo oteščano, a prolazno gotovo i onemogućeno. Bilo je tu i očite samilosti sa stradaocem rodoljubom i vrsnim učiteljem bez službe i kruha, ali i zbog spoznaje vrijednosti njegove za napredak domaće nauke, tog velikog i trajnog ideala Strossmayerovog.

Kurelac stigao je napokon mjeseca novembra 1861. u Đakovo. Koji tjedan kasnije započeo je u biskupovom liceju svoja predavanja iz staroslovjenštine, na katedri, što ju je biskup osnovao naročito za njega. Prije početka predavanja bila je 5. februara 1862. svečana instalacija Kurelčeva — »in corona ornatissima cleri« —, uz učestvovanje samog biskupa, dra. Račkog, cijelog stolnog kaptola, profesorskog zbora i đakovačke duhovne mladeži, svega oko osamdeset lica. Iza uvodne latinske besjede Kurelčeve,[3] progovorio je biskup Strossmayer, predočivši živim riječima važnost poznavanja staroga jezika našega, koji je u devetom vijeku vladao cijelim Podunavljem i Panonijom i po svetoj braći bio uveden i njegovan u bogoslužju. Kurelčeva zadaća

---

[1] K u r e l a c F r. Recimo koju. Karlovac 1860.

[2] D r e c h s l e r (V o d n i k): Iz ostavštine Fr. Kurelca. (Građa VIII), na str. 126.

[3] Vidi o tom: D u k a t V l.: Prilozi za biografiju Frana Kurelca. (»Građa« X., na str. 175—180).

METELWIN Digital LIBRARY

imala je biti, po tada izraženoj namjeri biskupovoj, da duhovnu mladež uputi u staroslovjenštinu, a da bude, ako stigne dozvola papinske stolice, do hiljadugodišnjice slavenskih apostola (1863), spremna, da je u liturgiji rabi.[1]

Nije bilo suđeno velikom i plemenitom hrvatskom meceni, da dočeka ispunjenje ove svoje vruće želje. Kakogod mu bijaše iza vatikanskog koncila (1869—70), kada se veleumna i prosvijetljena njegova riječ pronosila širom svijeta, da se konačno prilagodi zahtjevima uzvišenog svoga zvanja, tako je s vremenom morao pregorjeti i ovaj lijepi san iz ranog doba svoga biskupovanja.

Mnogo kasnije (1888), kad je u Rimu posjetio baziliku sv. Klementa, divio se prekrasnoj kapeli sa oltarom, što ju je Lav XIII. bio posvetio službi i slavi slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda. Kao odjek neostvarenih mu nada oko uskrsnuća i procvata narodne crkve, napisao je u svojoj okružnici iza tadašnjeg rimskog svog hodočašća, duboko osjećane i značajne riječi:

> »Mi smo Hrvati i Slavjani u toj divnoj crkvici 15. maja o. g. istočnim obredom i slavjanskim jezikom slušali sv. misu, koju je rekao preč. g. i mili brat moj križevački biskup. Ja mogu reći, da sam za vrijeme te sv. mise sto put pomislio: Ah! da bi svi oni, koji ili iz neznanstva ili iz nehajstva, ili iz nerazborite neke zavisti navaljuju na obrede naše; navaljuju napose na staroslovenski obredni jezik naš, ah! da bi, velim, svi ti toj svetoj misi našoj i njezinom prelijepom obredu, njezinom tihomu ali premilomu pojanju prisustvovali, nadam se, da bi za buduće zamuknuli . . .«. »I ja sâm sam prigodom općega slavjanskoga hodočašća dozvolom sv. Oca Pape u bazilici sv. Klementa otpjevao staroslavenskim jezikom sv. misu zapadnoga obreda; pak se nije zato Rim ni s mjesta ganuo niti propao.«[2]

---

[1] Pavić Mat.: Biskupijsko sjemenište u Djakovu. (1911), na str. 237—239.

[2] Spiletak Dr. A. Je li biskup Strossmayer bio liberalan katolik i pobornik pokreta za osnivanje narodne crkve. Zagr. 1931, na str. 17—18.

Iza punih osam godina mogao je Kurelac opet da kao javni učitelj sa katedre progovori svojim učenicima. Kao nekada za riječkog svog učiteljevanja, trudio se, da snagom bujne i žarke svoje riječi predobije za sebe mlade svoje slušaoce, klerike iz Slavonije i Bosne, i da stvori između sebe i učenika svojih onaj srdačni i tijesni odnos, kako je to samo njemu u tolikoj mjeri bilo moguće.

Nastupno svoje predavanje: »O p i s a n o m s l o v u«[1] započeo je riječima: »Časni gospodičići! Duhovni mladenci, mili moji učenici, zdravo!« Kićeno i umiljato poziva »mile gojence svoje« na »rabotu na livadah umlja i mudrine«, ističući kako je njemu učitelju njihovom »naučit ih i naputit, kakvu je biti slovu, kojim uzpišu, kakvom ima biti knjiga, koju u svijet da iznesu i med ljude rasture.«

»Vidte, sinci moji tužnoga i jadnoga stanja knjige i naroda našega: gdje se jedna vrsta nam je otuđila, rasprokšila i odmetnula, a druga nam je ostala sirova i pusta. Teška li tuj posla i jada književniku našemu. Š t o da pišeš, k o m u da pišeš i k a k o da pišeš: ili po gospodsku ili po težačku, po govoru li ove strane, govoru li one, te kojimi slovi?«

Pokazujući na zamašan posao što ih čeka, naglašava »da je silnoga djela nu težakov malo« i nastavlja »Ispravit nam je i zemlju našu i čovjeka na njoj, nu o v o g a li ne ispraviš, ne ispravi se o n a.« A onda »Za jezik što da vi reku? Znati ga je, trijebit ga je, pilit ga je, mijesit ga je i ovijat kao neuku igračicu — nu što ja govoru? S t v o r i t i b o g a t i t ga je: jer s t v o r e n nije, čim mu zakona ne ima; b o g a t nije, jer je bogat samo po siromaštvu naših misli, naše povijesti, našega rukotvora, našega prometa i života našega. Rekao bim, da nam je p e r o m preticati ono, čega nam ž i v o t, hud i pust, žalibože ne zna, kad ne mogu u j e d n o potezat. M u č n o je, sinci, oslasno napisat, ali s l a v n o.«

Dalje iznosi primjere iz stranih literatura (poljske, ruske, njemačke i drugih), koje se teško otimlju tuđim upli-

[1] P o z o r. (1863). br. 89—91. — V o d n i k dr. Br. u knjizi: Runje i pahuljice (1916) na str. 3—22., po rukopisu u arkivu Jugoslavenske akademije.

METELWIN Digital LIBRARY

vima i naročito spominje »Koliko ga stoji Rusiju, narod toli silan i na čislu velik; uza sve Krylove i Puškine, otresti Nijemca Petrom privedena, i Francuza posvud zapinjuća, koliko ju stoji, reku, njih otresti i svući, a pravog i starog Moskòva opet obući? Isti moji prehvaljeni Dubrovčani ostadoše li čisti i netaknuti od knjige vlaške?«

»Nu je književniku dobro paziti, gdje je rúno narodnoga jezika. U s t a r i n i je našoj, dok bijasmo čitavi i sami; u n a r o d u našem, tuđimi tricami još neošaranom; u spomenicih narodnih, što ih tolike ruke pokupile i još sada skupljaju. Tu ti je sinko, rúno naše. Srbulje i hrvatulje, stare knjige naše, osobito dubrovačke, te dični jezik crkveni, što je pravilom, zakonom i velikim sucem našim, to je starina naša. Naš seljak, što je podaleko od svakog nam susjeda međaša i od grada: to je pravi n a r o d naš. A pjesme, pripovijetke, pričice i zagonetke: to su n a r o d n i s p o m e n i c i naši.«

Na kraju ovog tek u kratkom izvatku ovdje iznesenog njegovog slova, u namjeri, da kaže i koju ugodnu novim svojim učenicima, ističe, kako mu slavni biskup nije mogao ičim bolje ugoditi niti veće mu časti iskazati, nego time što ih je njemu povjerio. Zaključuje sa »Živjeli, sinci moji!«.

Prelijepa ta i srdačna besjeda odjeknula je najpovoljnije u mladim i nepokvarenim onim dušama, koje se rado i sa mnogo simpatija prikloniše novom nastavniku. Očitim je zadovoljstvom Kurelac doskora to i sam osjetio i time se ponosio kao jednom od vedrih strana često pomućenog, ne za dugo suđenog mu boravka u Đakovu.

*

Tri godine vršio je Kurelac učiteljsku službu u đakovačkom biskupijskom liceju, uz jedini prekid godine 1862., kada je o praznicima putovao po »Sremskih manastirih (prebirati srbulje)« i ujedno se navratio i u Zagreb. Uz staroslovjenštinu poučavao je u Đakovu kao zamjenik profesora Luke Falića i novi hrvatski jezik i to po načelima riječke svoje škole »na temelju trojičnom hrvatskom, srbskom i slovenskom, slievajuć narječja u jedno korito, da

se zbiju u jedno tielo.« — Očevidac — profesor Stjepan Babić — zabilježio je, kojim je savjesnim i odličnim načinom vršio Kurelac svoju dužnost. Predavao je brojnoj tada mladeži dva puta na nedjelju staroslovjenštinu na osnovi gramatike Hankine i hrestomatije Miklošićeve. »Pojedinac djak bi prevadjao u novi jezik, a Kurelac prateć razlagao gramatična pravila i ulazio pri tom u tančine i duh jezika, pokazivao nalike u inim jezicima slavenskim, uz to u grčkom, latinskom i francuskom. Uz to je uviek uzase imao Evangjelje Ostromirovo, Nikoljsko, Glagolitu Kločeva, sravnjajuć s njima riječi Hrestomatije i pozivajući se na ugled Vuka, Daničića, Dobrovskoga, Miklošića i dr.«

U živom zanosu, uplićući u svoja predavanja lična svoja iskustva i uspomene školske i naučne, iznosio je pred svoje slušaoce srcu mu priraslo drevno književno blago. Tada mu se oči krijesiše i lica mu se žarila u oduševljenju, što ga je znao prenositi i u srca svojih učenika. Tada je na časove zaboravljao na sve nemilo i nedrago, što ga je prečesto snašlo i život mu ogorčavalo. Napredak, pažnju i pamćenje revnijih svojih đaka slijedio je sav sretan i razdragan i nije škrtario pohvalom i priznanjem. Redovite godišnje ispite obavio je godine 1862. i 1863., a među odličnije svoje đake brojio je, vrijedne kasnije hrvatske kulturne pregaoce i pisce Ivana Sića, Vilima Korajca, Jakova Stojanovića, Aleksandra Tomića i fra Ivana Vinčića, koji su se cijenjenim svojim učiteljem vazda ponosili.

U dragoj mu učiteljskoj službi, pri sređivanju usto što začete, što manje više dotjerane literarne građe, protekao mu je tako prijatniji dio đakovačkog boravka, često među cvijećem i drvećem biskupova parka i u prigodnom, osobito mu milom općenju sa kojom sklonom dušom.

Takav mu je naklon i vjeran prijatelj bio: Andrija Torkvat Brlić u Brodu, nekada kao đak Pazmaneja i Augustineja u Beču, a i kasnije u raznim prilikama nemirnog i uzbuđenog, vanredno zanimljivog svog života, dobar i prokušani njegov mladi pobratim. Napustivši iza svršenih bogoslovnih nauka namjeru, da se zaredi, zahvati ga u predvečerje revolucije vrtlog burnog tada političkog pokreta. Strastven pristaša i pobornik slavenske rene-

METELWIN Digital LIBRARY

sanse i žarki hrvatski i jugoslavenski rodoljub, učestvuje on kao jedan od perovođa na praškom Slavenskom kongresu. Bio je na praškim barikadama, zatim sa slovačkom vojnom ekspedicijom. Izatoga pošao je po preporuci, čini se, Strossmayerovoj i na pobudu Jelačićevu, u svrhu političke propagande u Dresden, Paris, Bruxelles i London. U Parisu bio je kao »membre de l'assemblée Slave à Prague et offic. volont, attaché au quart. général du Ban de la Croatie, Slavonie et Dalmatie« i kod Napoleona III. Kasnije je kraće vrijeme tajnik bana Jelačića i kao takav prolazno uz njega i u vojnom taboru. Njegova, bez naznake imena izdana brošura »Kratka uspomena godine 1848 i 1849. — Niemština i Slavjanstvo«, donosi savremenim dokumentima potkrepljenu crticu o onodobnim političkim događajima sa zaključnim riječima: »Mjesto Magjarah natovarismo si na vrat Niemce.« — U drugom dijelu iste knjižice iznosi apologiju Slavjanstva, prikazujući štetnost njemačkog upliva po duševni i javni život Slavena. Poziva »učene i značajne domorodce, aristokrate talenta i krijeposti, da — otporom prema prodiranju germanštine — obrane domovinu, izbave narod, spase cijelo Jugoslavenstvo.«

Brlić, koji je bio u uskoj prijateljskoj vezi sa Strossmayerom, preuzeo je godine 1852. upravu biskupskih dobara u Đakovu, ali već iduće godine dao se u Beču na pravne nauke. Bio je poslije koncipijentom kod Dvoržaka u Beču i izdao u ono vrijeme (1854) ondje: »Gramatik der ilirischen Sprache, wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist.« — Godine 1858. postao je odvjetnikom u Brodu i kao takav pravnim savjetnikom biskupa Strossmayera; 1861. oženio se sa Fanikom Daubachy-Doljskom, a umro je ranom smrću (1868) u svojoj 42-oj godini.[1]

U otmjenom i gostoljubivom patricijskom domu porodice Brlić, u kojem se gaje časne, tradicionalne kulturne uspomene i vrijedne književničke ambicije sveudiljno i u

[1] Vidi Brlić-Mažuranić Ivana. Iz arhiva obitelji Brlić. (1934), na str. 16—32.

ovim našim danima, proveo je Kurelac mnoge ugodne časove srdačnog i vedrog općenja sa dobrohotnim i širokogrudnim svojim prijateljima. Njegov »Jandrić« i »Brljo Brljica«, kako je Andrija Torkvata, uz druge šaljive pridjevke, u svojim srdačnim i jogunastim pismima nježno i milo oslovljivao, bio i ostao mu je pravi brat po srcu i neumoran i vazda pripravan pomagač, u svakoj prigodi literarnoj i privatnoj.

U svojoj dokolici, provedenoj počešće u Brlićevu vinogradu, sreo se Kurelac i s Jankom Jurkovićem. Srdačno se izljubiše i podaše u onom veselom društvu ugodnoj zabavi, koju su obojica začinjali svojim prirođenim zdravim humorom na nemali užitak svih prisutnih. Jurković se sjeća tih časova u svojim »Mikroskopičnim crticama putopisnim od Zagreba do Novoga Sada 1861.« Tu on, među ostalim, veli: »Komu nije poznata borba Franina za njeki padež više broja samostavnikah, koju on odavna ćera častnom dosljednošću neuzkoljebiva osvjedočenja i u kojoj niti truda žali niti koga štedi? Ja sudim, da danas dodje kakav Lesandro i da mu rekne: »Od svih dobarah, što imam, zaišti što ti je drago, ništa ti odbiti neću« on bi mu jamačno odgovorio: »Molim te jedno, da mi toliko nehačeš.«[1] — Čini se, da mu se ovom ili kojom drugom bockalicom zamjerio, jer je i njega Kurelac uvrstio u red svojih protivnika.

*

Znatna je čest Kurelčeve đakovačke dokolice bila usto posvećena i književnom radu. Ondje je sredio i godine 1862. troškom biskupa Strosmayera u Zagrebu štampom izdao dobro poznatu svoju knjigu: »Fluminensia ili koječega na Rěci izgovorenâ, spěvanâ, prevedenâ i nasnovanâ.«

»Dragim muževom i junošam, kojim na Rěci ja učiteljem bio« posvećena je ta zbirka Kurelčevih sastavaka, dobrim dijelom nastalih u vrijeme njegova boravka na Rijeci. Posvetio ih je svojim učeni-

[1] U podlistku »Pozora« 1862 (br. 161—167).

METELWIN Digital LIBRARY

cima, koje je tamo na »Slovinstvo nastavljao«, a koji su po njegovim riječima bili »ono vretence, oko kojega se ova predjica nasukala« — »jatačcu Rěčanov rodu svomu věrnih.« Uz mili spomen na dane prošle u nepovrat naglašava: »Vas je ipak podobro čisalce na dobru stazicu svrnulo, svoju Slovinsku domovinu majku prigrlilo, te bud kojim putem veselo uz njezinu službu pristalo. Vi ste mi svědoci, da sam ja prvi Slovinsku knjigu med vas unosio, srdce Vam za nju razgrijavao i klicu novoga života u dušu Vašu Vam zasadjivao.«

U iskrenom zanosu prikazuje, kako je tada bio prijekim okom gledan i u Zagrebu i u Beču, kako su ga tamo osvađivali i ocrnjivali; pod njim rovali i kopali, dok ga nisu iskorjenili; er sam ono sadio i gojio, što su oni voléli izguliti; er sam ono narodnosti našoj prihraniti htio, o što se dva susěda grabila i otimala.« Podsjeća nekadašnje svoje učenike, kako je od njegova došašća drugi duh zavladao omladinom našom po Primorju, po otocima i susjednoj Istri i plamenak srdaca njihovih drugačije zaplamsao, negoli zabludelim im žalibože ocevima. Svrnuvši okom »na strane toli ljubke, što ih za davne starine dědovi naši naselili, i što ih to umiljati to běsni valovi Slovinskoga morja obmivaju, nu koje prokleti duh tudjinstva premamio, posvojio i okužio biaše,« preko Vučke gore u mislima ono mjesto razabire, »kdě se zorica Slovinska zarumenila; kdě se je srdce Slovinsko osvěstilo i ognjem planulo milije grijućim i od koje toplote zemaljske.«

U knjizi dolaze po redu njegovi »Govori i prevodi« (među kojima kobni za nj »Govor o preporodu knjige Slovinske na jugu«); »Vrste« (pjesme prigodnice, kako su ih u njega »prilika i neprilika izmamila«)! »Proglasi godine 1848« (za koje primjećuje, da mu se spočituje, što je tada bio sav žut i crn » a neka se znade da takovi bijahu malne svi, a ovo neka bude svjedočanstvo poštena ali nemudra srca hrvatskoga«); čuvena rasprava, borbeni poklič Kurelčeve škole: »Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito dru-

goga padeža množine.« (Prvi put štampano u izvještaju Riječke gimnazije 1852.), na kraju »Primětbe« sa vrijednom građom o piščevu životu i radu.

Značajno je kod toga ispričavanje Kurelčevo zbog nedosljedno provedenog pravopisa. »Naš je pravopis jarac vitorog, te je muka snjim boriti se i natezati, ako si rad tvrdo po korěnu uzpisati, i svaku besědu razstaviti« ... »Da mi ta bušica po uhu ne skače: pravopis pod jedan zakon dotěrat, tot ga i meni i muke manje, i od ljudij zazora manje. Književnik mučenik.«

O toj njegovoj knjizi u svoje doba u javnosti lijepo primljenoj a mnogo i rado čitanoj, u tom zanimljivom ogledalu svojeglave ćudi piščeve, progovorio je opširno Vatroslav Jagić u »Pozoru« (Br. 125 — 1863). U svom članku nastoji on, da se okretnim svojim perom, sa mnogo dobrohotnosti, ali ne bez izvjesnog sarkazma, jezgrovito i duhovito pozabavi ovim djelom i njegovim autorom.

Njemu je Kurelac, kad grmi i treska, kad goropadan u bujnoj besjedi odapinje strijele na svoje protivnike, u prvom redu osobenjak a čitav njegov način pisanja pravo čudovište: »on žive na svoju, pak i piše onako.« Kod njega da se pravom može primijeniti ona »le stile c'est l'homme« (po samom Kurelcu lijepo prevedeno »Kako mu pero piše, tako mu i duša diše«). Priznaje mu živahno pripovijedanje, jedrinu misli, točnu mjeru riječi, a sve i ostale krasne prednosti njegove, da su tek umanjene slijepim obožavanjem gramatičnih sitnica. Zgodno još primjećuje: »Bila bi velika nespretnost, da uz slog vrste Vukove, koji prilikuje epičnoj širini, kano da se golema rieka razlieva preko ravninah, sasvim prezremo koštunjavu jezgrovitost Kurelačku, koja leti kano kada bujica o krš udara«. Svojim snažnim humorom Jagić još dodaje. »Da je mudro, kako je kratko, rekao bih: Vukov je slog navukao dimlije, a Kurelčev tiesne čakšire.« — U protimbi sa nekim tadanjim strastvenim i žučljivim napadajima na Kurelca očituje Jagić, da smatra rad Kurelčev, kano znamenit pojav u našoj knjizi, dok štetnih posljedica da se ne

METELWIN Digital LIBRARY

treba bojati »ta on pliva uz vodu, a mi nuz vodu, komu je dakle laglje, ne treba ni kazati.«

Govoreći dalje o zanimljivom sadržaju knjige, preporuča svesrdno omladini, da pročita njegove govore učenicima, u kojima će naći krasnih misli i lijepe nauke. Uz kratak spomen ostalog sadržaja dolazi napokon do najzamašnijeg dijela knjige, sa uvodnim riječima: »Dotle sve dobro, prijatno očima, ugodno ušima, ali sada će grom i pakao na Zagrebčane i njihov genitiv. Kako da sklanjamo imena? Za ove neboge rieči sakriše se jedke striele, naperene na nas, nestašnu deriščad ahavsku.«

Tu naglašava Jagić, mirnim i staloženim svojim načinom, Kurelčevu manu, što u njega nema onoliko mira i umjerenosti koliko žestine i nestrpljenja, jer bi tako bio već davno polovicu postigao (»one druge, t. j. da pišemo kratkim (genitivom) neće lje nikada!«), ali ujedno priznaje u njegovu obranu, da ga često napadaju i tamo, gdje to ne zaslužuje i gdje je u pravu.

Svoja razlaganja zaključuje Jagić nizom historičkih i filoloških primjedaba, ističući napose, da se Kurelac »tako zavezao u starine, tako zaljubio u rieč djedinsku, da mu sinovi i unuci baš ništa više nevrijede«, a ujedno mu kraj toga dokazuje, kako je mjestimice u protivštini sa jednim od najvažnijih drevnih jezičnih naših spomenika: Vinodolskim zakonom. U pravopisu pako prekorava Kurelca, uz obranu fonetike, zbog nemogućnosti njegova stajališta u pogledu različitog pisanja i izgovaranja riječi.

*

Osim toga spremao je Kurelac u Đakovu za štampu svoj prijevod glasovitog djela Tome Kempenskoga: »Stope Hristove« (vrlo uspio Kurelčev naslov za djelo »De imitatione Christi«!), na kojem je radio još na Rijeci, ali ga tek godine 1868. troškom biskupa Strossmayera u Zagrebu izdao. Slavno to djelo, iza biblije najčešće štampano i po čitavom svijetu u bezbrojnim izdanjima i prijevodima rasprostranjeno, prevedeno je i dijelom štampano i kod Hrvata i Slovenaca, počevši od petnaestog vijeka, nekoliko puta. Prvi hrvatski prevod »Od naslidovanja Isukrstova«

GRADSKA KNJIŽNICA ČITAONICA VARAŽDIN

dovrši Marko Marulić god. 1500. Sa mnogo ljubavi bavio se Kurelac tim višegodišnjim, češće obnovljenim trudom, da, kako reče, »bogohvala i bogoljuba Tomu onim odělom zaoděne, koje se danas nosi«, u živom nastojanju, da mu prijevod bude što bolji i savršeniji. U posveti biskupu-dobročinitelju hvali se: »Što je s moje: svu silu jezika Hrvatskoga na njega sam uložio, i koliko sam mogao, toliko ga okitio i uresio.« Što je nagnalo Kurelca, čovjeka religioznog u najboljem smislu riječi, da kao svjetovnjak pohrvati djelo Tomino, to on izrazuje riječima: »Nipočem ga čověk višji med braćom ne stadè, kako po njem; nipočem ga bratinstvu ljudskoga roda tako ne razuměsmo, kako po njem.«

Osobita draž Kurelčeve jezične dikcije dolazi u »Stopama Hristovim« do lijepog doista izražaja. Djelo su kasnije u nas i drugi prevodili, a prigodom izneseni su i prigovori Kurelčevom prevodu, ponajpače, da se nije dosta vjerno držao izvornika. Ali to nikako ne umanjuje vrijednost njegova truda. U predgovoru tumači sam, kako mu je valjalo odlučiti se na slobodni prijevod, jer je žudio čitaocu »srdce ganut i posve ga usvojit.«

Ovaj je prijevod bio radosno primljen i pribavio je Kurelcu priznanja i mnogo simpatija. Neka bude od mnogih iskaza spomenut onaj biskupa Dobrile, koji mu piše iz Poreča (20. XI. 1869.): »Nemogu Vam riečmi zahvale izreći, što mi u srdcu vre, kad god vam liepe i dične »Stope« čitam.« Već i 1856., kad se doznalo, da Kurelac radi na tom prijevodu, primio je na Rijeci pismo Josipa Berute, bogoslova četvrte godine u Zagrebu, koji mu u ime »Zbora duhovne mladeži« piše, kako je društvo »najvećom radošću saznalo, da je prievod djela Tome Kempenjskoga izradio muž, koi je tomu poslu upravo dorasao; kojega jezikoslovnim sposobnostima klanja se čitajuće občinstvo ciele Ilirie, — a to ste Vi gospodine.« Izjavljuje ujedno, da je »Zbor« pripravan knjigu izdati o svom trošku.

*

Istup Kurelčev na braniku riječke svoje škole, osobito u knjizi »Recimo koju«, koja je izašla uoči njegova

dolaska u Đakovo, nije mogao a da ne iskrsne protiv njega protivštinama, koje su, uvjetovane spoljašnjim utjecajima, podjarivane iz najbliže okoline Strossmayerove. Kasnije su njegova »Fluminensia« još i pojačala ovo nepovoljno raspoloženje. Pridolazio je k tome u znatnoj mjeri i onaj Kurelčev često vrlo neprijatni način, kojim je susretao nepoćudna lica, a i njegovo omalovaženje uobičajenih društvenih obzira, ma koliko je inače bio meka i osjetljiva srca. To je mnoge vrijeđalo i od njega odbijalo, stvarajući doskora oko njega napetu i odbojnu atmosferu. Nije se najposlije znao prilagoditi neophodno nužnim stegama, uvjetovanim njegovim boravkom na biskupskom dvoru, u pogledu vjerskih propisa, zahtjeva i ograda.

Doskora, već u početku aprila 1862., tuži se Budi Budisavljeviću, da ga je biskup nešto zamrzio krivnjom svog tajnika Mihelčića, koji da se u »Glasonoši« narugao njegovom genitivu i razglasio, da će iz Đakova otići. Kurelac još dodaje: »Što Bog da! A žao bi mi bilo otići: ne s toga, kao da mi Đakovo prija, ... nego zato, što uza sve bunivanje sa strane biskupljevih prebendarov mladina me bogoslovac uprav željno sluša i lěpo napreduje. Pak mi je izručen nesamo jezik crkveni nego i narodni (u filozofiji), a ima ovdě nesamo bogoslovac Slavonskih nego i Bosanskih, te bi se moglo i koje dobro zrnce u Turskoj zemlji posijati. Što Bog da!« Tuži se ujedno na Iliju Okrugića i Janka Jurkovića, koji također protiv njega ratuju i mladež đakovačku od njega odvraćaju. — Ovo se nemilo stanje poslije, valjada biskupovim posredovanjem, naoko opet za neko vrijeme — ali ne za dugo — popravilo.

Pod zimu iste godine (14. XI. 1862.) nanovo se gorko tuži: »I u sjemenište Djakovačko uturili su ahavci nekoliko agentov svojih, i prem da me popići i mudračići dobre volje i pomnjivo slušaju te s ote ruke moj žar još i bolje podhranjuju, ali s druge moje jedva što bolje stanje nego biaše na Rěci ..., i to kopanje izpod poštena t r u d a, i m e n a i mnom dokučene i pred mladinom oglasivane i s t i n e: sve me to s druge ruke o z l o v o l j u j e, mršti, srdce mi t r u j e i rad uhramljuje. Plod što može

pasti s mene jur starâ, samotnâ i šuplja drveta uz takvu rosu, što mi na dušu kaplje, ne može nego trpak biti.«

U tadašnjoj svojoj potištenosti i u zlovolji zbog kritika njegova jezikoslovno-književna rada, poremećena usto zdravlja, veli još dalje: »Zamrzio sam i na post (jer sam sve to slablji i težje probavljaju) te s mojega mrsa graka na me što može biti grklja, i jedva im se srdce směsti, kad Jagić ili Veber štogod rignu: to je za njih neizrečena naslada.«

A opet za koji mjesec (6. V. 1863.) daje u malo riječi vjernu sliku svog duševnog stanja uza zgodnu karakteristiku toliko neskladna svijeta, među kojim mu je bilo živjeti: »O mom životu, sinko, što ti uměju govorit? Djakovo selo, okolo sve same ravni; narod izkomešan s Němci i Magjarî; volje nij nizačto nego za vozanje i pijančovanje; velika razpuštenost i nehajljivost za svaku dobrinju srdca i visinu uma i hrabrost duše. Da nije biskupa, mojih učenikov i biskupova vrta uz kděkoga gosta, koji odkud hrupi — tužan ti boravak u Djakovu.«

Sve svoje jade i tegobe a još mnogo toga što mu je bilo na srcu, povjerio je pismima, što ih je pisao svom mezimčetu »ličkoj svojoj ovčici« Budi Budisavljeviću — (»Moj Bude! — Lane moje!«). Ove ispovijesti odišu doista dušom njegovom i odraz su rođene mu tvrde grude ličke. U njima i u odgovorima »divnog umiljatnika iz Bjelopolja« javlja nam se odjek davnog, usrdnog čuvstvovanja, vedrog jednog prijateljstva između rodoljubnog učitelja i za tridesetak godina mlađeg privrženika mu i sljedbenika.

Simpatičan lik Bude Budisavljevića Prijedorskog (1843—1919) kao da je izblijedio, a bujicom sadašnjosti naše preplavljen i potisnut. Književni njegov rad, što ga je posvetio tetošenoj svojoj Lici, dugogodišnje marno njegovo upravno-službeno javno djelovanje, a napokon i ovdje spomenuta prepiska, izliv nadasve nježnih osjećaja dviju plemenitih duša, sve nam to zbori o onom davnom, u mukama nastajećem praskozorju i svitaju uskrsnuća našega na nov život.

METELWIN Digital LIBRARY

Svome Budi utekao se Kurelac i onda, kada iza Jagićeva prikaza njegovih »Fluminensia«, ustade kanonik Adolfo Veber-Tkalčević, revni hrvatski jezikoslovac i pretstavnik »Zagrebačke škole«, da se u »Pozoru« ogleda s »protivnikom« Franom Kurelcem. Čitajući danas Veberov članak »Brus jezika«, koji je toliko ozlovoljio Kurelca u onim časovima uzbuđenja, morat ćemo priznati, da je ta kritika napisana u skroz pomirljivom duhu, uz topao izraz ličnih simpatija i izrazito priznavanje pozitivnih vrednota Kurelčeva rada.

Članak napisan pod lozinkom: »Protiv pomješanja ustroja (jezika) davnosti i sadašnjosti« započinje riječima: »Najprije imam zametnuti govor s Franjom Kurelcem, čemu pristupam sa što većim štovanjem, ne samo, što smo si osobno prijatelji, već i što u njem štujem muža, koji se je od svih naših pisaca najviše bavio učenjem drevnjakah, koji se odlikuje liepim jezikoslovnim znanjem, i kojega ide riedka zasluga, da piše u obće pravilno i čisto hrvatski«. Ipak ne može Veber — kako to dalje ističe — a da ne upozori na neke Kurelčeve pogreške od kojih ga na opću korist odvratiti želi, sa živom željom »da bi se Kurelac, kojemu je Bog dao toliko umne sile, da si je pribavio toli temeljita filologička znanja, ostavio pretjerane težnje za osobitošću, te vratio onoj, našemu uhu mnogo povoljnijoj i slovnici i slogu, kojemu smo se god. 1848. svi divili, a vjerovao braći svojoj, koja mu iskreno vele, da mu slog sve to tudji, ukočeniji i neugodniji biva, što je na veliku štetu knjizi našoj.«

U nekoj bojazni zbog očitog pristajanja mladeži uz Kurelca, našao se Veber ponukan, da digne svoj glas, »da se divni naš jezik liši nepravilnih prikrpina iz starije i novije dobe«, ali ujedno upućuje mladi naraštaj, »da si prisvoji čistoću izrazah njegovih (Kurelčevih), jer to je samo čisto zlato, podobno da te uzčuva od tudjeg duha.« Ulazeći u konkretno izlaganje svojih nazora o pogreškama Kurelčeve jezikoslovne nauke, ne propušta zgodu, da i opet naglasi, kako ga kod toga vodi osjećaj iskrenog prijateljstva.

Mnogo koješta neugodno bilo se sleglo na Kurelca upravo u doba spomenutih protuakcija »Zagrebačke škole«, koje su ga tim osjetljivije pogodile i razdražile. Pred zimu (1862) javlja Budisavljeviću, da se sprema na doličan odgovor Veberu. Namjeravao je, da izađe sa brošurom pod natpisom: »Jabuka onom brusiji, što nam jezik brusi pred Pozorovim vratima«, ali je uistinu napisao samo odlomak uvoda u dva nacrta.[1]

»Dakle rat s brusijom? — Bolje i s brusijom, nego da bude s Rusijom!«Tako dovikuje Veberu i pored njega »složnoj čeljadi zagrebačkoj«, što se urotiše u tom »tvrdom ahavačkom gradu« i dogovoriše »na juriš na njegovu skitalicu«. Ali se, međutim, i on nabrusio. Uvrijeđen, veli u jetkoj ironiji: »Jest, brate, al ne znaš ti, koja sam ja štetna zvěr u rajskih lugovih jezika novoga.« U drugom nacrtu pako odlučno izjavljuje: »Pa stalo me još i drugih udorac bud na koga, ne uzmaknu: er je našemu divnomu jeziku slavno predobit, niti mu se ikada razkvasit u pomijah pisarije današnje.« U pogledu predbačenih mu arhaizama očituje, da ga kritičar — brusija iz devetnaestog vijeka ne će isturati, u kom mu mjesto prilikuje, možebit i bolje nego njemu. Ipak na kraju naglašuje i on, da ga ne rukovodi nikakova lična mržnja i da bi volio s brusijom, onako po svoju, razgovarati se koji časak. Kada mu je pako biskup savjetovao, da ne uđe u preoštru borbu, odreče se — ako i nerado — svoje nakane, ma da bi se bio volio držati pravila staroga Cicerona »proprie dicere, prima conditio eloquentiae.«

*

Potkraj školske godine (1864) predao je Kurelac nasljedstvo svoje vrsnom i odanom svom učeniku Vilimu Korajcu, svome »Iljuški«, piscu poznatih šaljivih pripovijesti iz života požeškog i đakovačkog kraja, odvajajući se od pretposljednjeg razdoblja svoga života. Protivnicima bijaše uspjelo, da ga istisnu, on sam nije umio, a ni pravo

[1] Vidi: Drechsler Dr. B. Iz ostavštine Fr. Kurelca. (»Građa« VIII) na str. 66—67.

METELWIN Digital LIBRARY

mario, da se održi, a biskup, da učini kraj nemilim trvenjima na svom dvoru, morao se napokon odlučiti, da ga otpusti.

Minuli tada Kurelčevi đakovački dani nisu ostali bez ploda, ali ga ni oni ne mogoše obezbijediti. Bilo je časova, kad se činilo, da će doći do preokreta, do umirenja i do konačnog njegovog ustaljenja. Ali mu to nije bilo suđeno. Imao je da vodi borbu sa spoljašnjim svojim protivnicima, ali i sa samim sobom, sa svojom bezobzirnošću i sveudilj još živom borbenošću. Svemu tomu nije bio dorastao. Kada mu se valjalo dijeliti od nepoćudne Slavonije, bijaše već prošao vršak svoga života, polako se — u šestom deceniju svome — već približavao odricanju i smirivanju.

Neiskazivo je Kurelac uživao u onim brojnim pismima, što ih je primao i u Đakovu od bivših svojih učenika, prijatelja i privrženika. Kao prvo spomenuti mi je pismo »zahvalnog djaka« F r a n j e P i l e p i ć a iz Beča, stiglo mu koji dan iza dolaska u Đakovo (6. XI. 1861.):

»Neverna Rieka Vam omilila a bog si ga znao je li Vam prostrana i široka Slavonija obiknula! Vi ste težko Rieku ostavio; jer na Rieci Vaše je dječiće; Vaše sjeme ondje klija; a poraste i razgrani se po koje stablo. Eh koliko i koliko put s mojim drugom, milim Dežmanom, žalio sam da Vas nam nejma; da nemožemo slušati Vašeg nauka koji je uvjek ljek bio našim dušam, a osobito ove godine nam ga trebalo, da manje ćutimo one sramote i grdobe, koje se našemu narodu činile.« — Pored njega ide odlično mjesto već prije spomenutog, nepokolebljivog B u d u B u d i s a v l j e v i ć a. Spomenuh već pisma Kurelčeva upravljena njemu, dok se u odgovorima naslovljenim »Predragom i premilom dobrotniku« još i u većoj mjeri zrcali duboka, uzajamna im srdačnost. Iz Beča, gdje se Budisavljević zadržavao u »c. kr. školi« kao »c. kr. rob, c. kr. sužanj i nevoljnik tužan«, javlja mu se pokadkad i izvještava ga o svemu, što drži da bi ga moglo obradovati. Tješi ga zbog učestalih protivština »kada mu se tuga savi oko srdca čitajući one redke, kdje se tuži, na pasje skrgutljive zube nevoljnih zlobnikov«, uzvisujući rad i nastojanje svoga uzora oko hrvatskog jezika »komu

Vi stadoste prtinu probijat — (da) ne bude hramat onako krivonog i nagrdan, kakov je u današnjih polivčij«, uvijek se ponovo sjeća onih dana »što jih u Rijeci proboravih a uz Vašu sladku njegu.« Plamenom gorljivošću ispovijeda Budisavljević ovdje i svoje hrvatstvo, što mu ga je Kurelac usadio u dušu, i sav sretan javlja mu: »Otac piše mi češće, i to hrvatski (kao i vas moj rod). A to mi je blagdan, čitati onu hrvatšćinu, što se ori Likom ravnom i Krbavom slavnom, Dalmacijom ter Bosnom ponosnom, uza morje te Gorom junačkom.« Kada bijaše pročitao Kurelčevo nastupno predavanje u sjemeništu đakovačkom priopćeno u »Pozoru«, piše mu (26. V. 1863.): »Što da Vi reku? jesam li vrstan o njem progovorit? Samo zapesmo kod »zemlje bosanske i slavonske zemlje.« Nam se vidi, da je to sve hrvatska zemlja. Ne veli se ni Bosanska, ni Hercegovačka, ni Slavonska, već: Bosna, Hercegovina, Slavonija, ali se veli »Hrvatska i bez zemlja.« Istim duhom odišu sva ta pisma sve do zanosna opisa boravka crnogorskog vojvode Mirka Petrovića u Beču i učinjena mu poklona hrvatskih đaka (koje je nagovorio sa »Lipa i mila moja braćo Hrvati.«) i do posljednje poruke Budisavljevićeve iz Ogulina (1864) sa toplom afirmacijom njegovom: »Dotle sam doprô, da vidim, čega mi treba, što bim učit i naučit imao, da mogu stupiti kao muž, kao Hrvat, koi vrstan bio i orati i kopati u slavu roda svoga.«

Budisavljevićevim posredovanjem pristadoše tada novi privrženici uz Kurelca, a među ovima kao najistaknutiji Lavoslav Vukelić (njihov Vukelja) i Fran Jelačić. Od njih i od prijašnjih vjernika dođoše mu dirljive poruke, podobne da budu melem ranjenoj duši njegovoj. Javio se i najmiliji njegov učenik Ivan Dežman i poslao na pregled i ocjenu rukopis svoga epa »Smiljan i Koviljka«. Lijepom i srdačnom svom odgovoru (1863) priložio je Kurelac 17 stranica svojih primjedaba, ali inače sav razdragan blagosivlje »Puno milovanog svog Ivanišu« riječima: »Ti tvojega učitelja daleko daleko prestigneš i presegneš, nu ja to draga srca podnošu.« Godine 1865 izađe iz štampe taj Dežmanov pjesmotvor posvećen »Svojemu milomu učitelju Franu Kurelcu, hrvatskom književniku u

METELWIN Digital LIBRARY

znak učeničke zahvalnosti«, sa završnim stihovima pjesničke posvete: »Već evo Ti mojega prvenca, — Da po njemu znadeš i doznadeš, — Tko u Vilin povede me dvore, — Tko mi dade gusle javorove.«

Koju godinu zatim (1868) pružila se Dežmanu prilika, da se i opet sjeti svoga dragog učitelja. Izdavši troškom Jugoslavenske Akademije svoj »Rěčnik lěčničkoga nazivlja«, prvog takovog djela u nas, zahvaljuje mu u predgovoru za obilnu pomoć kod tog rada na tada još neuzoranom polju: »Premili pako učitelj moj Fran Kurelac, koj me ne samo k hrvatskoj knjizi privedè, već mi i svak čas svojim obilatim poznavanjem hrvatštine u pomoć dohodi, podà mi svoje prebogato i dragocěno gradivo za rěčnik, što ga on od toliko godin skuplja.«

Pisao mu u Đakovo u silnom pjesničkom zanosu Franjo pl. Marković: »Učitelju! Kada bi mi se duhu zamračilo, kad bi mi svjetla ponestalo, kad bi mi srce zadrhtalo od mučna boja za svetinju, kad bi mi nada gasnula, videći mlitavost, bezdušje, izdaju, progon, ... zaklonim se u hram otčinske Vaše ljubavi i, nadam se, ne odbijete me od sebe, već me pozdravite: sinko, što ti je? I Vi me pričestite hljebom istine i zanešenosti svete, te mi budete sladit srce miljem starina naših i vodit me na bojišta, grobnice slave naše, te mi se čarom besjede prometne duh gavranom i opoji se za slobodu prolivene krvi.« Tadija Smičiklas moli ga, da ga uputi, da li je krenuo u svom radu pravom stazom, uvjeravajući ga, koliko mu godi »njegov uzvišeni, učeni i govornički slog«, što ga je počeo učiti naizust iz njegova djela »Recimo koju«.

Ali s druge strane javiše se za đakovačkih njegovih dana, prvi znaci razilaženja u načinu pisanja i kod nekih njegovih najbližih, dragih mu učenika. To ga je nemilo pogodilo. Na blago i obazrivo izražene utješne riječi svoga Bude, uzvraća bolno: »da će mu doskora žao biti, što je ikada i živio.« U toj neminovnoj evoluciji vidio je Kurelac »nestalnost, mlitavost i bojazljivost« već i u redovima njegovih dotada najvjernijih. A to ga je teško zabrinulo.

Ali i unatoč tome Fran Kurelac nije bio osamljen i napušten, kad je i opet s torbom o ramenu zakročio iz slavonske ravni put Zagreba. Mnoga dobra i tankoćutna srca osjećaju se povezana s njime. Njegovoj su se toploj, uvjerljivoj riječi još uvijek odazivali uzbudjeni glasovi hrvatske mladeži. Pored svih vlastitih nepogoda, uz teška previranja i klonulosti u javnom životu hrvatske mu domovine, imao je da padne još po koji tračak svjetla i utjehe na posljednju čest njegova bespokojnog života.

METELWIN Digital LIBRARY

POSLJEDNJE GODINE ŽIVOTA

»Prvi put sam očutio, da se primičem k onoj mirovitoj kućici, što ju grobom zovemo.«

F. K. (1871).

Napustivši svoje đakovačko utočište, navratio se Kurelac ponajprije u Osijek, gdje ga lijepo primi i kroz nekoliko dana srdačno pogosti profesor Živko Vukasović, poznati hrvatski prirodoslovac, vrijedan književnik i gorljiv narodni pregalac. Tamo se oko Kurelca sakupilo veće društvo osječkih rodoljuba, a on ih zabavljao svojim nepresušivim zdravim humorom. Odanle ode preko Zagreba, da iza dugogodišnjeg izbivanja posjeti rođenu svoju Liku »da vidju Bruvno i smirenijega srdca u zemlju se povalju.« Tamo se našao sa sestrom i sa njezinom dotada slabo mu poznatom porodicom. Dao se ujedno na prikupljanje jezične građe iz usta naroda, od česti upotrebljenoj u folklorističnoj, valjanoj svojoj raspravi: »Imena vlastita i splošna domaćih životin u Hrvatov, a ponekle i Srbalj«, koja je štampana 1867. u Zagrebu, a koju je Vatroslav Jagić ocijenio kao: »Divan dokaz njegova dubokoga poznavanja hrvatskoga jezika.«

Zasitio se napokon neizvjesna tumaranja i ustalio se tečajem godine 1865. u Zagrebu, želeći, da se vrati svom učiteljskom zvanju. Prijašnje molbe nisu urodile željenim plodom i on se ponovo obrati 9. IX. 1866. Namjesničkom vijeću, da se njegovu »toligodišnjem bezhlebovanju i mučeničtvu za dom i za pravdu kraj učini.« Moli, da bude imenovan učiteljem narodnoga jezika ili da mu se povjeri već raspisano učiteljsko mjesto za jezik francuski i talijanski u gimnaziji i realci zagrebačkoj.

Gorko se tuži u tom spisu na sve ono, što mu je »bez njegove krivice« bilo dotada pretrpjeti. »Da sam carstvo izdao, od onoga vremena, uz tolike amnestije i milosti carske, na svoje sam město opet sěsti mogao.« Poziva se na ponovo priznatu mu spremu i vrsnoću učiteljsku i moli,

da se na um uzme, »da je vsega života svoga domovini čto se može srdačnije služio.«

Potkraj oktobra 1866. imenovan je pomoćnim učiteljem francuskoga jezika u zagrebačkoj gimnaziji i realci uz godišnju nagradu od 175 forinti »povećanu honorarom od strane imućnijih učenikah jednoga i drugoga zavoda.« Ali i ovo ne bijaše za dugo, jer ga i opet izdalo njegovo nepomirljivo, buntovno srce.

U ono vrijeme, ljeti 1867., postade kasniji, nemile uspomene, ban barun Levin Rauch namjesnikom banske časti sa zadatkom, da provede nagodbu s Ugarskom po diktatu iz Budimpešte. Postupao je bezobzirno i nasilnički, maknuvši među ostalim iz javne službe sve pristaše narodne stranke. Već od prvog časa svog političkog djelovanja bio je zbog toga u najvećoj mjeri omražen i prezren. Putem novog oporbenog glasila »Pozor« (preteče »Obzora«), počnu hrvatski rodoljubi, u najtežim prilikama, borbu na ustuk Mađarima prijatne politike i brutalnog njenog eksponenta.

Desilo se tada Kurelcu, da je sjedeći po svom običaju sa rpom novina pod pazuhom, zguren pred kafanom na Markovom trgu, ugledao pred sobom u kočiji, na dan instalacije, do dna domoljubne svoje duše odvratnog mu baruna Raucha. Nemogavši odoljeti silnoj uzrujanosti, koja ga je u tom času obuzela, zaboravi na sve i zazvižda, što je glasnije mogao.

Požalio je on poslije svoj nepromišljeni ispad, koji ga je i opet imao lišiti toliko potrebne mu korice kruha. U novoj molbi (8. X. 1867.) za podjeljenje mjesta učitelja i talijanskoga jezika poziva se na dobar uspjeh francuskog podučavanja i na povoljan rezultat prigodom minulih ispita. Ujedno — »sniženo se klanjajuć« — moli pod pritiskom neumoljive bijede za blago prosuđivanje, »ako je u čem Visokoj oblasti neugodio«, uz obećanje, da će mu opomena u tom pogledu biti pravilom za budućnost.

Ali se naš tvrdonja bio uzalud ponizio, jer je već prije toga bila pala odluka, da bude otpušten iz učiteljske službe »sbog osornoga i strastvenoga političkoga ponašanja.«

METELWIN Digital LIBRARY

Ravnatelja gimnazije Alberta Vebera (Tkalčevića) zapala je dužnost, da mu to 27. V. 1867. službeno dojavi. — Opet je bilo Kurelcu, kao i za crnih dana prošlosti, da zavapi bolni svoj »Miserere«!

Pored tamnih oblaka, koji se bijahu nadvili nad starim borcem tjelesno sve većma oslabljenim, prodirali su od časa do časa i po gdjekoji topli traci pojačanog javnog priznanja njegova rada i nastojanja. Još g. 1865., kad se ono vratio u Zagreb, pozdravio ga August Šenoa, svojim člankom »Naša književnost« u »Glasonoši«, istaknuvši ga najboljim hrvatskim prozaistom. On se tada javlja u »Književniku« jednim odlomkom iz svoga jezikoslovnog »Tumača«, kojega nije nikada dovršio. Za mutne pako Rauchove ere, na pomolu narodnoj stvari toli pogubne mađaronštine, sakupila se nemirna i bučna mladež oko njega, da se naužije i okrijepi zamamljivom njegovom besjedom. U kolikoj im je mjeri omilio bio, lijepo je izrazio mladi Nikodem Jakšić u svom pismu, što mu ga upravi iz Beča na sam Božić 1872.: »Ako je itko željan Vašega rada, to je mladost hrvatska. A kako i nebi? Ta Vi joj znate ponajbolje taj mili hrvatski jezik uz srce privezati; žar Vaše besede zna joj to mladjahno srdašce ponajbolje razpalit, dušu joj uzdvignut. Zato Vas baš i nosi hrvatska mladost na srcu a najživlja joj je željica: da Vas gospod na mnogaja poživi.«

Spomena je vrijedan i novčani dar đačkog društva »Velebit« u Beču, popraćen dopisom (21. XI. 1867.) tadanjeg pretsjednika Izidora Kršnjavog. Tu je izražena želja mladih njegovih prijatelja i osobitih štovatelja, da budu dostojni priteći mu u pomoć »u to burno doba, gdje ciela domovina, a s njom i pojedinac strada.« Na kraju se veli: »Mili gospodine, čestiti domoljube, dika naša! Primite nas u srdce svoje, neodbijte našega dara, već nam dozvolite, da Vam naše družtvance u tudjini i nadalje smije pokazati, da hrvatska mladež svoje muževe štuje.«

Odraz ovog novog proljeća u kasnim danima njegova života nalazimo također u raskošno uvezanoj adresi, što

je 1868. upraviše »Hrvatskom književniku Franu Kurelcu, mladi njegovi poštovatelji.«[1]

»Hrvatskoj knjizi nastojniče! Jur od někih dob obrvala nam tudjinčad sa vsih stran snažnu i lěpu dušu Hrvatskog nam sladkog sbora i govora, — er nam brajne susědov do presitâ i mi vsi spuzavci postali i smetenci, čto svojom čto veće krivnjom bezdušnikov.

Tebe, slavni sine korenika Hrvatske! uvržè bog u današnji mutež i trulež, a Tobom se raztvorila uza krasne naše pismenice vile čiste Hrvatkinje.

Ti ju dostojniče njezin! prijeo za ruku još drhtavicu, izveo ju u Hrvatske dvore zapuštene, te prionù slavno i prehvalno, gojeć je i nastojeć joj, kô ljubimče srdce materino.

U tih rukû okrěpì se ona, te je bude sve to bujnije i cvětnije, a prihodni Te věk pripozna nje jedinim odkupnikom!

Za sada Ti ugodniče njezin! od nas mladenac velika iskrena hvala i jarna te věrna ljubav! — Da Te bog živio!«

Među potpisnicima, njih tridesetidesam na broju, nalaze se i ova imena: Luka Marjanović, Josip Pliverić, Grga Tuškan, Fran Vrbanić, Andrija Palmović, Milivoj Vežić, Vjekoslav Bah i Ivo Banjavčić.

U svojim »Spomenima« sjeća se Vatroslav Jagić u više mahova, sa mnogo simpatije Kurelčevih posljednjih godina u Zagrebu iza odlaska iz Đakova. Kurelac bio je gledan kao prijatelj kod Jagićevih, gdje je svake nedjelje barem jedamput bio i na ručku. Jagić priopćuje i jednu vrlo značajnu anekdotu o Kurelcu, koja je vrijedna da se iznese: »U društvu s oba brata Zoričić i s Kurelcem pošli bi letom, ponajviše nedeljom, u Maksimir; kad se na povratku rastajasmo na uglu Jelačićeva trga i Duge ulice sa Kurelcem, kojega je put vodio u kafanu, običavao je Petar Zoričić ponuditi Frana burmuticom, a kad taj, podsmevajući se, jer je znao na što Zoričić smera, jedan dva

[1] U sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. (Sign. S M 36. B 10. R 3602).

METELWIN Digital LIBRARY

puta šmrknuo te stao gromovito kihati, odjekivali bi mu gosti preko trga iz kafane: Na zdravlje, Frane! Odatle Kurelčeva šaljiva primedba, da njega Zagrepčani znaju ne po njegovim knjigama već po kihanju!«

Kako je opet i Kurelac po svojim ličnim i naučnim osebinama bio vrlo podesan nišan za šalu i satiru, to je u tadašnjem humorističko-satiričkom listu »Zvekanu« (ljutom protivniku »Pozora«, glasilu intelektualaca) često izvrgnut bio bockanju. Ali je to njegovu popularnost još znatno povećalo.[1]

Dne 25. jula 1867. izabran je Kurelac pravim članom netom utemeljene Jugoslavenske akademije. To dokazuje, da mu se unatoč napretka domaće nauke, novih znanstvenih smjernica i svih protivština načelne prirode, nije osporavala nužna naučna sprema. Bio je jedan od najranijih članova, a ne ćemo pogriješiti, ako taj izbor pripišemo dobrim dijelom i trajnoj dobrohotnosti utemeljitelja i pokrovitelja naše najviše naučne institucije, biskupu Strossmayeru.

Brojni iskazi ljubavi iskreno mu odane mladeži bili su melem duši njegovoj. Članstvom akademije vazda se ponosio. Jedno i drugo pomoglo mu, da lakše preživi krutu kalvariju nemilih onih dana. Sve više javljali se znaci starosti prije reda, uz tijelo oslabljeno, dušu ojađenu i klonulu. Nekada bujni polet njegove mladosti i krepke muževnosti morao se napokon pritomiti silom nepovoljnih prilika i smiriti se pod neumoljivim diktatom prirodnih zakona.

*

U ugodnijem raspoloženju, uz potporu Akademije proputovao je 1869. u društvu hrvatskog muzikologa Franje Žavera Kuhača dobar dio Dalmacije do Kotora, Budve i Cetinja. Svagdje nalazi i bilježi stare rukopise i rijetke štampane knjige. U samostanu sv. Lovre u Šibeniku pomno je pregledao »sve slovinske knjige, ili se Slovinstva tiču-

[1] Dukat Vl.: Prilozi za biografiju Frana Kurelca. (»Građa« X na str. 180—182).

ćih, ili bud na kojem jeziku Slovincem napisanih« i sve to, kako kaže »mladjoj bratji u har od inih knjig oddělio i za novi ormar spremio.« Istom je prilikom sastavio oveći popis hrvatskih knjiga i po svom povratku izručio Ivanu Kukuljeviću na dopunak njegove bibliografije.

U svom izvještaju Akademiji od 25. oktobra 1869. navodi i sve ostalo, što je uradio u korist proučavanja stare hrvatske književnosti. Pri tome spominje napose svoje prepise djela Nikole Dimitrovića i obiju Mažibradića, a i građu prikupljenu za Rječnik Akademije. Pohvalno ističe, među ostalim, i »veliku presrdačnu priazan i ljubezan, koju su mu bratja sv. Frana u Šibeniku, Visovcu, Splitu i Dubrovniku ukazivala.«[1]

Dubrovnika se i inače vazda razdragana srca sjećao i u svojim ga djelima veličao, a bio je tamo rado viđen i uvelike cijenjen i uvažen. Bili su mu to pravi svečani dani, kad je uz Dum Ivana (Stojanovića), uz Luku Zoru i Markiza Jozu Bunića mogao plandovati našom Atinom i divnom njenom okolinom; uživati s njima u uspomenama prošlosti i pozabaviti se u razgovoru ugodnom, željama i nadama sadašnjosti ili se opet u biblioteci kod Male Braće zadupsti u časne, stare »Hrvatulje«.

U »Slovincu«, koju godinu kasnije,[2] kad je već Kurelca i Bunića pokrivala crna zemljica, sjetio se Dum Ivan, u svojoj poslanici Luku Zori, nekadašnjeg milog im gosta: »Imali smo Kurelca, ne opominjem ti nadnevak jer je mnogo minulo od tadara« i dalje priča, kako je trebalo pred njim paziti, da u govoru ne zastraniš. »Nategô sve sile svoje spomene, svaka pravila slovnice, sakupio sve odlične izreke: jer mi Bunić prišapće: znabudi, ovaj čovjek neće da snosi, da ti se ispuze koji idiotizam, jali italijanizam; kojim začinjamo domaće govorenje.«

Opisan je ovdje i izlet u Dubrovačku Rijeku do izvora Rijeke i kako se gospođe nađoše na muci zbog sintakse i etimologije, u strahu pred Kurelcem, da se ne poreku. Ali sve bi bilo dobro prošlo, da dva seljaka svojim

[1] »Rad« jugoslav. akademije. XII (1870).
[2] Godišta IV (1881), na str. 311.

METELWIN Digital LIBRARY

pozdravom »bona šera, gospodaru« ne izazvaše srdžbu Kurelčevu, koji ih mrka pogleda zapita: »Zar li vas je tako mati naučila?« Stojanović zaključuje ove svoje zdravim humorom prožete uspomene riječima: »da je što se jezika tiče Kurelac megju Hrvatima jedan od najvrijednijih pisalacâ«.

Trajnoj svojoj ljubavi prama Dubrovniku i njegovoj prošlosti, dao je izatoga izraza i u svojoj knjizi »R u n j e i p a h u l j i c e«, što ju je već otprije začetu, godine 1868. izdao potporom svog dobrotvora Bartola Zmajića. U tu zbirku starih pjesama porugljivih i pastirskih, sastavljenoj po rukopisima ponajviše dubrovačkim, na koje se bijaše namjerio za svoga putovanja Dalmacijom, uvrstio je takove pjesmotvore Franatice-Sorkočevića, Vladislava Minčetića, Ignjata Đorđića, Marina Buresića, Primojevića-Latinića i drugih. Manji broj slobodnijih stihova ove vrste, dodao je nekim — sada vrlo rijetkim — primjercima, namijenjenim užem krugu svojih prijatelja. U opširnom uvodnom pripomenku iznosi književno-povijesni tumač tim »ponižim siroticama, koje bi ohola ćud i prezreti mogla, nu koje meni su vazma u srdce unišle i koje sam rad světu pokazat.«

Na kraju predgovora izostalo je šest štampanih redaka, možebit po cenzuri zaplijenjenih. Slučajno sačuvao se izvorni tekst u primjerku, što ga je Kurelac poklonio bio sveučilišnom profesoru dru. Luki Marjanoviću, a sada je svojinom upravnika hrv. zem. kazališta dra. Slavka Ježića.[1] Taj tekst, koji očito odgovara ispuštenim recima, pripisan je vlastitom rukom Kurelčevom, odaje tadanje njegovo i premnogih drugih duševno raspoloženje i glasi: »Istina: mutno je vrěme, težki se oblaci nadastrli, truli větrovi po zraku svirkaju; ugovor, čto ga je bilo s kraljem i sad i někad, popustio i kobno se uzleljuhao; gube, trice, izdajice dohode službe i vlasti, a čto rodu ostalo věrno, to gone i ćuškaju; pravica se odmakla, a sila namakla; domovina vsa, od kraja do kraja, žali i plače; ni otca, da

[1] Njegovom dobrotom na porabu primio.

pomiluje, ni hrabrenika, da o bedricu zvecne; misli trudne, srdca mlohava, sile iznemogle; čto smo ga učinili velikâ i slavna (nije ni davno), toga nitko ni nespominje; odsudilo nas, izdalo i odbacilo, a mi bez ikoga ostali svôga, uz kojega uho kraljevo da se prisloni, srdcu kraljevû da progovori, . . .«

Iza povratka radi marljivo dalje. Redom izlaze u »Radu« akademije dobro poznati i vrijedni njegovi sastavci: njegov »Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ ili o barbarismih«, njegovi »Stariji oblici samostavni« i ino blago iz riznice hrvatskog jezika, u čije je misterije bio toliko duboko uronio kao nitko do njega. — Ne mogavši da javno dade oduška domoljubnim svojim osjećajima (ta napatio se zbog toga preko svake mjere!), upliće, kao za vlastito opravdanje u ove svoje jezikoslovne radnje izražaj svoga bola zbog tužnog stanja svoje domovine:

> »Kad gledam uplakano i suzami zamiveno lice Hrvatske domovine moje, duša me kori ter kan' da govori: tako li světuješ tužnom rodu, tako li pomažeš žalostnomu domu tvojemu! Voda iz kamena pišti žalno bugareći, a ti Slovinski jezik trěbiš, slova prosijavaš! Pravedan je ukor moje svěsti, nu ja, danas rob ako ikada, inoga puta ne imam. Dok nije bilo kvara u sěmenu ljudskom, usta naša nipodkojom stražom ne biahu. Nu je druga d a n a s. Ne samo da se narodom ruke zakovale i tvrdo prigvozdile, nego im se i usta múkom zalěpila, bud i najpočtenija rěč ucvasti htěla; i veći je zazor od slova, čto ga iz dna uzmeš i preneseš, nego da si u krv greznuo i bog zna koje grěšno čudo počinio.«[1]

Ove gorke riječi odaju duboku i bolnu sjetu zbog neispunjenih nada; malodušnost i rezignaciju zbog svakim danom sve jače najezde tuđinskog duha u sav javni život hrvatski. Javlja se usto kod Kurelca i kasna spoznaja vlastitih nedostataka, sumnje o vrijednosti svojoj uoči prodiranja novog spremnijeg pokoljenja naučnih radnika,

[1] »O korenu t e g«. »Rad« IX. (1869), na str. 17.

METELWIN Digital LIBRARY

bojazni radi nedovoljne vlastite spreme radi atavističke mu nesređenosti i zanemarenih, nikada nedovršenih nauka. Došao i čas, kada prviput osjeća, da se »približuje mirovitoj onoj kućici, što ju grobom zovemo«. Tada, sopstvenim mu iskrenim i srčanim načinom, gleda istini u lice i u malo riječi polaže pred samim sobom, pred aeropagom drugova akademika i pred širom javnosti strogi ispit svoje savjesti.

»— Nu je krivica moja, da ja trudą i nastojanja svôga uredio, stisnuo, vse moje sile u jedno sveo i na jedno směrio nisam; čto, mlad još, ońutio i razabrao nisam, koja golema korist biti može s knjige narodu sužnû i neukû, nu s knjige do dna progledane i lěpo u srdce zasadjene. Čto je čije srdce plemenitije, rodu svomu privrženije, to je žalost nad takovim neuspěhom vse to bolovnija, misao sve to zamišljenija, a ćud i nutrinja srdca môga vse to osornija i zlovoljnija. Da naši mladenci znadu, kako me to grize, čto one učenosti postigao nîsam, koja se hoće rodu Hrvatskomu u ovo težko vrěme i koju im željim; bio dan ili noć, bilo sunce ili mrak, oni se s knjigom ne razstadoše, oni ju do slovca izsisaše, oni ju do duboke starosti svoje s grudiu ne snimiše.«[1]

Dana 22. aprila 1872. godine, u šezdesetprvoj godini života, bilo mu je da izreče slovo nad grobom Ljudevita Gaja. Na raskrsnici u nepovrat prošlih dana i novog doba, sa dalekim neizvjesnim još slutnjama i nadama, progovorio je Fran Kurelac o nekadašnjem svom mentoru, o neumrlom vođi hrvatskog naroda na putu preporoda i uskrsnuća.

Kurelac bio je tada dostojan samoga sebe. Snagom svoje značajne pravednosti, dignuvši se visoko nad nezahvalan i nemio svijet, u usrdnoj evokaciji neprolaznih zasluga Gajevih, prozbori on: »Onaj, kojega danas materi zemlji predajemo, nije od onih ljudi, koji se u nas svaki dan rađaju; jer je pokojnik nesamo tvorac one knji-

[1] »Rad« jugoslav. akad. XVI.

ževne i kulturne dobe, pod koje okrilje i danas stojimo, nego i stvoritelj i uzdržitelj one pomisli, toliko mile jednim, toliko zazorne drugim, pomisli južnoga Slovinstva. Dok se Ljudevit ne pojavio, u svojem mraku zemlja čamila, mrtvi san sanjala.«

U iskrenom ganuću zatim redom doziva tolike svijetle uspomene iz vremena od česti zajedno sprovedenog oduševljenog mladovanja, iz kasnijih neumornih Gajevih nastojanja oko prosvjete i napretka, kao i oko sloge i jedinstva svih dijelova naroda. Osvrnuvši se i na bolnu tragiku Gajeva života završio je riječima: »Teško li se čovjeku oteti i ohrabrit, kad zalutao, dušman ga uklještio i davi, a svoji ga se ne sjećaju, nit iotkle kakva pomoć da sînê! Nu nije da sudimo, nego da pomilujemo, da požalujemo, da oprostimo, da zaboravimo slabost i krivicu, a da priznamo pošten trud i učinjeno dobro, i da oplačemo čovjeka, koji knjigu nam obnovio, jeziku puteve otvorio, slogu med plemenî uveo, te na veliki put narodnjega nauka i napretka otpremio. Tvojemu putovanju po zemlji ostala stopa, koje nitko ne zatare. Zato ti hvala, uskrisitelju roda, istom sada u grobu, kad je živ nisi mogao imati od nezahvale na zemlji.«

Još dvije godine poživio je Kurelac u priličnoj smirenosti, ali vazda slabom zdravlju. Prijatelji ga i dalje ne odnemariše i bijahu mu zborom i tvorom na pomoći. Još godinu dana pred smrt izlaze u »Radu« posljednje njegove štampane filološke studije. Nedugo prije toga bio je pošao u Beč, da potraži lijeka za bolest uha, što ga je zabrinula i uz često krvarenje nosa sve većma slabila. Tamo je našao svog mladog prijatelja, vrlog Nikodema Jakšića, tada pravnika, sad umirovljenog odjelnog predstojnika bivše kr. zemaljske vlade za unutarnje poslove, koji ga je sa mnogo dobrohotnosti primio na stan i bio mu u svakom pogledu na ruku, kakogod ga je i prije uvijek prodajom njegovih knjiga lijepo potpomagao. Ovo se odrazuje u srdačnim Kurelčevim pismima dru. Jakšiću, kojega je oslovljavao »Mili moj Nikodime! kao rodjeni sine!«, izrazujući mu iza povratka u Zagreb svoju zahval-

METELWIN Digital LIBRARY

nost: »Sada dragi te nikad nezaboravni Nikodime s bogom, te prim'te moju zahvalu, koju ni izreći ne mogu a kamo li Vas nagraditi.« I takovom prilikom nije naš kremenjak odoliti mogao, a da ne preporuči milom mu mladiću: »Gledajte i nĕgujte čto veću ljubav i slogu i s drugimi Slovinî, bud kakvi oni bili.«

Bio je dr. Jakšić tada i pretsjednikom hrvatskog đačkog društva »Velebit« u Beču, gdje starinu Kurelca vrlo lijepo dočekaše i time mu uvelike ugodiše. U zapisniku društva zabilježen je taj »nezaboravan posjet našeg starine akademika, Frana Kurelca, koji je 20. novembra 1872. došao u društvo i proveo s hrvatskom omladinom nekoliko sati najljepšeg užitka.«

On sam rado se spominje ovih preugodnih časova: »Čto mi velite, Nikodime, da mi je mladenčad Velebitska dobra i naklonjena, svobodno joj recte, da joj ni drahme ljubavi dužan ne ostajem, i da mi je sada pod visoku starost tim milija, čto nam je, kako uvidjam, potrebitija, da ove teške stogove gnjusa, sramote i izdajstva iz našega dvorišta izvezemo i čim drugim okitimo, čto bi našoj umrcvarenoj duši ugodit i okrepit ju moglo.«[1]

Omogućio je Kurelcu da ode na liječenje u Beč dobar i vjeran njegov dugogodišnji prijatelj i gorljiv privrženik Janko Tomić, karlovački učitelj i hrvatski književnik. On mu je ishodio kod karlovačkog gradskog zastupstva i kod nekih štovatelja lijepu novčanu pripomoć, udijeljenu mu u znak trajnih simpatija, što ih je uživao u ovom domoljubnom gradu. U pismenoj svojoj zahvali spominje Kurelac ogorčeno, kako mu kod zagrebačke gradske uprave odbiše molbu sa riješenjem, »dass sie sich mit solchen Dingen nicht befassen«.

I prije toga se Tomić mnogo i srdačno brinuo za Kurelca. Našao mu primjerice (1871) u Draganiću gostoljubiva prijatelja, koji mu se njegovim posredovanjem ponudio, da će ga primiti preko ljeta na odmor i oporavak. A u predgovoru svoje »Hrvatske stilistike« (Zagreb 1875),

---

[1] Dukat Vl.: Iz Kurelčeve Korespondencije. (»Kolo« Mat. Hrv. VIII)

veliča on zanosnim upravo riječima Kurelčevo značenje za razvitak i procvat hrvatskog jezika. Tu navodi otvoreno pismo sveučilišnog profesora Armina Šrabca upravljeno putem »Narodnih Novina« kanoniku Veberu, u kojem proglašuje Kurelca uz Vuka Karadžića klasičnim prozajikom hrvatskim. Usto primjećuje, »da Vuka svatko priznaje za prvoga našega prozajika; ali Kurelčeve proze hrvatske još ne znadu cijeniti, kako valja«. Konačno očituje: »Mene barem, kada Kurelčeva djela čitam, nješto opominje Platonove miline a jedrine Demostenove«.[1]

Bio je to posljednji izlet van domovine, koji je dosuđen bio starom putniku. Slijedilo je polagano propadanje tjelesnih i umnih njegovih sila. Ali skrb i ljubav drugova i šire javnosti navraćala mu se upravo tada u pojačanoj mjeri, a strogom sudu što ga je o samom sebi izrekao nije se priključio hrvatski narod. Znamo iz jednog Šulekovog pisma Jagiću (1874), da mu je tada bilo namijenjeno i mjesto tajnika akademije, ali se Kurelac zbog sve slabijeg zdravlja odrekao toga. — Po želji i prilozima brojnih njegovih prijatelja i štovatelja (među njima i biskupa Strossmayera) izradio je majstor Rendić njegov kip iz bijelog mramora. Bila je to posljednja radost njemu, u velike počašćenu, uoči blize smrti. Upravo bijaše stiglo iz Firence prekrasno to remek-djelo (»Kurelac samo da ne govori« piše Rački — Strossmayeru!). Kurelac se otputio 17. juna po podne u zgradu Akademije, da kao jedan od prvih na žive oči svoje ugleda vlastiti spomenik. Ali uslijed nagle malaksalosti klonu putem i vraćen u bolnicu izdahnu tamo o ponoći istoga dana.

Blaga je to bila i spasonosna smrt, jer — kako Rački pisa u Đakovo — »Nije već ni bio za življenje«. Svi koji su ga poznavali iz minulih dana duhovita, živahna, razgovorljiva i na svaku šalu pripravna, bolna su srca gledali žalosno propadanje njegovo, koje je u sve većoj mjeri napredovalo, iza kako bijaše koji tjedan prije udaren od kapi.

---

[1] Narodne Novine, 1870 (br. 143).

METELWIN Digital LIBRARY

U predvečerje 19. juna krene sprovod iz bolnice milosrdnih sestara u gornjoj Ilici prema groblju sv. Jurja. Takove žalobne manifestacije Zagreb skoro nije vidio. Dva puna sata trebala je nepregledna povorka, da stigne i da se u širokom okrugu poreda uokolo groba, koji mu bijaše spremljen tik do prerano preminulog njegovog odličnog i toliko dragog učenika Ivana Dežmana. Povorci na čelu stupao je ban Ivan Mažuranić sa odjelnim pretstojnicima Jovanom Živkovićem i drom. Pavlom Muhićem. Sva školska mladež isprati velikog narodnog učitelja i prosvjetitelja. Građanstvo, činovništvo i sve kulturne i privredne institucije bijahu zastupane u znatnom broju. Tik pred cvijećem okićenim lijesom i pored njega, koji je počivao na sjajnim mrtvačkim kolima, u koja su bila upregnuta četiri konja, stupahu pravnici pod svojim barjakom u svečanim odorama, sa golim sabljama. Pred njima nosio je jedan pravnik na jastuku knjigu okruženu lovor-vijencem. Slijedili su pokojnikovi drugovi-akademici pod vodstvom svoga predsjednika dra. Frana Račkoga. Od rodbine ne bijaše nikoga, a tu se obistinila krasna riječ Kurelčeva, da doduše već nema bliže rodbine, da mu je ali zato cijeli narod sve sami rođaci. — Uz tugaljivo brujanje zvonova, progovorio je nad grobom akademik Adolfo Veber-Tkalčević, nekadašnji njegov protivnik u nauci. Dirljivim i toplim riječima tumačio je on duboki bol majke domovine nad gubitkom takova sina. Na kraju reče: »Pa ti, Frane brate, takov i tolik u ovaj si tiesni grob legao! Je li moguće, da tebe tako slavna muža niekoliko grudicah zemlje krije? Nu kad je sbilja tako, u velikoj nas boli tieši jedina misao, da ćemo se s tobom i poslije smrti živim, moći razgovarati putem kipa, koji ti je narod za viečni spomen slavnih dielah domorodnom umietnošću sačuvao«.

Dana 15. X. 1885. preneseni su, o pedesetgodišnjici hrvatskoga preporoda, smrtni ostaci Frana Kurelca s onima Ljudevita Gaja i ostalih narodnih prvaka na Mirogoj, u počasnu ilirsku arkadu, koju je grad Zagreb posvetio: »Uskrisiteljem naroda hrvatskoga, pobornikom za knji-

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

Br. 26. U Zagrebu dne 27. lipnja 1874. **God. VI.**

Izlazi svake subote. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. — Rukopisi se ne vraćaju.

Nekrolog. — U spomen Franu Kurelcu. — **Zabava:** Divlja djevojka. — Pomagaj. — Siromah plemić. — **Pouka:** O razvijanju i radu čovječjega uma na temelju prirodoslovnoga znanja. — Iz Mletaka. — **Književnost i umjetnost.** Poviest i način slikarije na liepu. — **Listak.**

FRAN KURELAC

RODOM IZ BRUVNA,

PISAC HRVATSKI,

PRAVI ČLAN JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI,

POŠTENJAK POZNAT SVEMU NARODU,

PRESTAVIO SE DNE 18. LIPNJA 1874. U ZAGREBU

IZNENADA

U VJEČNU POSTOJBINU

U 61. GODINI VIEKA SVOGA.

Bijaše bistra uma, dobre duše, žarkoga hrvatskoga srdca, čovjek iskren, negledjući pred nikim u zemlju, revan ko mrav. Proučiv mnogo knjiga, razvedrio mnogo srdaca i obašav veći dio našega naroda ukrasio našu knjigu mnogim biserom. Sinci hrvatski, budi vam njegovo poštenje uzorom!

Laka mu zemlja hrvatska!

Vječna mu pamet medju nami!

AUGUST ŠENOA O FRANU KURELCU

ževno jedinstvo plemena Slavenskoga Juga. — U proslavu pedesetgodišnjice njihova Bogom posvećena rada, ovaj hram mira i slave podiže glavni grad Zagreb i predaje narodu hrvatskomu, da časti njihovu uspomenu zahvalno, vjerno, uztrajno, nastavlja slavno im djelo, i sretno dovrši«.

*

»Čudoviti putnik i patnik naš«, kako ga je nazvao mezimac njegov Bude Budisavljević, bijaše stigao do kraja svog zemaljskog putovanja.

Njegovu smrt popratiše javna glasila hrvatska izražajima velike tuge i simpatije. Uz spomen dobrih svojstava i neosporivih zasluga Kurelčevih oko napretka domaće nauke isticao se čisti njegov značaj i muževna njegova postojanost kroz čitav njegov nelagodan i nemiran život.

Lijepu mu je počast dao, malo dana iza smrti, August Šenoa na čelu svoga »Vienca«: **»Fran Kurelac rodom iz Bruvna, — pisac hrvatski, — pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, — poštenjak poznat svemu narodu, — prestavio se dne 18. lipnja 1874. u Zagrebu iznenada u vječnu postojbinu u 64. godini vieka svoga. — Bijaše bistra uma, dobre duše, žarkoga hrvatskoga srdca, čovjek iskren, negledjući pred nikim u zemlju, revan kao mrav. Proučiv mnogo knjiga, razvedrio mnogo srdaca i obašav veći dio našega naroda ukrasio našu knjigu mnogim biserom. Sinci hrvatski, budi vam njegovo poštenje uzorom! — Laka mu zemlja hrvatska! Vječna mu pamet medju nami!«**

A u listku sjeća se usrdnim svojim načinom »starca Frana, hrvatskog akademika i filologa, čovječuljka u sivoj surki pod širokim šeširom, rumena lica, zavinutih brkova« i daje u malo jezgrovitih riječi sliku njega i njegova putovanja po hrvatskom Zagorju, Posavinom, Krajinom, jadranskim primorjem i otocima i hrvatskim naseobinama u Ugarskoj, kuda je prošao drenovačom svojom, ispitujući dušu naroda. »Bijaše čudak, kadkad svojeglav i otresit, al duša, ljudi, duša kao žeženo zlato, skroman hrvatski sin, čovjek velika uma, velika znanja i dok se pod stare dane

METELWIN Digital LIBRARY

nije zabušio u sitnice, ne znam, koje mu je prozaično pero bilo ravno«.

Srdačnim ovim izražajima iskrene simpatije Augusta Šenoe pridružio se u istom broju »Vienca« i Ivan Trnski pjesmom posvećenom uspomeni Kurelčevoj. Lijepo je tu istaknuta neprekidna i tijesna povezanost Franina sa udesom domovine i roda u stihovima:

»I s rodom tebi mililo se nadat,
Tugovat tugu, bojat se i borit,
I s njime vazda bilo ti je stradat,
Nadnositi se nad taj glib strmovit;
A da mu bješe srećnijemu biti,
Nadkrilio bi oblake nam i ti!«

Na kraju, dozivajući kasnije sretnije dane, naslućuje pjesnik u riječima:

»A bude li nam sjaju se dovinut,
Iz kipa tvoga radost će nam sinut!«

ponovo uskrsnuće slave pokojnikove.

U skupnoj sjednici Jugoslavenske Akademije dne 30. juna objavio je pretsjednik dr. Franjo Rački žalosnu vijest o smrti člana Frana Kurelca. Tajnik dr. P. Matković izrekao je tople riječi priznanja pokojniku, »koj bješe svoj život posvetio poznavanju slovinskih, a navlastito hrvatskoga jezika i književnosti i stekao si kao književnik, učitelj i rodoljub, slavno ime ne samo u svojega naroda, nego i u ostalom slavenskom svijetu«.

Vijest o njegovoj smrti bolno je odjeknula i kod mladih njegovih prijatelja u Beču. Na dan 27. juna dalo je omladinsko društvo »Velebit« za nj odslužiti u sveučilišnoj crkvi svečane zadušnice, kojima je prisustvovao lijep broj hrvatske mladeži. — Hrvatsko primorje, njemu za života toliko milo, duši njegovoj priraslo i nikada nezaboravljeno, i ono se pridružilo iskazima žalosti. U Trsatskoj crkvi, na očigled pokojnikova »Slovinskog morja«, preostali još vjerni tamošnji prijatelji u tihoj se molitvi sjetiše nekadašnjeg svog miljenika.

U javnoj sjednici filozofsko-juridičkoga razreda Jugoslavenske Akademije 11. novembra 1874 čitao je pravi član Adolfo Veber svoj »Viekopis Franje Kurelca«, koji je kasnije štampan u »Radu«. Tu se učeni i revni pregalac na polju hrvatskog jezikoslovlja dolično iako ponešto subjektivno, kao bivši književni protivnik Kurelčev, trudio, da se na temelju vlastitog znanja i jednog dijela rukopisne ostavštine, oduži uspomeni pokojnog druga — akademika. Ovaj životopis, o sebi vrlo vrijedan i valjan prilog poznavanju života i naučnog rada Kurelčevog, nije bio posvuda jednako povoljno primljen. Prigovaralo se Veberu, da se neopravdano bezobzirno dotaknuo štokojih navika i neprilika u privatnom životu Kurelčevom. Gorljiv pristalica »riječke škole« hrvatski pjesnik Lav Vukelić javlja ovim povodom Budisavljeviću: »Životopis Kurelčev, što ga je napisao slavni akademik, pobunio je cielo Primorje!« Tome je dao izraza i Ivan Fiamin u svom već spomenutom članku u »Obzoru«, što ga je »u ime više Kurelčevih učenika« napisao u obranu mile im uspomene na nezaboravnog učitelja i očinskog prijatelja.

Zaključna, vrlo lijepa karakteristika, kako ju je dao Veber u toj svojoj radnji, dokazuje ipak dobru njegovu volju i očitu nakanu, da ublaži gdjekoje oštrine, koje su mu se bile potkrale:

»Evo, braćo, opet jedne zviezde, koju nam je nemila smert s obzora narodnjega rada prerano i zavidno u grob stergla. Ako drugi govornici nastoje uzvisiti i malene stvari, mene se je truditi, da riečju bar daleko nezaostanem za veličinom pokojnikovih dielah. Budući vojničkoga roda, u kerv mu se pretočilo otčevo junačtvo, po kojem je već u zibki bio i diete i vojnik skupa. Pervi neprijatelj, na koga se je mladićem oborio, bijaše neznanstvo. Da ga svlada, nije se zadovoljio samo domaćim kovačnicami, već je i u inostranstvo pohitio po svietlo i shodno oružje. Tko bi izbrojio pute, kojimi je hodao u tom pravcu? To je ipak živa istina, da je zabaciv obične, svojimi hodao puti. Slovenski ga je Gradac i niemački Beč vidio, gdie se trudi učenjem glavnih europejskih jezikah. Tko ga je slušao, kako germansku oštrinu blaži romanskom mehkoćom, a

METELWIN Digital LIBRARY

kako oboje začinja slavjanskom jezgrovitom milotom, morao se je čuditi tolikim gerlom u jednom gerlo. Svaki ga je od rečenih narodah mogao po govoru svojim sinom zvati. Što da kažem o tančini suda, kojom je umove svladjivao, o neprekidnom toku govora, kojim je poput rieke sve sobom nosio. Bio je upravo govornik. To mu sviedočanstvo dade g. 1848. domaća naša vlada, koja ga i pozva, da i govorom i pismom navraća narod na prave staze. Tako radeć da narodu uzčuva život, sam svoj život po dva puta na kocku metnu. Tjerajuć tako neznanstvo i u sebi i u prostom puku, uze ga progoniti i u njegovoj omladini kano učitelj hervatskoga jezika na Rieci. Svaka mu u tom poslu knjiga, svaka listina, svaka pismena odtercina, dà i svaka baka bijahu uzdisani učitelji čiste hrvaštine, koju je u dušu ondješnje mladeži prelievao. Ali nezadovoljan bogatstvom živućega jezika, koji je po nauku za čudo dobro poznavao, zaroni se svom snagom svoje plemenite duše u tajne i dubljine stare knjige naše. Inače se samo jaki i veliki ljudi primaju velikih stvarih; on je tiela slaba i malena uzeo na svoja pleća svu prošlost našega jezika, ter bi bio jamačno klonuo pod teretom, da ga nije sretno izniela neobična jakost i veličina njegova duha. Jedan čovjek obuhvati sve pisce prošlosti naše. Sakupivši tako kap po kap sve bogatstvo hervatskoga jezika, izlio ga kano rieku, osobito onda, kad je narodu r e k a o k o j u o povjesti knjige naše. Samo cvieće naških livadah, sam med naških košnicah, al ujedno čverste hridi naških gorah. O da nam je osvanulo mnogo takovih knjigah, nebismo se tako često prebijali oko tudjih pragovah, već bismo romonili čistim hervatskim govorom, komu je pokojnik bio najviernijim stražarom. Po njegovu će slogu, osnovano doduše na sadašnjosti, al izpremiešanu najdavnijom prošlošću, razboriti potomci lahko stvoriti jezik budućnosti.

Što da reknem o ljubavi njegovoj prema narodu? Ljubio ga je tako vruće, da ga niti razbiešnjeno more krivoga javnoga mnienja, niti gromovi mogućnikah, niti iste striele progoniteljah, koje su ga više putah i pogodile u životu,

nisu mogle odvratiti od njega. Volim poštenu biedu, govoraše često, nego sramotno obilje. Hervatom se je rodio, bio i umro.«

*

Usrdne riječi tople simpatije posvetio mu je skoro iza njegove smrti štovatelj iz riječkih dana, srpski književnik i novinar E m i l Č a k r a, u novosadskom »Javoru.«[1]

»Recimo koju na mogili Frane Kurelca slovinskog pijonira.« Pod tim je naslovom pisac nanizao rukovet uspomena o mrtvom prijatelju: »Teško li je Frane rodom iz Bruvna, starinom Ogulinče, znanče sa Reke i Kresnice, reći ma i koju, istina o tebi malom čojku po izgledu — no čelične volje i orijaška duha«, koji reče: »Za domovinu, svega roda kuću, evo me živa, evo me mrtva.«

Prikazavši kratko i jezgrovito nemirni život Franin veli mu još uz drugo: »Frane! Ladno čelo mrditi se neće, ako kao čojku od istine, golu istinu rečem, jer na što bi onda moje poštovanje i tvoja ljubav bila. U tvojim grudima behu ljubav i mržnja, jedna naprama drugoj nasadjeni . . . I ti si imao u sebi ono religiozno negodovanje na prama Vlasima — Racima; ;nu ipak umeo si — mogao si — teo si — pregoreo si mržnju, kad je bilo Vlahe il' veru im pofaliti. I to je Frane, što je veleumima dato, svaki pigmej nemože se dotle uzdići . . .« »Poznavao i pratio našu književnost kako malo koj i u nas i u opšte u Slovena.«

»Kao što je čudan bio u knjizi, u politici, taki je bio i u običnom životu: osobenjak, slobodnjak, poštenjak, ne hajao ni za cara ni vezira, do za svoj narod i misao; pak zato više krat bio i go i gladan, prezren i poturen, no niko ga prodrmati ne moga.«

»Nije znao Frane, ni skloniti se, ni prikloniti se, već oholim čelom ma i praznim trbuhom hajde u Vinodol medju staroslovinsku — iljadu godišnju decu. Frane je pravo zaljubljen u Vinodol, Krku i Pašman . . . naišavši tamo na govorni staroslovinski genitiv, grlio ih i ljubio, pretio je Zagrebu, a smejao se učenim društvima; to ne bija onaj

[1] U brojevima 19—21 od g. 1874.

METELWIN Digital LIBRARY

ozbiljan — suvoparni ispitalac — već vedro čelo, sevajuće oko pokaziva ga kao kakvog pobednika; i bez krune, i bez lavor-venca.«

»Jednom reči: Likota, u njem beše oličen, u svakom pravcu, u svakom pogledu. Svoju dokazanu krivicu ni sam sebi nije opraštao, a drugome ponajmanje. Unutarnjost je vavek kuvala, a vrh kiptio.«

Emil Čakra, osobenjak i on, bio je po ćudi i po slijedu misli donekle srodan Kurelcu. Pokrenuo je 1860. u Novom Sadu list »Slovenka« sa programom »snaženja osećanja slovenske solidarnosti među Srbima.« Obećavao je, da će list »idealizovati slovensko pleme, taj golubiji narod, koji ima da zameni iznurene Latine i istrošene Germane, i da zapali buktinju nove i više, čisto slovenske civilizacije.« — Iza prvih devet brojeva, pod pritiskom cenzure »Slovenka« je prestala izlaziti.

*

O tridesetoj obljetnici Kurelčeve smrti sjetio se Bude Budisavljević svog ličkog dobrotnika, duboko proćućenom svojom studijom »Recimo koju o Franu Kurelcu.«[1] Uz priopćena pisma ovih naših dičnih dioskura ovo je daleko najljepše, što se o Kurelcu dosada objavilo. Iz tih redaka ne izbija samo milota srca toli čuvstvenog pisca, već nam se očituje i neobičan jedan kult tradicionalnih rodoljubnih uspomena, umiljato jedno putovanje stopama ljubljenog duševnog pobratima i uzornika, uz oživljavanje dalekih godina mladosti. Na osnovi ličnih svojih dojmova, s pomoću savjesno pribranih vijesti iz ustiju rođaka, prijatelja i znanaca pokojnikovih, kao i upoznavanjem gotovo svega, što je doonda o Kurelcu bilo napisano, savijen mu je vijenac neuvela cvijeća harne uspomene, koji doista nikada ne će uvenuti. Neka nam završne riječi zbore o osjećajima onoga, koji ih je napisao:

»Poočime Frane! Pred domala 15 godina stigoh kao novi glavar Tvoga i moga starog zavičaja u Bruvno, i prvi mi korak bješe k rodnomu domu Tvomu, besmrtni pokoj-

[1] »Građa za povijest hrvatske književnosti«. IV.

niče! Zahvalni učenik postadoh ondje i gole glave izmolih tihu, toplu molitvu: čuo je Gospod! A danas, gdje se navršuje ravnih 30 godina, što Te je poželjela ilova gruda, na kojoj si se u dobri čas po nas polegao — polažem evo na grobnu Ti ploču skromni ovaj pomenak, danas i do sljednjega mi dana imenu i prahu tvomu odan sinovskim poštivanjem.

Bio si čovjek i samo čovjek, a ne anđeo; ali čovjek velika uma i prostrana srca, preodana narodu i domovini.

Pa slava Ti, Frane, književna diko naša! Tvoje ime uginuti ne će! A hvala Ti za sve, nezaboravni učitelju, zemljače, očinski prijatelju, dobrotvore moj, pa tri puta i dovijeka hvala!«

*

Deset godina poslije (1914), odao mu je doličnu poštu, vrijedni i zaslužni naš kulturni pregalac dr. Nikola Andrić. U podlistku »Narodnih Novina« iznio je tada o četrdesetgodišnjem spomendanu smrti sve glavnije zgode iz Kurelčeva života i djelovanja, protkavši taj svoj trud očitom simpatijom za slavnog pokojnika.

Godine 1916 izdao je Dr. Branko Vodnik, kao III. svesku »Odabranih djela za školu« obilan izbor iz Kurelčevih djela, pod naslovom »Fran Kurelac. Runje i pahuljice«, sa lijepim i vrsnim uvodom »Život i djela Frana Kurelca.« Ovo je bila predradnja za opširniji životopis Kurelčev, koji je namislio bio ali zbog rane svoje smrti ne ostvario.

U novije je vrijeme objelodanjeno razne sitnije građe, naročito neka novo pronađena pisma Kurelčeva, a posebnoga su spomena vrijedni, zanimljivi prilozi, što ih je štampao u »Građi« i drugdje neumorni i vrsni hrvatski literarni historik, član akademije Vladoje Dukat.

Neka bude konačno spomena i osjećajnoj pjesničkoj apologiji, što ju je Kurelcu posvetio Vladislav Vežić u svojoj »Milovanci«, prenesavši u svoje stihove topli izraz ljubavi spram dragog mu pobratima Frana, veličajući »Prokušano prijateljstvo staro«, što ih je vezivalo »Kroz cijeli zgodoviti život. «

Narodna čitaonica i knjižnica SLOBODA

BIBLIOGRAFIJA KNJIŽEVNOG RADA FRANA KURELCA

1. **Kurelac Frane:** Zori Dalmatinskoj. Rodu Dalmatinskomu. (»Zora Dalmatinska« 1848, u broju 16, od 17 IV)

Počima: »Sada nam je uskers, sada sloboda, sada preporod i novi xivot.« — Svršava: »Ove riči izručujem peru slovinskomu Anti Kuzmaniću.«

2. **(Kurelac Fran).** Proglasi Pisani Godine 1848. a. Proglas na Krajičnike. — b. An die Deutschen der westlichen Comitate Ungarns. — c. Dragi Hervati po Vugerzkoj zemlyi imenito po varmeji Saprónszkoj, Mosónyszkoj i Zseléznoj. — ć. Braćo Rumunji po Banatu i Erdelju. — č. Braćo Slavonci po Slavoniji i po krajini slavonskoj.

Štampani letaci u velikom formatu. (Onaj na Rumunje »u Beogradu na njihov jezik preveden i odonud po narodu razaslan«).

Zajedno preštampani / sa nekim pravopisnim promjenama / u knjizi: »Fluminensia« (1862), na str. 111—141.

3. **(Kurelac Fran.)** Odgovor / na / one magjarske hartije, / što / je tužna Rothova vojska / kući poněla / U Zagrebu 25. listopada 1848. / Štamparija dra. Ljudevita Gaja. / 16 strana u mal. 8ni.

Preštampano u knjizi »Fluminensia« (1862), na str. 142—154. — Imade i izdanje ćirilicom.

4. **Pripovesti iz svetoga pisma staroga i novoga zakona.** Napisao L. Bande, nědgašnji profesor kolegije Stanislavske u Parizu, a na slovinski jezik prenio iz francuzkoga Franje Kurelac, Ličanin iz Bruvna. Za děcu i za škole.

Rukopis neštampanog tog Kurelčevog djela nalazi se u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (iz Gajeve knjižnice). Nastalo je svakako g. 1848, a predgovor pisan je: »U Zagrebu 24. sěčnja 1849.« Francuski izvornik štampan je u Parizu g. 1847.

Vidi: Broz I. Prva Kurelčeva knjiga. (»Vienac« XI (1879), na str. 607—8.)

5. **Govori / Iz / Rimskieh Pisac** / Na Hrvatski Jezik / Preveo / Frane Kurelac / učitelj istoga jezika na latinskih školah Rěčkieh./ Dodatci: / Pozdrav Učitelja Svojim Učenikom. / I / Mladost Zanešenost. / Alegorija. / Reka. / Štamparija Bratje Karleckih / 1849. / 22 strane u 8-ni.

METELWIN Digital LIBRARY

U predgovoru: »Svakako treba da sudac bar jednim okom zažme jer mi je ovo prvi prevod: a prvi se štenci u vodu hitaju. — Prevoditelj«.

6. **Kako Da Sklanjamo Imena** / Ili / Greške Hrvatskih Pisac / Gledè Sklonovanja / Osobito 2- A. Padeža Množine / Od / Frane Kurelca, / Učitelja Narodnoga Jezika Na Latinskih Školah Rečkih./ / Izvadjeno iz školske izviesti za godinu 1851. do 1852. / U Reci 1852. / Štamparija bratje Karleckyh. /

Na novo štampano u: »Fluminensia« (1862), na str. 155—180.

7. **O preporodu / Knjige Slovinske Na Jugu.** / Govor / Što Ga Je Složio / Frane Kurelac / Učitelj Narodnoga Jezika Na Latinskih Školah U Reci / A Na Koncu Školske Godine Izgovorio / Věnceslav Urpáni / Učenik Sedmoga Razreda Na Istieh Školah. / Trst, štamparija Lyoydova 1853. / 4 str. vel. formata. / Maleni folio /.

Na novo štampano u: »Fluminensia« (1862), na str. 24—35. — Vidi »Neven« God. II (1853), na str. 543: »G. prof. Frane Kurelac izdao je u Tèrstu krasan govor »o preporodu knjige slovinske na jugu«. Knjižica stoji 6 kr(ajcara)«. — Nadalje preštampano na str. 27—34 knjige: »Hrvatska književna kritika«. Ured. dr. Ljub. Maraković. Zagreb 1935. (»Sto godina hrvatske književnosti. V.)

8. **Recimo Koju.** / Progovorio / Frane Kurelac, / starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. / Karlovac 1860, / Slova Prettnerova. / VI 160 str. i 1 l., u 8ni.

Na str. III—VI: Predgovor »Mili čitaoče« — »U Severinu pod lipom na Petrovu 1860. — Pisac.«

Prikaz (nedovršeni) tog djela od V. Jagića. (»Narodne Novine« 1860, br. 216—222)

9. **Pokorni I Mnozi Ini / Psalmi Davidovi** / složeni / U Slovinski Jezik / na čislo i miru / Po Šimunu Budineu / Popu Zadraninu. / — Pěsma / O Muci Gospodinovoj / od / Iva Tomka Marnavića / Splićanina. / — Iznovice na vidik ih iznesè / I O Popu Zadarskom Progovori / Fran Kurelac / starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. / Na Rěci / Troškom piščevim. / 1861. / (Slova Herkula Rezze.) / 2 l. XXXV i 111 str.

Posvećeno: »Mnogo Počtivomu Gospodinu / Ivanu Vončini / Novljaninu / prvomu podžupanu nekadanje župe Severinske / sada Rěčke / prijatelju svomu.«

10. **Fluminensia** / ili / Koječega / Na Rěci / izgovor'enâ, spěvanâ, prevedenâ i nasnovanâ / po Franu Kurelcu / starinom Ogulincu a rodom iz Bruvna u Krbavi. / Troškom Biskupa Djakovačkoga. / U Zagrebu. / Slovi Antuna Jakića. / 1862. — VI 226 str. i 2 l. u 8-ni.

Posveta: »Dragim muževom i junošam, kojim na Rěci ja učiteljem bio.« — »U Djakovu u oči ss. Ćurila i Metoda god. 1862.«

Prikaz knjige iz pera V. Jagića izašao je u »Pozoru« 1862 br. 125.

11. **Kurelac F.** Čast i čest na ukaz iz »Tumača«. (»Književnik«. God. II. (1865), na str. 161—175.)

»Na želju g. Kurelca štampa se ovdje jedan odlomak iz njegova tumača sasvim onako, kakovo će biti čitavo djelo. — Uredn.«

Djelo nije nikada kraju privedeno. — Rukopis autora u arkivu Jugoslav. Akademije.

12. **Runje i Pahuljice.** / Pěsni / Porugljive I Pastirske / ponajveć Dubrovačke. / Skupio ih ' iz rukopisov starijih i novljih / te ih kděkud i tumačio / Fran Kurelac / starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. / Umetnula se u Pripomenak i pověst o ratovima / Uskočkom i Mantovanskom. ' Troškom Njegove Světlosti viteza Zmajića Svet — Ivanjskoga. / U Zagrebu 1866—68. / Pismenî Dragutina Albrechta. / — LXI i 120 strana u mal. 8-ni.

Posvećeno: »Přesvětlomu gospodinu Vitezu Bartolu Zmajiću.... poněkle velikomu županu župe Rěčke... mojemu sladkomu dobrotvoru«.

Imade maleni broj rijetkih, posebnih primjeraka, sa dodatkom od 19 strana erotičkih pjesmotvora: »Pěsni Paše Primoevića od Fioke. — Pěsan od gonetaka. — Začinke.« — O tom veli V. Jagić: »Kurelac je sjećao na sredovječnoga humanista svojom ljubavlju prema književnim djelima, koja se mogu nazvati erotica.« — V. Vežić piše Kurelcu 28 V 1868: »Za što, moja otočka diko, niesi poslao i meni one pjesme kostretuše, koje si izdao na po se i poklonio njekiem prijateljem, a na mene zaboravio?«

13. **Kurelac Fran.** Slavjansko narječje. (U: Izvješću gimnazije zagrebačke. 1866—67.)

14. **Imena / vlastita i splošna / Domaćih Životin** / u Hrvatov a ponekle i Srbalj. / S primětbami. / Muka / Frana Kurelca, / sta-

METELWIN Digital LIBRARY

rinom Ogulinca a rodom iz Bruvna u Krbavi. / U Zagrebu 1867. / Troškom Svetozara Galca. / — 64 str. u vel. 8-ni.

15. **Stope Hristove** / čto ih někad napisao na jeziku Latinskom / Toma Hammerken, koludar s. Augustina, iz Kempena; / a sad ih na Hrvatski jezik prěveo / Fran Kurelac, / starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna / u Krbavi. / U Zagrebu 1868. / Slovi Dragutina Albrechta. / — XXII 375 i VII str. i kazalo (6 str.), u 18-ni.

Posvećeno: »Prěuzvišenomu .. gospodinu .. Josipu Jurju, biskupu Bosanskomu i Srěmskomu u Djakovu.«

Imade maleni broj, rijetkih, na odličnom „jakom papiru štampanih primjeraka.

16. **Placere** / ili: / Kako Je Tu Misal Izgovarao / Narod Slovinski Na Jugu / vsimi věkovî / knjige mu i života? / Trudak / Frana Kurelca, starinom Ogulinca a rodom iz Bruvna u Krbavi. / Uzeto iz (III knjige) »Rada akademie Jugoslovinske.« / U Zagrebu 1868 / Pismeni Dragutina Albrechta / — 24 str. 8-ni.

17. **Teg / I / Vse Mu Žilice I Kitice.** / Rabotica / Frana Kurelca, / starinom Ogulinca a rodom iz Bruvna u Krbavi. / Uzeto iz devete knjige Rada Jugoslovinske akademie. / Zagreb 1869. / Slovi Dragutina Albrechta. / — 48 str. i 1 l. u 8-ni.

18. **Silva** / Ili Koja Su Imena / Dubu, Grmu i Dubravi? / Redom Ih Načitao I Razlike Im Razbirao / Fran Kurelac, / Starinom Ogulinac A Rodom Iz Bruvna u Krbavi. / Uzeto iz dvanaeste knjige Rada Jugoslovinske akademie. / Zagreb 1870. / Slovi Dragutina Albrechta. / — 56 str. u 8-ni.

19. **Kurelac Fran.** Sofia Wegierska. (Književna studija Leona Kaplinskoga. Preveo F. K.). »Vienac« br. 30 (1870).

Preštampano u knjizi: Tomić Janko. Hrvatska stilistika. Zagr., 1875., na str. 368—378.

20. **Kurelac Fran.** Izvještaj o putovanju u Dalmaciju godine 1867. (U Zagrebu 25 listopada 1869.) U »Radu jugoslav. akademije« XII (1870) 2 strane.

21. **Larochefoucauld.** Prevod Frana Kurelca.

»Ja mal da ne vsaki dan o sebi krnjim i mrvim / a na to su me naveli moji prievodi Tome i Larochefoucaulda. /«. Kurelac u pismu (1870), priopćenom u »Hrvatskoj stilistici« Janka Tomića, na str. 183.

22. **Jačke** / Ili / Narodne Pěsme / Prostoga I Neprostoga / Puka Hrvatskoga / Po Župah / Šoprunskoj, Mošonjskoj I Želěznoj / Na Ugrih. / Skupio / Fran Kurelac / Starinom Ogulinac A Rodom iz Bruvna u Krbavi. / Zagreb. / Slovi Dragutina Albrechta. / 1871. / — XLIX 313 i IV str. i 1 l.. U vel. 8-ni.

Posvećeno: Přesvětlomu Gospodinu Vitezu Bartolu Zmajiću.. Mojemu Milomu I Počtenomu Dobrotvoru.« Na str. 309—313: Pěsni Hrastjanske (kod Karlovca).

23. **Brojanica** / Ili Deset Glagolskih Zrnac / T. J. / Deset Razpravic / O Nêkojih Glagolov Naših. Razpravljao / Fran Kurelac, / Starinom Ogulinac A Rodom Iz Bruvna u Krbavi, / (Prvo kolěnce) / Uzeto iz XV. XVI. knjige »Rada« Jugoslovinske akademie. / Zagreb 1871. / Slovî Dragutina Albrechta. / — 162 str. u 8-ni.

24. **Brojanica.** Nastavak. (Brojanica ili drugih deset glagolskih zrnac.«) Drugo kolěnce. (»Rad« XX. i XXV.) Zagreb 1872—73.

25. **Slova / nad grobom / Ljudevita Gaja** / izgovorena / Franom Kurelcem. / U Zagrebu 1872. / Narodna tiskarnica dra. Lj. Gaja. / — 6 stranica u mal. 8-ni., bez paginacije.

Preštampano u »Vodnik dr. B. Runje i pahuljice. Izbor iz Kurelčevih djela. (1916), na str. 115—122 i u knjizi: Tomić Janko. Hrvatska stilistika. (1875), na str. 461—465.

26. **Stariji Oblici Samostavni** / Napisao / Fran Kurelac. Na po se štampano iz XX. knjige »Rada« jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî. / U Zagrebu 1872. / Štamparija Dragutina Albrechta. / — 12 str. u 8-ni.

27. **Koje su u nas rěči / za / Vuhvenike** i vuhvenice itd. / Od Fr. Kurelca. / Preštampano iz XXIV. knjige »Rada« jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. / U Zagrebu. / Slovî Karla Albrechta. / 1873. / — 31 str. u 8-ni.

28. **Kurelac Fran.** Vlaške rěči u jeziku našem. Zagreb 1872. 45 stran. u 8-ni. (Posebni otisak iz »Rada« jugoslav. akademije Sv. XX. (1872).

29. **O Glagolu Objicere** / Kako Nam Ga Na Našem Jeziku Izreći. / Od Fr. Kurelca. / Napose štampano iz XXIII. knjige »Rada« jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. / U Zagrebu 1873. / Štamparija Dragutina Albrechta. / — 8 str. u 8-ni.

METELWIN Digital LIBRARY

30. **Mulj / Govora nespretnâ i nepodobnâ** / nanešen na obale našega jezika; / ili / O barbarismih. / Od / Fr. Kurelca. / Preštampano iz XXIV. knjige »Rada« jugoslavenske akademije / znanosti i umjetnosti. / U Zagrebu. / Slovî Karla Albrechta. / 1873. / — 48 str. u 8-ni.

31. **Kurelčev Agrikola** (»Život Julia Agrikole«). Priopćio potpuno po piščevom rukopisu i prijepisu za štampu dotjeranoga, koji se nalazi (pod sign. I. a. 105.), u arhivu Jugoslavenske Akademije dr. Milivoj Šrepel. (»Građa za povijest hrvatske književnosti« II. 1899.), na str. 245—269.

Preštampano u knjizi: Vodnik dr. B. Runje i pahuljice. Izbor iz Kurelčevih djela. (1916), na str. 68—114. — Odlomak toga prijevoda / pogl. 30—34 / priopćen je u II knjizi Petračićeve »Hrvatske čitanke«. (Zagreb 1880), na str. 470—473.

32. **Fran Kurelac** / Runje I Pahuljice / Izbor iz Kurelčevih Djela. / Priredio / Dr. Branko Vodnik. / U Zagrebu, 1916. / Tiskom Boranića i Rožmanića. / (Odabrana Djela Za Školu / knjiga III. / Naklada Izdavača.) / XXXII. 126 str. 1 l. u 8-ni.

Sadržaj: Kakvu je biti slovu. — Divni umiljatnik iz Munjave. — Hrvati i Slovenci. — Iz knjige »Fluminensia«. — Osud jezika uhu najugodnijega. — Aforizmi. — Život Julija Agrikole. — Slova nad grobom Ljudevita Gaja. — Napomene urednika.

Na str. V. — XXXII : Život I Djela Frana Kurelca.

VAŽNIJA ŽIVOTOPISNA GRAĐA
ŠTAMPOM PRIOPĆENA PISMA
FRANA KURELCA

METELWIN Digital LIBRARY

1. **Album Zaslužnih Hrvata XIX. Stoljeća.** Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa. Sakupio, popunio i izdao Milan Grlović. Slike crtao Stjepan Kovačević. Naklada i tisak Matićevog litografskog zavoda. Zagreb 1898—1900.

Svezak XV. 4. Fran Kurelac 1811—1874. 2 strane u vel. — 4-ni. (Sa slikom).

2. **Andrić dr. Nikola.** Fran Kurelac. O stotoj obljetnici rodjenja mu. (»Narodne Novine«,1911, br. 220—221).

3. **Bogdanović dr. David.** Pregled književnosti hrvatske i srpske. Knjiga druga. Dio I. Zagreb, 1916. (Na str. 197—213: Fran Kurelac. (1811—1874).

3a. **Breyer Mirko.** Ljudevit Gaj i Fran Kurelac. (P. o. iz »Novosti«) Zagreb 1932. 19 str. Sa 2 slike.

4. **Breyer Mirko.** Iz riječkih dana Frana Kurelca. (P. o. iz »Narodne Starine«) Zagreb 1933. 7 str. Sa slikom.

5. **Breyer Mirko.** Fran Kurelac i Matko Baštijan. (»Istra« 1934, br. 12—14).

6. **Breyer Mirko.** Fran Kurelac und die Tschechoslovaken. (»Prager Presse« 1934).

7. **Breyer Mirko.** O Franu Kurelcu. (P. o. iz kalendara Sv. Sava za 1934 g.) Zagreb 1933. 14 str. Sa slikom. (ćirilicom).

8. **Breyer Mirko.** Kurelac u Đakovu. (»Hrvatska književna kritika«. Ured. dr. Ljub. Maraković. Zagreb 1935, na str. 66—83).

10. **Budisavljević Bude.** Recimo koju o Franu Kurelcu. O 30. obljetnici smrti njegove. (»Građa za povijest hrvatske književnosti.« Izd. Jugoslavenska Akademija. Knj. IV (1904), na str. 1—68).

Preštampano u knjizi: Budisavljević B. Prijedorski. Iz Mojih Uspomena. Zagreb 1918. (Kom. naklada Knjižare Mirka Breyera), na str. 1—59. Sa slikom.

11. **Budisavljević Bude.** Još nešto o Franu Kurelcu. (»Savremenik« I 1906, na str. 158—59).

12. **Budisavljević Bude.** Franu Kurelcu — 14. I. 1911. (»Savremenik« VI (1911), br. 2). Sa 2 slike.

13. **Budisavljević Bude.** Pet pisama Frana Kurelca Ivanu Fiaminu (»Savremenik« VI (1911), na str. 689—694).

14. **Čakra Emil.** »Recimo koju« na mogili Frane Kurelca slovinskog pijonira. (»Javor«. God. I, br. 19—21. Novi Sad, 1874).

15. **Deželić dr. Velimir.** Dr. Ljudevit Gaj. Zagreb 1910. 194 str. Sa slikama.

16. **Deželić dr. Velimir.** Pisma Pisana Dru. Ljudevitu Gaju. 1831—1848. »Građa za povijest hrvatske književnosti. VI (1909).

Na str. 104—110: Pet pisama Frana Kurelca Dru. Ljudevitu Gaju.

17. **Dukat Vladoje:** Jedno pismo Kurelčevo. (Ivanu Krestiću u Zagrebu. — Senj 2. VII. 1852.) (»Građa« VII, str. 108—109).

18. **Dukat Vladoje.** Iz Kurelčeve Korespondencije. (»Hrvatsko Kolo« Matice Hrvatske. VIII. (1927), na str. 465—470).

Šest Kurelčevih pisama (1868—73), pisanih Nikodemu Jakšiću.

19. **Dukat Vladoje.** Prilozi za biografiju Frana Kurelca. (»Građa« X (1927), na str. 173—182).

20. **Fancev dr. Fran.** Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda. (»Građa« izd. Jugosl. akademije, XII).

21. **Fancev dr. Fran.** Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret. (»Kolo« Mat. Hrv., XVI).

22. **Francev V. A.** Pisma k Vjaćeslavu Hankje iz slavjanskih zemel. Varšava 1905.

Sadržaje 2 Kurelčeva pisma: Reka 29 I 1856; Karlovac 29 VII 1860.

23. **Jagić V.** Fluminensia ili koječega na Reci. Po Franu Kurelcu. / Corrige sodes Roc, deibat et hoc. — Hor. / (»Pozor« 1862 br. 125).

Prikaz i kritika Kurelčeve knjige »Fluminensia«.

24. **Jagić V.** Istorija Slavjanskoj Filologij. SPB., 1910. (Na str. 733—36 biografička crtica o Franu Kurelcu).

25. **Jagić V.** Spomeni mojega života. I deo. (1838—1880) Beograd, Akademija, 1930. (Posebna izdanja LXXV).

METELWIN Digital LIBRARY

26. **Ježić dr. Slavko.** Ilirska Antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda. (Sto Godina Hrvatske Književnosti I). Zagreb 1934.

27. **Jan Kollar 1793—1852.** Sbornik stati o živote, pusobeni a literarni činosti pevce »Slavy dcery. Red. Frant. Pastrnka. Ve Vidni 1893.

28. **Kasumović Milan.** Fran Kurelac i baba Mara. (»Narodne Novine« 1874, br. 138).

29. **M(akanec) A.** Jedno neobjelodanjeno pismo Frana Kurelca. (Profesoru, »pěsniku Slovenije«, Macunu u Trstu. Rieka 1849). »Obzor« 18. VI. 1934.

30. **Maraković dr. Ljub.:** Hrvatska Književna Kritika. (Sto Godina Hrvatske Književnosti V.) Zagreb 1935.

31. **Milčetić Ivan.** Fran Kurelac Ivanu Fiaminu. (1856). »Građa« V, na str. 300—302.

32. **Novak dr. Viktor.** Antologija Jugoslovenske Misli I Narodnog Jedinstva (1390—1930). Beograd 1930.

O Kurelcu, na str. 127. 209—213.

33. **Pavić Matija.** Biskupijsko sjemenište u Djakovu. 1806—1906. Djakovo 1911. (O Franu Kurelcu, na str. 237—239).

34. **Petračić-Miler.** Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. II. Priredio dr. David Bogdanović. VI izd. Zagreb 1926. (Na str. 97—101: Životopis Frana Kurelca. — Na str. 161—164: Iz knjige »Recimo koju«).

35. **Prelog dr. Milan.** Slavenska Renesansa 1780—1848. Zagreb 1923. 484 strane.

36. **Premuda Vinko:** Jedno Kurelčevo Pismo. (Ivanu Brusiću, bogoslovu u Gorici. 1855) »Hrvatsko Kolo« Matice Hrvatske. X. 1929, na str. 163—173.

Uz priopćeno pismo, lijepi i sa mnogo simpatije pisani članak o Kurelcu.

37. **U Proslavu Pedesetgodišnjice Preporoda Hrvatske Knjige.** Godine 1885. (»Rad« Jugoslavenske Akademije. LXXX).

38. **Smičiklas Tade.** Život i Djela Vjekoslava Babukića. Zagreb 1876. (Na str. 62—65: Dva pisma Frana Kurelca (1833).

39. **Stojanović Ivan.** Frano Kurelac: Poslanica svome znancu Luku Zori. Humor (»Slovinac« IV (1881), na str. 311—315).

»Ovo nije životopis Kurelčev, nego samo crta iz Kurelčeva života u Dubrovniku. Vjekopis će doć što prije.« — Nije dalje ništa izašlo.

40. **Šurmin dr. Đuro.** Hrvatski Preporod. I—II. Zagreb 1903—4.

41. **Teklić Slavko.** O Franu Kurelcu i njegovim djelima. (»Hrvatska Smotra« Knj. V (1909), na str. 325—335).

42. **Tomić Janko.** Hrvatska stilistika. Zagreb 1875. XV 501 str. (Na str. 174—176 i 182—185: Pet pisama Frana Kurelca. 1870—1873).

U toj knjizi nastaloj »na ponukanje nezaboravnoga mi prijatelja akademika pokojnoga Frana Kurelca«, imade uz gornje, još i primjera iz Kurelčevih književnih djela.

43. **T(kalčević) (Veber) A.** Brus jezika. (»Pozor« 1862. br. 219—221.) / »Najprije imam zametnuti govor s Franjom Kurelcem«. /

Preštampano u: »Djela Adolfa Vebera, Zagrebačkoga Kanonika«. Sv. III, na str. 319—337.

44. **Veber Adolf:** Obrana Njekoliko Tobožnjih Barbarizamah. (»Djela Adolfa Vebera, Zagrebačkoga Kanonika.« Sv. III, na str. 338—359).

»Vriedni naš starina, Franjo Kurelac, razpravlja u Radu barbarizme, koji da su se uvukli u naš jezik.« — Misli o Kurelčevoj raspravi u »Radu« XXIV: »Mulj govora nespretna i nepodobna . . . ili O barbarismih.«

45. **Veber Adolf:** Viekopis Franje Kurelca. (»Rad« Jugoslavenske Akademije. XXIX (1874), na str. 160—205).

46. **Vodnik (Drechsler) Dr. Branko.** Iz Ostavštine Frana Kurelca. (Preštampano iz VIII knjige »Građe« Jugoslavenske Akademije) Zagreb 1915. 80 strana.

I. 1. Neštampani književni radovi Frana Kurelca (1—10). — 2. Kurelčeva polemika sa »brusijom«. — 3. Kus govora »O vesti i o svesti«.

MeteLWinDigitalLIBRARY

II. Prilozi za biografiju Frana Kurelca. — III. Pisma Frana Kurelca. IV. Pisma pisana Franu Kurelcu.

47. **Vodnik (Drechsler) Dr. Branko.** Kurelac Fran. (Stanojević St. Narodna Enciklopedija Srpsko-Hrvatsko-Slovenačka. II (1926), na str. 584—585).

48. **Vukova Prepiska.** VII sveska. Beograd 1913. (Sadržaje šest Kurelčevih pisama Vuku Karadžiću. 1844—1861).

49. **Wurzbach Konst.,** v. Tannenberg. Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich. Wien 1855—91. (O Kurelcu u sv. XIII, na str. 416—17).

Rukopisna ostavština Frana Kurelca u Arhivu Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

Prepisi spisa i pisama u pogledu Frana Kurelca iz Arhiva Ministarstva prosvjete u Beču; Narodnoga Muzeja u Pragu i Centralnog Arhiva knezova Schwarzenberg u Češkom Krumlovu. (U mojoj zbirci autografa).

Pisma i dokumenti iz moje zbirke autografa.

SADRŽAJ:

	Strana
Predgovor	5
Iz knjige života Frana Kurelca	9
U roditeljskom domu	11
Djetinjstvo i mladovanje	14
Pod očevim krovom i u Zagrebu	18
Boravak u Beču, Bratislavi i Pešti	25
U Češkom-Krumlovu	37
Boravak u Pragu i povratak u Beč. — Put među gradišćanske Hrvate	43
Povratak u domovinu (1848)	47
Riječko razdoblje u Kurelčevom životu	59
»Recimo koju«	79
Đakovo	90
Posljednje godine života	110

*

Bibliografija književnog rada Fr. Kurelca	130
Važnija životopisna građa. — Štampom priopćena pisma Fr. Kurelca	137

METELWIN Digital LIBRARY

GRADSKA KNJIŽNICA I ČITAONICA
"METEL OŽEGOVIĆ" - ZAVIČAJNA ZBIRKA
VAZ
821.163.42(091)
BRE
T
2856
D3406094